

Elma Dizdar
STILSKI POTENCIJAL ATRIBUTA U ARAPSKOM JEZIKU

Izdavač
Orijentalni institut u Sarajevu
Zmaja od Bosne 8b, Kampus Univerziteta u Sarajevu
71000 Sarajevo, BiH, e-mail: ois@bih.net.ba

Glavni urednik
Prof. dr. Esad Duraković

Odgovorna urednica
Dr. Behija Zlatar

Recenzenti
Prof. dr. Esad Duraković
Doc. dr. Munir Mujić

Lektor
Prof. dr. Ismail Palić

DTP
Mahir Sokolija

Štampa
Štamparija Fojnica

Izdavanje ove knjige omogućila je
Fondacija Abdulaziza Sauda al-Babtina za promociju pjesničkog stvaralaštva (Kuvajt).

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

811.411.21'367.333

DIZDAR, Elma

Stilski potencijal atributa u arapskom jeziku / Elma Dizdar. – Sarajevo : Orijeentalni institut, 2011. – 114 str. ; 24 cm.
– (Posebna izdanja / Orijeentalni institut ; 38)

Bibliografija: str. 95-106 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-626-20-3

COBISS.BH-ID 19057414

ORIJENTALNI INSTITUT U SARAJEVU
POSEBNA IZDANJA XXXVIII

Elma Dizdar

STILSKI POTENCIJAL ATRIBUTA U
ARAPSKOM JEZIKU

Sarajevo, 2011.

Zahvala

Ova je knjiga nastala kao rezultat dugog istraživačkog putovanja u traganju za spoznajom i otkrivanjem. Stoga se želim zahvaliti svima onima koji su mi na tom putu prenijeli znanje, usmenom i pisanom riječju, onima koji su poklonili godine svog života da bi učili mene i onima od kojih sam učila sa stranica knjiga.

Veliku zahvalnost osjećam prema svojim profesorima i kolegama s Odsjeka za orijentalnu filologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu i Postdiplomskog studija iz lingvistike za podršku, meni neizmjereno važnu, koja svoj izraz nalazi ne samo u poticajnim razgovorima i sugestijama nego i u istinskoj sposobnosti slušanja i naučničkoj otvorenosti prema novim i drugačijim idejama i pogledima.

Posebnu zahvalnost dugujem prof. dr. Esadu Durakoviću, svom profesoru i mentoru, kako za svesrdnu i bezrezervnu podršku mom naučnom izrastanju i potvrđivanju, tako i za neumornu i beskompromisnu borbu da ovaj i drugi moji radovi ugledaju svjetlo dana.

Konačno, želim izraziti svoju iskrenu zahvalnost Orijentalnom institutu u Sarajevu, koji je u ovoj knjizi prepoznao još jedan od svojih mnogobrojnih izdavačkih poduhvata, te Fondaciji Abdulaziza Sauda al-Babtina za promociju poetskog stvaralaštva, koja je finansijskim sredstvima omogućila izdavanje knjige.

Sadržaj

UVOD	9
ATRIBUT KAO SINTAKSIČKA KATEGORIJA	13
INTERNA STILOGENOST	19
Paregmenon i poliptoton u atributskoj konstrukciji	20
Paregmenon i poliptoton kao „neutralne figure“	24
Epitet u atributskoj konstrukciji	26
Upotreba atributa uz ličnu zamjenicu kao postupak ekspresivne sintakse	28
Kumulacija u atributskoj konstrukciji	30
Sinatroizam u atributskoj konstrukciji	35
Gradacija u atributskoj konstrukciji	36
Inverzija u atributskoj konstrukciji	37
Metafora u atributskoj konstrukciji	41
Metafora u atributu	41
Metafora u kontaktu imenice i atributa	44
Atribut uz metaforu	46
Personifikacija u atributskoj konstrukciji	51
Metonimija u atributskoj konstrukciji	53
Sinegdoha u atributskoj konstrukciji	56
Perifraza u atributskoj konstrukciji	60
Perifraza kao tvorbeni metafora i „čarolija“ <i>kunye</i>	62
Antonomazija u atributskoj konstrukciji	66
Antonomazija u sakralnom stilu: Božiji atributi	68
Hiperbola u atributskoj konstrukciji	71
Konvencionalizirana hiperbola: pozdravi u arapskom jeziku	72
Litota u atributskoj konstrukciji	75
Ironija u atributskoj konstrukciji	76
Oksimoron u atributskoj konstrukciji	77
Figure poređenja u atributskoj konstrukciji	78

EKSTERNA STILOGENOST	81
Atributska konstrukcija u kumulaciji	81
Atributska konstrukcija u gradaciji	82
Atributska konstrukcija u paralelizmu	83
Atributska konstrukcija u antitezi	83
Atributska konstrukcija u antimetaboli	84
Atributska konstrukcija u poređenju tipa simile	85
UMJESTO ZAKLJUČKA	87
SAŽETAK	91
SUMMARY	93
IZVORI	95
LITERATURA	99
INDEKS POJMOVA	107
INDEKS IMENA	113

Uvod

Svaka sintaksička definicija atributa u centar pažnje stavlja njegovu subordiniranost kao drugostepenog ili sekundarnog dijela rečenice, koji služi za objašnjenje nekog drugog njegovog dijela i tek preko njega nalazi svoj put u rečenicu. Štaviše, bitan dio sintaksičke definicije atributa jeste upravo njegova fakultativnost kao neobaveznog člana imeničke fraze. Tako bismo, sa sintaksičkog stanovišta, bez ikakve dvojbe mogli ustvrditi da rečenica u atributu ne pronalazi ni suštinski ni strukturalno svoje bitno određenje, da ona bez njega može. Ipak, sasvim paradoksalno, ta ista rečenica, u svakodnevnoj neprekidnoj i neponovljivoj produkciji ljudskog jezika, ne samo da vrvi od atributa nego iz dana u dan razvija njihove nove, složenije i neobičnije forme. Upravo stoga atribut predstavlja živi dio jezičkog sistema čije su obilje formi i realizacija i produktivnost u generiranju novih formi i realizacija s pravom privlačili, privlače i privlačit će interes istraživača.

Razlog ovako paradoksalno suprotstavljene suštinske sintaksičke neobaveznosti atributa i žive jezičke aktivnosti u produkciji njegovih formi treba prije svega tražiti u njegovoj semantičkoj funkciji. Tu se odmah nameće njegova izvanredno značajna komunikacijska funkcija karakterizacije, odnosno individualizacije i identifikacije referenta izraženog imenicom, neophodna u kategorizaciji i klasifikaciji pojmova i pojava bez koje ljudski život kakav poznamo ne bi bio moguć. Ona nam omogućava individualizaciju i identifikaciju izoliranih predmeta i pojava što nas okružuju i izvan deiktičkog konteksta i njihovu organizaciju u veće komunikacijske cjeline. Drugim riječima, atribut kao sintaksički opcionalan element na semantičkom planu najčešće jeste onaj element koji imenici udahnjuje život, daje joj mogućnost da realizira svoj “tajanstveni recept za izgradnju značenja” (Anderson, Shifrin 1980: 333), ostvarujući tako uspavani potencijal i postajući živi dio proizvođenja značenja.

Ipak, ova knjiga odlazi korak dalje, nalazeći još jedan veliki, sasvim drugačiji razlog za ovakvu nevjerovatnu vitalnost atributa u jeziku. Ona za svoju centralnu temu uzima uspavani potencijal malo drugačijeg tipa, koji se u atributskoj konstrukciji¹ budi i razvija, nekad

¹ Želim na samom početku naglasiti kako ću u knjizi koristiti termin *atributska konstrukcija* u značenju imeničke fraze u čijem se sastavu nalazi atribut. Ovaj termin upotrebljavam isključivo iz

da bi ostvario drugo, više značenje, a nekad tek da skrene pažnju na čudesnu moć koju jezik ima nad našim emocijama. Knjiga je u cjelini posvećena razmatranju onog atributa koji prelazi granice svoje prvobitne semantičke funkcije identifikacije i individualizacije referenta, ili joj se pak suprotstavlja i prkosi da bi, oneobičen, često jedinstven i neponovljiv, privukao pažnju na sebe vlastitom figurativnošću. Takav atribut, koji od sintaksičke kategorije prelazi put do stilske figure,² u jeziku je toliko čest, realizira se na toliko različitih načina i ostvaruje toliko različitih ciljeva da smatram kako njegova obrada apsolutno zaslužuje da bude centralna tema knjige.

Za dominaciju stilističkog nad drugim potencijalnim nivoima analize atributa opredjelila sam se iz više razloga. Prije svega, ona primjenjuje sasvim neuobičajen postupak sagledavanja figurativnosti i stilske ekspresivnosti iz perspektive konkretne sintaksičke kategorije te za svoj osnovni zadatak uzima analizu odnosa atributske konstrukcije i stilske figure ili stilskog potencijala općenito koji iz takvog odnosa proizlaze.

Ovako postavljena, analiza stilskog potencijala atributa u arapskom jeziku ulazi i u uske i dosad neosvijetljene prostore, tragajući za sistemskim specifičnostima pojedinačnih figura i pronalazeći ih. Tako se u njoj nameće osnovna podjela na figure u kojima se figurativnost rađa unutar atributske konstrukcije i one u kojima atributska konstrukcija čini tek jedan od elemenata što učestvuju u realiziranju stilskog potencijala. Stilski potencijal koji nastaje unutar same forme atributa ili u kontaktu imenice i atributa u ovoj je podjeli nazvan “internom stilogenošću” atributa i posvećeno mu je najviše prostora u knjizi, budući da je često na neki način inherentan atributskoj konstrukciji. Štaviše, unutar njega pravi se distinkcija između onih figura koje su “sudbinski” vezane za atributsku konstrukciju budući da u njoj imaju ili svoje ishodište u dubinskoj strukturi ili pak pojavni oblik u strukturi površinskog jezičkog izraza, na jednoj, i figura koje s atributskom konstrukcijom vežu nešto manje čvrste spona, na drugoj strani. Nasuprot njemu, stilski potencijal koji ne potječe iz samog atributa niti završava s njim, ali u čijem nastajanju na različite načine učestvuje i atributska

praktičnih razloga, kako bih olakšala čitanje knjige, odnosno izbjegla neprestano ponavljanje navedene duže perifrazičke konstrukcije. Dakle, atributska konstrukcija jeste konstrukcija koju tvore imenica na poziciji upravnog člana imeničke fraze skupa sa svojim determinatorima i komplementima, s jedne strane, i atribut koji se uz takvu imenicu ostvaruje, s druge. Naglašavam odmah i to da se termin u svom značenju bitno razlikuje od također upotrebljavanog pojma *forme atributa*, koji označava onaj oblik što se u njemu atribut ostvaruje u svakoj datoj atributskoj konstrukciji. Drugim riječima, dok atributska konstrukcija podrazumijeva spoj imenice i atributa, dotle forma atributa uključuje samo atribut.

² Termin “stilske figure” u knjizi koristim u značenju stilskih figura u širem smislu, tako da obuhvata i trope i stilske figure u užem smislu. Tamo gdje bude riječ konkretno o tropima ili o stilskim figurama u užem smislu koristit ću se datim eksplicitnim terminima.

konstrukcija nazvan je “eksternom stilogenošću” atributa, budući da se ostvaruje izvan atributske konstrukcije.

Međutim, analiza stilskog potencijala ovdje se ne zaustavlja na razmatranju figurativnosti koja nastaje u fonetsko-fonološki, sintaksički ili semantički oneobičenoj atributskoj konstrukciji, nego zapaža i opisuje i suprotan proces, to jest primjenu figurativnog postupka s otklonom ostvarenim na bilo kojem od tri navedena nivoa, u onoj sferi jezičke ili društvene upotrebe koja samom svojom prirodom negira figurativnost tako dobijene “neutralne figure” ili “ne-figure”.

Ipak, da bi analiza stilskog potencijala atributa za koju sam se u knjizi odlučila bila uopće moguća, neophodno je bilo iscertati sintaksičke granice kategorije atributa, kojima se praktično određuje predmet opisa u knjizi. Iako određivanje sintaksičkih granica u slučaju sintaksičke kategorije s toliko dugačkom i bogatom tradicijom lingvističkog opisa ne bi trebalo predstavljati zadatak samo po sebi, ono to u ovom slučaju jeste. Naime, u sintaksičkom se opisu atributa, od tradicionalne, funkcionalne analize sintaksičkih kategorija pa sve do doba generativne gramatike, zadržava niz nedosljednosti koje različite lingvističke tradicije rješavaju na različite načine. Upravo stoga bila sam primorana na samom početku knjige kratko prokomentirati doprinose različitih tradicija u opisu atributa te definirati granice njegove kategorije koje će biti uzete za polazište analize.

Pošto sam pokušala ukratko objasniti predmet razmatranja knjige i način na koji je on obrađen, posvetit ću malo pažnje i korištenju primarnih i sekundarnih izvora u njoj. Naime, istraživanje koje je za rezultat imalo nastajanje knjige naslanja se, sasvim uobičajeno, u velikoj mjeri na saznanja iznesena u sekundarnim izvorima. Ipak, ono što ga možda mnogo bitnije definira jeste upravo činjenica da se često u mnogo većoj mjeri oslanja na primarne izvore u obrađenom korpusu, odnosno na sud samog jezika, pred kojim se, kao konačnim i nepobitnim, mnoge tvrdnje povlače i posustaju.

Korpus koji je korišten u istraživanju obuhvata pet funkcionalnih stilova: administrativni, književnoumjetnički, naučni, novinski te sakralni, među kojima svaki podrazumijeva specifične karakteristike atributske konstrukcije. Stoga u knjizi mjesto nalaze i najizrazitije karakteristike pojedinačnih formi atributa, ili pak atributske konstrukcije općenito, u funkcionalnim stilovima, posebno književnoumjetničkom, novinskom i sakralnom.

U vezi s navođenjem primjera iz korpusa želim na ovom mjestu skrenuti pažnju na različite postupke koji su primjenjivani u navođenju primjera iz različitih funkcionalnih stilova, uvjetovane, između ostalog, i objektivnim okolnostima. Naime, kako sam u jednom dijelu korpusa koji pripada književnoumjetničkom stilu te cijelom segmentu korpusa sakralnog stila raspolagala prijevodima jedinica iz korpusa, dok u slučaju administrativnog, naučnog i novinskog stila takvih prijevoda nisam imala, bilo je neophodno drugačije

postupiti pri navođenju primjera iz različitih funkcionalnih stilova. Pritom sam se odlučila da samo u slučaju segmenta sakralnog stila, u knjizi zastupljenog tekstom Kur'ana, navodim isključivo već objavljene prijevode. S druge strane, pri navođenju primjera iz dijela korpusa koji zastupa književnoumjetnički stil varijantu objavljenog prijevoda prihvatat ću zapravo izuzetno rijetko, uglavnom u onim slučajevima gdje smatram kako zahvata figuru iz arapskog teksta i prenosi je u jezik prijevoda na veoma efektan način. U svim drugim slučajevima navodit ću vlastitu varijantu prijevoda, nekad i uz komentar iste rečenice u objavljenom prijevodu. Što se tiče primjera iz administrativnog, naučnog i novinskog stila, na ovakvu odluku već su, umjesto mene, utjecale objektivne okolnosti, te sam uz ovakve primjere prisiljena uvijek navoditi tek vlastitu varijantu mogućeg prijevoda.

Konačno, želim napomenuti i to kako su sadržaj i struktura dijelova knjige uvjetovani samom prirodom stilskih figura, koje nas, jedinstvene i neponovljive, uvijek potiču na razmišljanje, porađanje ideja, zadovoljavanje čudesne želje za kreativnošću koju kreativnost budi u nama, na dijalog s tekstom u kojem i sami postajemo dio njega. Upravo je promjena pozicija od formalne analize strukture stilskih figura koje atribut tvori ili u čijoj tvorbi učestvuje do uranjanja u tekst i traganja za značenjem u njemu jedna od glavnih karakteristika ove knjige. Smatram kako je to samo jedan od dokaza o zavodljivim moćima koje jezik ima onda kad se, igrajući se vlastitom strukturom i značenjima, odluči poigrati i s nama. Drugim riječima, možda bi se i samo nastajanje i sadržina cijele ove knjige mogli shvatiti kao svojevrsna metafora stilske figure, koja se, polazeći od formalnih elemenata strukture i značenja, otiskuje u svijet emocija i odatle teži vinuti se u prostore ideja.

Atribut kao sintaksička kategorija

Atribucija ili modifikacija kao sintaksička kategorija na komunikacijskom nivou odgovara jednoj od tri univerzalno prisutne komunikacijske funkcije.¹ Drugim riječima, atribut je u svojim različitim formama vjerovatno prisutan ako ne u svim, onda u najvećem broju jezika svijeta. Kao takav, on iza sebe ima dugu historiju proučavanja i lingvističkog opisa. Ipak, ono što se odlučno suprotstavlja svemu navedenom jeste zapanjujući nedostatak konzistentnosti u opisu atributa kao sintaksičke kategorije općenito, kao i u poimanju njegovih sintaksičkih granica u različitim lingvističkim tradicijama. Ovdje prije svega imam na umu tri meni najbliže tradicije, odnosno anglosaksonsku, arapsku te bosnističku, kroatističku i srbističku. Upravo stoga osjećam potrebu da na početku ove knjige, u cjelini posvećene stilističkom opisu atributa u arapskom jeziku, ukratko prokomentiram neka od osnovnih pitanja sintaksičkog statusa atributa općenito koja do danas ostaju otvorena. Pritom ću ponuditi i odgovore na takva pitanja koji ujedno predstavljaju određenje sintaksičkih granica atributa što su poslužile kao polazište u istraživanju provedenom za potrebe knjige. Na samom početku razmatranja atributa kao sintaksičke kategorije, dakle, naglašavam kako mi namjera nije ponuditi konačne odgovore budući da bi oni zahtijevali opširnu analizu različitih sintaksičkih kategorija koje graniče s atributom, što bi zahtijevalo toliko prostora da bi moglo biti temom posebne knjige. Stoga ću tek dati svoj komentar postojećih stavova i argumentacije vezane za sintaksički status atributa u navedenim lingvističkim tradicijama i prihvatiti one od njih koji se podudaraju s poimanjem sintaksičkih granica atributa u ovoj knjizi.

Osnovna pitanja koja se u vezi sa sintaksičkim određenjem atributa kao kategorije postavljaju jesu upravo ona pitanja koja postaju sporna u njegovim pojedinačnim lingvističkim opisima. Prvo takvo pitanje koje ću ovdje prokomentirati jeste pitanje obaveznosti, odnosno fakultativnosti atributa kao člana imeničke fraze. Iako veći-na autora na direktan ili indirektan način ukazuje na to kako je atribut fakultativna

¹ Uz konstrukcije što se upotrebljavaju za izražavanje modifikacije, odnosno određivanja po svojstvu, W. Croft u analizi jezičkih univerzalija na nivou vrsta riječi ističe još i konstrukcije za izražavanje predikacije i referencije kao komunikacijskih funkcija univerzalno prisutnih u jezicima svijeta (Croft 2000: 87).

kategorija,² činjenica je da je jedan broj tipova atributa koje autori iz bosnističke, kroatističke i srbističke lingvističke tradicije uvrstavaju u svoj opis za imenicu u poziciji upravnog člana vezan mnogo čvršćim sponama. Takvi tipovi "atributa" uključuju prije svega objekatski, eksplikativni i partitivni genitiv te objekatske atributske klauze.³ Izuzetak u spomenutoj lingvističkoj tradiciji u ovom smislu, kao i u mnogim drugim segmentima sintaksičkog opisa, čine P. Mrazović i Z. Vukadinović, koje attribute u imeničkoj frazi dijele na dodatke i dopune imenici (1990: 285-303). Tako ove dvije autorice od dodataka kao fakultativnih atributa u imeničkoj frazi, sintaksički sasvim opravdano, odvajaju atributske dopune "uslovljene valentnošću upravnog elementa" (1990: 286).

Za razliku od bosnističke, kroatističke i srbističke lingvističke tradicije, u anglosaksonskoj se tradiciji pitanje fakultativnosti ili obaveznosti atributa uopće ne postavlja. Naime, ova tradicija u analizi imeničke fraze sasvim odvojeno posmatra one članove koji su "implicitirani u značenju upravnog člana fraze" (O'Grady, Dobrovolsky, Aronoff 1997: 169) i one koji su fakultativni. Jasno razdvajanje dviju kategorija odražava se i u njihovim nazivima. Tako se za fakultativne članove imeničke fraze, koji obuhvataju i atribut, upotrebljava termin *modifikatori*, dok su obavezni članovi označeni kao *komplementi*.⁴

U ovoj je knjizi odgovor na postavljeno pitanje dat na indirektan način – isključivanjem iz analize atributa nekih od njegovih tipova opisanih u literaturi, čime je napravljena jasna razlika između atributa kao fakultativnog člana imeničke fraze i komplementa kao člana što je s upravnom imenicom povezan odnosom uzajamne zavisnosti. Tako su iz analize atributa isključeni već spomenuti objekatski i eksplikativni genitiv, kao i prijedložne fraze što ih s upravnom imenicom veže ista vrsta "objekatske" veze, te partitivni genitiv, koji P. Mrazović i Z. Vukadinović s pravom svrstavaju skupa s brojevima kao "kvantifikativnim imenicama" (1990: 291-292).

Drugo značajno pitanje koje se u opisu atributa postavlja tiče se kako njegovog odnosa s upravnom imenicom, tako i njegove distribucije unutar imeničke fraze. Za razliku od

² Vidi, npr.: Burton-Roberts 1987: 137; Barić et al. 1995: 540; O'Grady, Dobrovolsky, Aronoff 1997: 174, 204; Tallerman 1998: 92-93; Jahić, Halilović, Palić 2000: 394; Silić, Pranjković 2005: 309.

³ Ovdje ne spominjem subjekatski genitiv, iako zapravo većina autora objekatski i subjekatski genitiv posmatra zajedno. Razlog je tome moje uvjerenje kako subjekatski genitiv za upravnu imenicu vežu spona manje čvrste od onih kojima je za nju vezan objekatski genitiv. U prilog ovakvoj tvrdnji ide s jedne strane činjenica da je konstrukcija subjekatskog genitiva najčešće zamjenjiva drugim atributskim konstrukcijama, prvenstveno relativnom rečenicom, ali i atributskom sintagmom, a s druge strane općenito postojanje pasivne konstrukcije, u kojoj se veza glagola i subjekta kida i briše, ali se veza s objektom neminovno zadržava. Upravo sam se stoga u knjizi odlučila isključiti objekatski genitiv iz opisa atributa i istovremeno, iako ne bez rezerve, otvoriti prostor opisu subjekatskog genitiva.

⁴ Vidi, npr.: Burton-Roberts 1987: 39-42; Jacobs 1995: 99-104; O'Grady, Dobrovolsky, Aronoff 1997: 167-174, 204-206; Tallerman 1998: 93.

ranije razmotrenog pitanja fakultativnosti atributa, na osnovu kojeg se uspostavlja jasna distinkcija između atribucije i komplementacije, ovo je pitanje zapravo osnovni kriterij za uspostavljanje distinkcije između atribucije i determinacije u imeničkoj frazi.

Kao i u slučaju prvog elementa sintaksičke definicije atributa i ovdje autori koji stvaraju u okviru bosnističke, kroatističke i srbističke lingvističke tradicije uglavnom ne izražavaju jasan stav. Naime, atribut u ovoj tradiciji uključuje kako pridjeve u poziciji kongruentnog atributa, posesivni genitiv, prijedložnu frazu i relativnu rečenicu, tako i brojeve, kvantifikatore te prisvojne, pokazne, opće i neodređene zamjenice.⁵ U tom smislu P. Mrazović i Z. Vukadinović izdvajaju se samo po tome što “determinative” opisuju kao zasebnu kategoriju riječi. Kad je riječ o njihovoj funkciji, i ove ih dvije autorice, kad su upotrijebljeni uz imenicu, smatraju atributima (1990: 242-247). Konačno, pravi iskorak u razlikovanju determinacije i atribucije u ovoj tradiciji nalazimo u radu S. Kordić, koja ističe različite semantičke uloge determinatora i atributa. Pritom S. Kordić naglašava da determinatori zapravo određuju samo “način na koji će se referiranje ostvariti”, dok pridjevi u funkciji atributa “preciziraju sadržaj imeničkog pojma” (1995: 72-73), odnosno utječu na njegovu referenciju.

S druge strane, u anglosaksonskoj je lingvističkoj tradiciji situacija prilično složena. Naime, iako je pojam determinacije i determinatora praktično opće mjesto opisa imeničke fraze u njoj, uspostavljanje jasne distinkcije između determinacije i modifikacije, odnosno atribucije u imeničkoj frazi, te sastav klase determinatora pri uspostavljanju takve distinkcije u velikoj mjeri varira od jednog autora do drugog.⁶

Arapska je lingvistička tradicija ipak najdalje od jasne diferencijacije sintaksičke kategorije atributa. To je ujedno i glavni razlog zašto se ovdje u definiranju atributa kao sintaksičke kategorije pozivam na druge lingvističke tradicije. Naime, u tradicionalnoj arapskoj gramatici sintaksička kategorija atributa uopće ne uživa zaseban tretman. Naprotiv, kategorija (الْصَّفَةُ اِلَى النَّعْتِ) ili (النَّعْتُ اِلَى الصَّفَةِ), pod kojom tradicionalna arapska gramatika podrazumijeva riječ, frazu ili rečenicu što slijedi drugu riječ i na različite načine dopunjuje njeno značenje, a koja jeste najbliži ekvivalent termina “atribut”,⁷ ubraja se, skupa s različitim vrstama apozicije i

⁵ Vidi, npr.: Katičić 1986: 395-397, 442-448; Barić et al. 1995: 540-541; Jahić, Halilović, Palić 2000: 395-396; Silić, Pranjković 2005: 309-310.

⁶ Vidi, npr.: Burton-Roberts 1987: 137-145; Quirk et al. 1989: 136-146; Jacobs 1995: 97-99; Tallerman 1998: 37-39.

⁷ Bitno je na ovom mjestu prokomentirati i različite prijevode termina النَّعْتُ اِلَى الصَّفَةِ, to jest apsolutnu terminološku neusklađenost što vlada u konsultiranim dvojezičkim ili višejezičkim rječnicima lingvističkih termina, tačnije onim od takvih rječnika koji uopće nude njihov prijevod. Tako u prijevodu termina النَّعْتُ اِلَى الصَّفَةِ nalazimo varijante “pridjev” (Wahba, al-Muhandis 1984: 414; al-Khuli 1991: 6) i “epitet” (Halil 1995: 138), a M. A. al-Khuli istovremeno ga u sintagmi النَّعْتُ اِلَى الصَّفَةِ vezani pridjev određuje kao “atribut” i “atributski pridjev”, dok se termin الصَّفَةُ određuje kao “pridjev” (Halil 1995: 85) i

strukturu koordinacije, u širu kategoriju nazvanu *التَّوَابِعُ*, u doslovnom prijevodu “sljedite-lji”, odnosno “imenički sateliti”, ili, kako ih neki autori nazivaju, “apozitivi” (Wright 1967: II. 272; Muftić 1997a: 512). Tu je svakako problematično, s jedne strane, odsustvo konkretnog lingvističkog kriterija na osnovu kojeg se ovakve konstrukcije s jedinim zajedničkim obilježjem sadržanim u činjenici da u linearnoj strukturi slijede poslije imenice svrstavaju u istu grupu. S druge strane, problematično je odsustvo jasne diferencijacije subordiniranih od koordiniranih struktura u okviru imeničke fraze.

Nažalost, ni savremeni autori koji su naslijedili ovakvu tradiciju ne pokušavaju se značajnije udaljiti od nje, odnosno utkati u njenu potku nedostajuću nit postavljajući jasne granice pojedinačnih sintaksičkih kategorija, uključujući i kategoriju atributa. Tako J. M. Kremers u opširnoj analizi arapske imeničke fraze iz perspektive generativne gramatike determinatore jednostavno svrstava u modifikatore, pri čemu pojam “modifikatora” koristi u značenju “svakog konstituenta u imeničkoj frazi koji nije upravna imenica” (2003: 57).⁸ Za razliku od njega, ‘A. al-Fāsī al-Fahrī, uzimajući također generativnu gramatiku za svoje polazište u opisu imeničke fraze, razmatra pojam imeničkih specifikatora, ali bez ulaženja u unutarnju strukturu ove klase i diferenciranja specifikatora od modifikatora (2000: I. 153-187). Konačno, istinski pomak u određivanju kategorije determinacije, iako ne i u njenoj potpunoj diferencijaciji od kategorije modifikacije, nalazimo u gramatikama S. Badawija, M. G. Cartera i A. Gullyja (2004: 223-237) te K. Ryding (2005: 228-238). Ipak, u obje gramatike među determinatore svrstani su samo kvantifikatori te opće i neodređene zamjenice,⁹ dok brojevi te prisvojne i pokazne zamjenice još uvijek čekaju na to da im u ovoj lingvističkoj tradiciji bude priznato mjesto u jasno izdiferenciranoj i sveobuhvatnoj grupi determinatora.

Budući da u ovoj knjizi pravim veoma jasnu i strogu distinkciju između kategorije determinatora, s jedne strane, i kategorije atributa, s druge, navest ću neke razloge koji

“kvalifikativ” (Wahba, al-Muhandis 1984: 225), a u sintagmi *الصِّفَةُ الْمَشَبِّهَةُ* “kvalifikativni pridjev” (al-Khuli 1991: 234). Drugim riječima, ovakvi rječnici pokušavaju ustanoviti razliku između dvaju termina u ravni razlike između gramatičke kategorije vrste riječi i sintaksičke funkcije atributa, ali pritom nude sasvim drugačija, često suprotna rješenja.

Ovom prilikom želim napomenuti da se u transkripciji arapskih imena i riječi u knjizi služim sistemom transkripcije DMG-a (Deutsche Morgenländische Gesellschaft).

⁸ Isti autor, kako je u daljem tekstu naznačeno, arapski posesivni genitiv u cjelini uvrštava među imeničke komplemente (Kremers 2003: 34-44).

⁹ Nažalost, i jedna i druga gramatika, uz opće i neodređene zamjenice i kvantifikatore, u klasu determinatora svrstava i lekseme sa sasvim drugačijim semantičkim i sintaksičkim određenjem, kao što su *عَدَمٌ سَوَى، غَيْرٌ سَوَى، مِثْلٌ، شَبْهٌ، سَوَاءٌ* (Badawi, Carter, Gully 2004: 232-237), te *ذَاتِيٌّ أَوْ مُخْتَلِفٌ* (Ryding 2005: 233; 237).

uvjetuju takvu podjelu. Prvo pitanje koje se ovdje postavlja jeste pitanje odnosa atributa s upravnom imenicom. Taj odnos, nimalo slučajno, N. Burton-Roberts definira kao odnos "jednostrane zavisnosti" (1987: 37-40), tačnije zavisnosti atributa od imenice. U ovako definiran odnos u potpunosti se uklapaju kongruentni atribut, koji zavisnost od imenice demonstrira i kongruencijom s njom u različitim gramatičkim kategorijama, te prijedložna fraza i relativna rečenica. Sve tri forme atributa s jedne strane povezuje činjenica da same ne utječu na oblik imenice, a s druge to što unutar pojedinačnih formi, kao i među različitim formama, ne postoji odnos komplementarne distribucije. Drugim riječima, dok god to semantičke specifičnosti same imenice dozvoljavaju, uz nju se može ostvariti više atributa u istoj formi, kao i više različitih formi atributa.

I u jednom i u drugom svojstvu determinatori se značajno razlikuju od atributa. Prije svega, determinatori, određujući načine ostvarivanja referencije upravne imenice, zapravo na različite načine utječu na oblik imenice. Tako, naprimjer, u arapskom jeziku upotreba pokazne zamjenice kao determinatora zahtijeva gramatičku određenost upravne imenice, dok upotreba glavnog broja u istoj poziciji ima toliko složenu rekciju da J. M. Kremers zaključuje kako se njegova prava struktura teško može ustanoviti (2003: 63). S druge strane, unutar zatvorenih klasa determinatora i među njima često vlada odnos komplementarne distribucije. U arapskom se jeziku zahvaljujući ovom odnosu u istoj imeničkoj frazi ne mogu ostvariti i pokazna zamjenica i neodređeni član, te, kako će u nastavku biti pokazano, prisvojna zamjenica i neodređeni član.¹⁰ Konačno, kako ističe A. Radford, za razliku od atributa, čija je distribucija uz upravnu imenicu ograničena zakonitostima kolokacije, determinatori se ostvaruju uz upravnu imenicu bez obzira na njeno značenje (1999: 41).

Dakle, između kongruentnog atributa, prijedložne fraze i relativne rečenice, s jedne strane, i determinatora, s druge strane, lahko je povući liniju kako na osnovu semantičke razlike, tako i na osnovu razlike u njihovom sintaksičkom ponašanju. Ipak, u ovakvoj analizi ostaje neriješeno pitanje nekongruentnog atributa, te ću se ovdje malo zadržati na njemu. U arapskom jeziku nekongruentni atribut ostvaruje se u konstrukciji posesivnog genitiva, tj. genitivnoj vezi. Drugim riječima, on utječe na oblik imenice samim tim što imenica ne može nositi određeni ili neodređeni član i pojavljuje se u istoj vrsti konstrukcije kao i prisvojna zamjenica. Zbog specifičnog sintaksičkog ponašanja arapskog posesivnog genitiva njegovi opisi u literaturi kreću se od uvrštavanja u determinatore (al-Khuli 1979: 47) do već spomenutog uvrštavanja u imeničke komplemente (Kremers 2003: 34-44).

¹⁰ Odnos komplementarne distribucije mnogo je širi u engleskom jeziku, gdje se determinatori pojavljuju prenominalno u uzajamno isključivim klasama. U arapskom jeziku situacija je nešto drugačija zbog toga što se veliki broj determinatora, kao što su prisvojne, opće i neodređene zamjenice, te kvantifikatori najčešće pojavljuju u odnosu genitivne veze s imenicom u poziciji upravnog člana.

U ovoj je knjizi arapski posesivni genitiv, uprkos sintaksičkom ponašanju drugačijem od ostalih formi atributa u arapskom jeziku, obuhvaćen kategorijom atributa iz nekoliko razloga.¹¹ Prvi razlog sastoji se u činjenici da, za razliku od prisvojnih zamjenica kao determinatora s istom strukturom, imenice u posesivnom genitivu predstavljaju otvorenu klasu, te utječu na referenciju upravne imenice na isti način na koji to čine drugi atributi. S druge strane, prisvojne zamjenice kao zatvorena klasa riječi, bez obzira na paralelnost sintaksičke strukture, upravnu imenicu, kao i ostali determinatori, određuju samo u okviru deiktičkog konteksta. Osim ove semantičke razlike, skrenut ću pažnju i na dvije značajne razlike u sintaksičkom ponašanju imenice u arapskom posesivnom genitivu kao atributa i arapske prisvojne zamjenice kao determinatora. Prva je razlika sadržana u činjenici da zamjenica, za razliku od imenice u poziciji posesivnog genitiva, ipak u većoj mjeri utječe na oblik upravne imenice. Tako je imenica koja se javi u poziciji prvog člana genitivne veze u konstrukciji s prisvojnomo zamjenicom uvijek gramatički određena, te bilo koji kongruentni atribut koji se uz nju javi mora nositi određeni član. Za razliku od nje, imenica određena drugom imenicom u posesivnom genitivu i dalje posjeduje potencijal da bude gramatički određena ili neodređena u zavisnosti od gramatičke određenosti ili neodređenosti imenice u posesivnom genitivu. Konačno, druga naznačena sintaksička razlika sastoji se u tome što je prisvojna zamjenica uvijek i isključivo vezana za poziciju drugog, tačnije posljednjeg člana genitivne veze, dok imenica u posesivnom genitivu može istovremeno imati i poziciju drugog člana jedne genitivne veze, ali i poziciju prvog člana u odnosu na drugi posesivni genitiv u složenoj genitivnoj vezi.¹²

Isticanjem razlika između arapskog posesivnog genitiva i prisvojne zamjenice ujedno zaključujem razmatranje distinkcije atributa i determinatora općenito i u arapskoj imeničkoj frazi. Kako sam već naznačila na početku ovog poglavlja, namjera mi nije bila ulaziti u detalje pojedinačnih konstrukcija determinacije i komplementacije i uočavati razlike između njih i pojedinačnih formi atributa. Naprotiv, isticanje i razmatranje spornih pitanja vezanih za distinkciju ovih triju sintaksičkih kategorija poslužilo mi je samo kao sredstvo određivanja sintaksičkih granica atributa u knjizi, odnosno isključivanje komplementacije i determinacije iz njegove stilističke analize.

¹¹ Izuzetak su, naravno, oni posesivni genitivi u arapskoj imeničkoj frazi koji, na osnovu razmatranog kriterija fakultativnosti/obaveznosti, pripadaju domenu komplementacije.

¹² Problematična su u ovom smislu samo vlastita imena, koja neki autori uistinu ubrajaju u determinatore kad su u poziciji posesivnog genitiva (vidi: Smith 1964: 37-52; Burton-Roberts 1987: 135-144). Naime, vlastita imena, po sintaksičkom ponašanju u arapskom jeziku slična prisvojnim zamjenicama, kao semantički prazna na referenciju imenice utječu tak tako što je, poput determinatora, određuju unutar "specifičnog deiktičkog konteksta", koji zahtijeva čitaočevo/slušaočevo poznavanje datog imena. Od prisvojnih zamjenica ipak se razlikuju po tome što ne čine zatvorenu klasu.

Interna stilogenost

Veliki je broj stilskih figura koje vode porijeklo od atributske konstrukcije ili se ostvaruju u njoj. Upravo iz te činjenice proistječe i unutarnja organizacija ovog dijela knjige. Ona, naime, predstavlja svojevrsnu klasifikaciju stilskih figura koje nastaju u atributu ili u njegovom kontaktu s imenicom. U takvoj klasifikaciji stilske se figure na osnovu svoje veze s atributskom konstrukcijom mogu podijeliti na one koje su s atributskom konstrukcijom “sudbinski” vezane kao svojim ishodištem ili pojavnim oblikom i one koje u atributskoj konstrukciji nalaze tek jednu ili više svojih u manjoj ili većoj mjeri frekventnih realizacija.

Figurama koje su s atributskom konstrukcijom čvrsto vezane svojim porijeklom ili oblikom pripadaju prvenstveno metonimija, sinegdoha i sinegdoške antonomazije s atributskom konstrukcijom kao ishodištem, te epitet, perifraza i antonomazija s atributskom konstrukcijom kao pojavnim oblikom. Među onima koje s atributskom konstrukcijom vezuje jedna ili više visoko frekventnih realizacija svakako su oksimoron, metafora, personifikacija te figure poređenja. Ostale u ovom dijelu knjige opisane figure u atributskoj konstrukciji nalaze manje frekventne forme svoje realizacije. Konačno, paregmenon i poliptoton na samoj su međi između dvije grupe figura u navedenoj podjeli budući da formalno pripadaju drugoj, a po semantičkoj rezultanti prvoj grupi figura.

Prilikom razmatranja veze atributske konstrukcije i svake analizirane figure osnovni predmet razmatranja jeste upravo jezički, odnosno sintaksički mehanizam ostvarivanja figure u atributskoj konstrukciji te njegove semantičke i stilske posljedice. Same figure koje se nalaze u naslovima pojedinih poglavlja bit će obrađene na osnovu jezičkog nivoa na kojem nastaje odstupanje, redosljedom od fonetsko-fonoloških, preko sintaksičkih do semantičkih, te od figura dodavanja, preko figura oduzimanja do figura permutacije.¹

¹ U knjizi je preuzeta klasifikacija stilskih figura koju daje M. Katnić-Bakaršić (2001: 309-334). Za obradu figura redosljedom koji bi se zasnivao isključivo na njihovoj vezi s atributskom konstrukcijom, tj. za organizaciju poglavlja na osnovu navedene podjele stilskih figura u zavisnosti od takve veze, nisam se odlučila iz dva razloga. Prvi proistječe iz činjenice da se iznesena zapažanja o frekventnosti realizacije pojedinačnih figura u atributskoj konstrukciji zasnivaju uglavnom na radu na obrađenom korpusu, te bi bilo kakva konkretna podjela na tom osnovu mogla imati karakter proizvoljnosti. Drugi je razlog sadržan u činjenici da među onim figurama koje nastaju i postoje isključivo u atributskoj konstrukciji neke pripadaju istovremeno i jednoj i drugoj kategoriji, tj. atributska im je konstrukcija istovremeno ili u različitim realizacijama ishodište i pojavni oblik, što bi bilo teško prikazati u organizaciji strukture poglavlja.

Paregmenon i poliptoton u atributskoj konstrukciji

Ponavljanje iste riječi i riječi izvedene iz istog korijena, koje inače čini jezički mehanizam ostvarivanja poliptotona i paregmenona kao figura,² J. Dickins i J. C. E. Watson smatraju bitnim svojstvom arapskog jezika “ugrađenim u temelje samog sistema jezika” (1999: 510, 514).³ Zaista, arapski se jezik na nivou različitih konstrukcija koristi sistemskim ponavljanjem riječi i korijena⁴ s manje ili više neutralnim stilskim efektom, koje i navedenim autorima služi kao opravdanje za iznesenu tvrdnju, a bit će spomenuto u ovom poglavlju u sklopu razmatranja paregmenona i poliptotona kao “neutralnih figura”.

Međutim, pravi razlog razmatranja figura paregmenona i poliptotona u analizi stilskog potencijala atributa u arapskom jeziku jeste sasvim drugačija vrsta ponavljanja, čiji je efekat daleko od neutralnog. Radi se o upotrebi iste riječi ili riječi izvedene iz istog korijena u poziciji imenice i atributa unutar iste atributske konstrukcije.⁵ Ovakvo paronomastičko poigravanje riječima ne iscrpljuje se u efektu povišene stilogenosti proisteklom iz figure ponavljanja kao takve. Naprotiv, kao rezultat prave jezičke hemije ono proizvodi i neočekivan semantički efekat, efekat krajnje intenzivno izraženog svojstva, koji značenje konstrukcije dovodi u ravan sa superlativom:⁶ (مظلوم، ٢٢١) *وَأَجَابَ الرَّجُلُ فِي ذَلَّةٍ ذَلِيلَةٍ، وَضَعْفٍ ضَعِيفٍ (مظلوم، ٢٢١) Čovjek odgovori krajnje ponizno*

² Prihvaćeno određenje poliptotona i paregmenona preuzeto je iz: Simeon 1969: 21, 83; Zima 1988: 282-286; Škiljan 1989: 17; Lešić 2005: 161, 166. Za razliku od navedenih autora, koji prave jasnu razliku između poliptotona kao figure ponavljanja “iste riječi u različitim gramatičkim oblicima” (Lešić 2005: 161) i paregmenona kao figure ponavljanja “riječi izvedenih iz istog korijena” (Lešić 2005: 166), drugi ne prave razliku između dviju figura (Wales 2001: 308-309) i često navode samo poliptoton, pri čemu se iz definicije i predočenih primjera vidi da pod njim podrazumijevaju i poliptoton i paregmenon (Abdul-Raof 2001: 147-148; Wales 2001: 308-309), ili pak samo paregmenon (Wahba, al-Muhandis 1984: 139).

³ Tvrdnja J. Dickinsa i J. C. E. Watson zasniva se na primjeru i analizi prevođenja s engleskog na arapski jezik koje nudi M. Baker u razmatranju relativnog nivoa tolerancije ponavljanja riječi u različitim jezicima. Autorica pritom zaključuje kako je nivo tolerancije ponavljanja riječi u arapskom jeziku mnogo viši od odgovarajućeg nivoa u engleskom (1992: 207-210).

⁴ Kako bih izbjegla ponavljanje riječi “riječ”, u daljem ću tekstu govoriti o ponavljanju riječi (jezičkom mehanizmu poliptotona) i ponavljanju korijena (mehanizmu paregmenona).

⁵ T. Muftić ovako izgrađenu genitivnu vezu naziva “paronomastičkom konstrukcijom” (1984: 6; 1997: 503). Paronomazija se pojavljuje i kao šire određenje poliptotona-paregmenona (vidi fusnotu br. 2 na str. 20) u rječniku M. Wahbe i K. al-Muhandisa (1984: 139), a njen odnos prema paregmenonu i poliptotonu kod različitih autora komentira i L. Zima (1988: 283-284).

⁶ Sam semantički efekat intenziteta može se povezati s drugom konstrukcijom u arapskom jeziku, odnosno formom “apsolutnog akuzativa”, o kojoj će biti riječi u nastavku.

*i nemoćno*⁷ [Nepravda, 128],⁸ (بين القصرين، ١١) *لَوْ لَا أَسْتَرَأَقُ أَلَسَّمَعُ لَطَنَّتَهُ مِنْ مُسْتَحِيلِ الْمُسْتَحِيلَاتِ* (بين القصرين، ١١) *da ga nije krišom čula, mislila bi da je takvo što potpuno nemoguće* [Put između dva dvorca, 13], (السكرية، ٣٦) *وَكَاثَتْ فَرِحَةَ الْأَفْرَاحِ أَنْ يَغْتَرَّ عَلَى كِتَابِ جَمِيلٍ أَوْ يَطْفِرَ بِنَشْرِ مَقَالَةٍ*. (السكرية، ٣٦) *najveća radost bila mu je naići na lijepu knjigu ili objaviti članak* [Sugar Street, 25], (في الليل، ٢٣٨) *وَكُلُّهَا سَوَادٌ فِي سَوَادٍ حَتَّى وَجَّهَهَا قَدْ غَطَّتْهُ (...)* بِشَاشِهَا الْأَسْوَدِ (في الليل، ٢٣٨) *Bila je sva u crnom, čak je i lice (...)* pokrila crnom feredžom (U noći, 15),⁹ *قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ*,⁹ *Reci:*

⁷ U primjerima atributskih konstrukcija koje u knjizi navodim atribut je označen masnim slogom, dok je upravna imenica podvučena. U slučajevima kad se isti leksem istovremeno nalazi u poziciji atributa jedne imenice i upravne imenice nekog drugog atributa, bit će i podvučen i obilježen masnim slogom ukoliko je takav njegov položaj relevantan za razumijevanje sintaksičkih, semantičkih ili stilskih specifičnosti konstrukcije. Ukoliko nije tako, bit će obilježen samo masnim slogom.

Kako bih omogućila usporedbu prijevoda primjera koje sama nudim s postojećim prijevodima jedinica iz korpusa književnoumjetničkog stila, uz primjere čiji su prijevodi obrađeni u sklopu rada na korpusu navodit ću naziv djela i broj stranice u uglastim zagradama u slučajevima kad prijevod nije preuzet. Tamo gdje je prijevod preuzet, iste ću podatke navoditi u oblim zagradama uz tekst prijevoda.

⁸ Budući da se u prijevodu gubi efekat ponavljanja korijena, navest ću analitički prikaz figure: *u-PRIJ poniznosti-IM-NEODR-JED-Ž.R. poniznoj-PRIDJ-NEODR-JED-Ž.R.-A1 i-KO nemoći-IM-NEODR-JED-M.R. nemoćnoj-PRIDJ-NEODR-JED-M.R.-A1*. Inače, iako se među primjerima L. Zime iz hrvatskog, srpskog i bosanskohercegovačkog narodnog pjesništva mogu naći i: *O lijepo ljepotice!* i *Turski Turčin ladne vode iste* (Zima: 1988: 285), ovakva je forma paregmenona, ako se i javi u savremenom bosanskom jeziku, produktivna uglavnom u razgovornom stilu, i to u primjerima kao što su: *niska nizina*, *visoka visina* i njima slični. Interesantno je, međutim, da se u obrađenom prijevodu navedene arapske rečenice gube ne samo figura nego i njen semantički efekat: *Čovjek odgovori ponizno i tiho* (Nepravda, 128).

Značenja skraćena koja upotrebljavam u analitičkim prikazima atributskih konstrukcija u knjizi jesu: A1, A2 i sl. – atributi imenice koja je upravni član imeničke fraze označeni onim redoslijedom kojim se javljaju u konstrukciji, A1₁, A1₂ i sl. – atributi imenica upotrijebljenih unutar forme atributa upravne imenice označeni onim redoslijedom kojim se javljaju u konstrukciji, AK – akuzativ, AP – apozicija, DET – determinator, DV – dvojina, GEN – genitiv, GL – glagol, IM – imenica, JED – jednina, KO – koordinator, KOMP – komplement, KOP – kopula, MN – množina, M.R. – muški rod, NEG – negacija, NEODR – neodređen, NEPROM – nepromjenljiv, NOM – nominativ, ODR – određen semantički ili pozicijom prvog člana genitivne veze, ODRČ – određen određenim članom, PART – partikula, PERF – perfekt, PREZ – prezent, PRIDJ – pridjev, PRIJ – prijedlog, PRIJF – prijedložna fraza, PRIL – prilog, REL – relativizator, RES – resumptivna zamjenica, RR – relativna rečenica, R.S. – rečenica stanja, SUB – subordinator, SVR – svršenost glagolske radnje, ZAMJ – zamjenica, Ž.R. – ženski rod, 3.L. – treće lice. Ovdje također napominjem kako ću, kao u navedenom primjeru, da bih olakšala čitanje analitičkih prikaza, u njima zadržavati gramatičke kategorije u samom obliku riječi na bosanskom jeziku kad god je to moguće. Stoga će takvi prikazi biti “analitički” uglavnom u smislu analize uloga i pozicija upravne imenice i atributa u njima.

⁹ Analitički prikaz figure glasio bi: *crnina-IM-NOM (u-PRIJ crnini-IM)-PRIJF-A1*.

“Bože moj, *Vladaoče Apsolutni!* Kome hoćeš, Ti ćeš vlast dati, a kome hoćeš, vlast ćeš oduzeti”; (Kur’an 2004, 3:26),¹⁰ *أَنْتَى مَسْنَى الضَّرُّ وَأَنْتَى أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ* “Ja sam u pravoj nevolji a Ti si *Najmilostiviji!*” (Kur’an 2004, 21:83).¹¹ Osim primjera iz korpusa, navest ću i neke od primjera koje daju T. Muftić i W. Wright: *قَاضَى الْقَضَاةِ* *vrhovni sudac*, *لَيْسِمُ اللَّيَامِ* *najveći nitkov* (Muftić 1997a: 503), *لَيْلٌ لَيْلٌ لَيْلٌ لَيْلٌ* *mrkla noć*, *مَوْتٌ مَوْتٌ* *stravična smrt*, *وَيْلٌ وَوَيْلٌ* *duboka nesreća*, *شِعْرٌ شَاعِرٌ* *izvanredna poezija*, *عَجَبٌ مِنَ الْعَجَبِ* *čudo nad čudima*, *دَاءٌ مِنَ الدَّاءِ* *teška bolest*, *زَيْنٌ مِنَ الزَّيْنِ* *vrhunski ukras* (Wright 1967: II. 55, 136).

Kako se iz primjera vidi, neki od njih predstavljali bi, u skladu s navedenom definicijom, primjere paregmenona, a drugi primjere poliptotona. Štaviše, čini se kako bismo liniju između paregmenona i poliptotona mogli povući na osnovu forme atributske konstrukcije. Tako bi svi primjeri koji se javljaju na nivou atributske sintagme predstavljali primjere paregmenona samim tim što sintagmu čine imenica i pridjev izvedeni iz istog korijena. Za razliku od njih, primjeri ovako nastalih prijedložnih fraza bili bi uvijek primjeri poliptotona.¹² Međutim, konstrukcija u kojoj ova, kao i mnoge druge podjele, gubi bitku s konzistentnošću jeste genitivna veza. U njoj se, naime, s istim semantičkim i stilskim konsekvencijama na poziciji prvog i drugog člana mogu javiti kako različiti oblici iste riječi, tako i različite riječi istog korijena.

Upravo sam se zbog dvostruke prirode jezičkog mehanizma ponavljanja na nivou genitivne veze, kao i zbog superlativnog značenja kao zajedničke rezultante svih navedenih primjera, odlučila u naslovu ostaviti nazive obiju figura – i paregmenona i poliptotona. Smatram, međutim, da je riječ o suštinski istoj, veoma stilogenoj pojavi oneobičavanja izraza upotrebom iste ili riječi istog korijena umjesto očekivanog stilski neutralnog kvalitativnog pridjeva u značenju intenziteta svojstva. Ona se jednim svojim dijelom, tj. samim mehanizmom ostvarivanja, poklapa naizmjenično s paregmenonom i poliptotonom, ali u semantičkom efektu prelazi granice i jedne i druge figure. Drugim riječima, mogla bih ustvrditi kako u arapskom jeziku na nivou atributske konstrukcije postupak ponavljanja riječi i korijena tvori sasvim novu figuru, s jedne strane

¹⁰ Uz ponavljanje korijena *ملك* sa semantičkim efektom apsolutno izraženog svojstva, u navedenom se primjeru realizira i “pravi” poliptoton kroz ponavljanje imenice *الْمَلِكُ vlast*.

¹¹ Apsolutno razvijanje svojstva ovdje se postiže svojevrsnom apsolutizacijom morfološke, odnosno sintaksike forme superlativa. Tako upotreba superlativa u konstrukciji paregmenona, koja sama za sebe ima značenje neograničenog intenziteta svojstva, “naglašava ekstremnu predimenzioniranost Božijega svojstva, zapravo – njegovu nemjerljivost” (Duraković 2002: 35). Usto, E. Duraković ističe i proces koji se odvija u morfološkoj ravni, a u kojem dva pridjeva “uspostavljaju takav međuodnos i odnos sa okruženjem da se [...] svojstva razvijaju skoro bezmjerno, sve do preobraćenja sintagme u imenicu koja se, štaviše, ispisuje velikim početnim slovom” (2002: 39). Inače, samoj imeničkoj prirodi ovakvih izraza vratit ću se u sklopu razmatranja antonomazije u sakralnom stilu.

¹² U ovom slučaju jezički mehanizam poliptotona nije u tolikoj mjeri uvjetovan prirodom konstrukcije koliko činjenicom da ona vodi porijeklo od poliptotona kao “neutralne figure”.

zanemarujući formalne razlike postavljene još u antici, a s druge – proizvedeći nov i jedinstven semantički efekat. Ipak ću se ovdje zadržati na predstavljanju lingvističkog i semantičkog opisa takve figure, a njeno eventualno imenovanje prepustit ću drugima.

Osim opisane figure ponavljanja, koja se u nastanku koristi postupcima paregmenona i poliptotona, ali se njen semantički efekat ne iscrpljuje u njima, u arapskoj se atributskoj konstrukciji mogu ostvariti i “pravi” paregmenon i poliptoton, gdje je efekat oneobičavanja sveden na skretanje pažnje na figuru ponavljanjem istog korijena ili iste riječi. U rečenici: *حَتَّى الْمَوْتِ مَا كَانَ فِيهِ جَدِيدٌ، وَإِنَّمَا كَانَ عَوْدَةً حَزِينَةً لِحُزْنٍ قَدِيمٍ (في الليل، ٢٣٧) Ni u smrti nema ničeg novog, i ona je tek tužno vraćanje jedne davne tuge* [U noći, 15],¹³ paregmenon realiziran u spoju dva zasebna atributa upravne imenice koji su izvedeni iz istog korijena ne ostavlja ni najmanju mogućnost ranije opisanog intenziviranja svojstva. Za razliku od njega, u primjeru poliptotona: *مَا أَرْوَعُ أَنْ تَبْدَأَ دَائِمًا، وَأَنْ تَبْدَأَ بِأَنْ تَبْدَأَ، وَأَنْ تَكُونَ الْبِدَايَةَ بِدَايَةً لِبِدَايَةِ أَجَدِّ وَأُمَّتَيْ. (الرحلة، ٧٧) Kako bi divno bilo da uvijek počinjemo, i da počinjemo s počinjanjem, da početak bude početak jednog novijeg i slađeg početka* [Putovanje, 63] efekat intenzivno izraženog svojstva gubi se jer su uz ponovljeni oblik imenice upotrijebljeni atributi. U ovom je primjeru, međutim, efekat oneobičavanja prisutan na više nivoa. On se unutar atributske konstrukcije s jedne strane postiže ponavljanjem iste riječi, dok se s druge strane pažnja skreće na attribute ponovljene imenice upotrebom “eliptičnog” komparativa, koji daje tek nagovještaj intenziteta svojstva, dok poredbeni korelat imenice izostaje.¹⁴ Konačno, poliptoton u atributskoj konstrukciji ovdje se javlja kao svojevrsan završetak, kulminacija šire figure paregmenona ostvarene u nizu rečenica u kojima se ideja početka i počinjanja gotovo dovodi do apstrakcije, da bi se zatim konkretizirala ovim stilski snažnim završnim potezom.

Na kraju vrijedi spomenuti i mogućnost realizacije figure ponavljanja na nivou preostale forme atributa, odnosno relativne rečenice. Ovakva se figura u arapskoj relativnoj rečenici može ostvariti upotrebom glagola izvedenog iz istog korijena kao i upravna imenica, odnosno antecedent. Ovu konstrukciju ipak od razmatranih figura ponavljanja u drugim formama atributa odvaja s jedne strane izostajanje opisanog semantičkog efekta

¹³ Prijedlog ل u ovom se slučaju može tumačiti na dva načina: u značenju pacijensa, upotrijebljen umjesto posesivnog genitiva u genitivnoj vezi sa značenjem pacijensa, kako je i preveden, ili u funkciji komplementa glagolske imenice عَوْدَةً vraćanje, u prijevodu: *jednoj davnoj tuzi*.

¹⁴ Iako izostavljanje secundum comparationisa ovakav “eliptični” komparativ približava “izoliranom elativu” u sakralnom stilu (Duraković 2001: 73-90), oni se razlikuju kako po sintaksičkoj funkciji, tako i po semantičkim implikacijama. Naime, dok je semantička funkcija “izoliranog elativa” u kontekstu sakralnog teksta ostvarivanje svojevrsne apsolutizacije svojstva putem negiranja komparacije komparacijom, a njegova sintaksička funkcija predikata podrazumijeva najveći stepen izolacije (Duraković 2001: 83-85), dotle “eliptični” komparativ iz navedenog primjera, i po sintaksičkoj poziciji atributa i po semantičkom cilju elidiranja secundum comparationisa, prepustanju sanjarenju o *novijem i slađem početku*, ostaje na razini komparacije.

superlativa, a s druge činjenica da, prema određenju koje nudi L. Zima, ovakva relativna rečenica tvori drugu figuru: epeksegezu (1988: 173). Kao primjer navest ću rečenicu: *يا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ* *Sinovi Israilovi! Sjetite se blagodati Moje, koju sam vam podario* (Kur'an 2004, 2:40, 2:47, 2:122),¹⁵ koja je interesantna po tome što se njome u kontekstu sakralnog stila, gdje se ponavljanje inače ostvaruje u različitim formama i s različitim stilskim i semantičkim efektima, figura ponavljanja realizira kako na nivou relativne rečenice putem ponavljanja korijena *نعم*,¹⁶ tako i na planu teksta kroz ponavljanje cijele rečenice. Kad je u pitanju semantički efekat ovako ostvarene figure, on u sklopu opće argumentativne funkcije teksta ima jasnu ulogu ostvarivanja na planu jezičke forme istog onog podsjećanja i opomene koji su na planu leksičkih sredstava već iskazani upotrebom glagola *ذَكَرَ sjetiti se*.¹⁷ Naime, ako bolje pogledamo navedeni primjer, primijetit ćemo kako ono čega se *Sinovi Israilovi* trebaju *sjetiti* nisu same *blagodati njihovog Gospodara*, već činjenica da im ih je *On podario*, sadržana u relativnoj rečenici što se odnosi na objekat glagola *ذَكَرَ*. Drugim riječima, ekspliciranjem i svojevrsnim ponavljanjem sadržaja upotrijebljenog imperativa, koje podrazumijeva ishodišnu strukturu: *sjetite se blagodati Moje, sjetite se da sam vam je Ja podario*, u relativnoj rečenici istovremeno se ostvaruje i redupliciranje semantičke komponente specifično za kumulaciju, ali i izostavljanje dijela njene leksičke realizacije karakteristično za elipsu. Tek iz takvog spleta stilskih postupaka izlazi ova savršeno eliptična i kumulativna figura, čijim bi se svodenjem na epeksegezu, gdje se objašnjenjem riječi “malo ili ništa više” ne kaže nego riječi samom (Zima 1988: 173), iako joj po obliku odgovara, učinila nepravda prema njenom bogatom semantičkom i stilskom sadržaju.

Paregmenon i poliptoton kao “neutralne figure”

Vraćam se na ovome mjestu samom početku razmatranja paregmenona i poliptotona i iznesenoj tvrdnji J. Dickinsa i J. C. E. Watson o ponavljanju kao bitnom svojstvu arapskog jezika ugrađenom u temelje njegovog sistema. Iako arapski jezik, kako je već rečeno, općenito pokazuje visoku toleranciju ponavljanja riječi, autori temelje navedenu tvrdnju upravo na onim slučajevima jezičkom sistemu inherentnog ponavljanja korijena i riječi koji su ovdje

¹⁵ Mada mi namjera nije, kako sam već naznačila u Uvodu, nuditi alternativna rješenja prijevoda teksta Kur'ana, ovdje ću samo pokušati prikazati kako bi izgledao bosanski prijevodni ekvivalent relativne rečenice uz sačuvanu figuru ponavljanja: *sjetite se milosti Moje, kojom vam se smilovah*.

¹⁶ Iako je za opis figure ovdje od ključnog značaja ponavljanje navedenog korijena, važno je primijetiti kako se uz njega u relativnoj rečenici ponavlja i lična zamjenica sadržana u finitnom glagolskom obliku.

¹⁷ Štaviše, semantički efekat podsjećanja ne iscrpljuje se na planu leksičkih sredstava i jezičke forme, nego se širi i na plan teksta putem već spomenutog ponavljanja cijele rečenice, što cijeli postupak čini izuzetno stilogenim.

predmet razmatranja. Riječ je o “apsolutnom akuzativu”¹⁸ i konstrukciji s prijedlogom مِنْ (*od*) u partitivnom značenju kao primjerima stilski neutralnog paregmenona i poliptotona.

Arapski apsolutni akuzativ podrazumijeva upotrebu neodređene glagolske imenice u akuzativu poslije glagola istoga korijena.¹⁹ Ponovljena glagolska imenica pritom se može pojaviti sama ili u atributskoj konstrukciji, od čega zavise njena semantička i stilaska uloga. Samostalno upotrijebljena, imenica glagolu daje značenje neograničeno pojačanog intenziteta, a stilogenost samog postupka može se porediti sa stilogenošću ranije opisanih figura paregmenona i poliptotona u arapskoj atributskoj konstrukciji.²⁰ Drugim riječima, ova forma apsolutnog akuzativa svakako nije stilski neutralna, ali ona u isto vrijeme ne čini atributsku konstrukciju, te ovdje i nije predmetom razmatranja.

S druge strane, upotrijebljena u atributskoj konstrukciji, ista glagolska imenica ima tek sintaksičku ulogu otvaranja pozicije atributu, koji postaje nosilac leksičkog sadržaja cijele konstrukcije. Sama imenica postaje semantički “prazna”, a time i figura ponavljanja koju tvori gubi stilogenost. Štaviše, ovakva se semantički “prazna” imenica u poziciji upravnog člana konstrukcije često izostavlja, te njen atribut, uz funkciju nosioca leksičkog sadržaja konstrukcije, preuzima i funkciju nosioca njene sintaksičke funkcije. U prijevodu se imenica u potpunosti izostavlja, a cijela se atributska konstrukcija prevodi odgovarajućim prilogom. Upravo sam stoga ovakav paregmenon nazvala “neutralnom figurom”. Nalazimo ga u rečenici: (بداية و نهاية، ١١) (...) *وَكَانَ يُسَلِّمُ بِالْإِيمَانِ تَسْلِيمًا وَرَأْسًا* *Vjeru je prihvatao kao nešto nasljedno* [The beginning and the end, 19-20],²¹ u doslovnom prijevodu: *vjeru je prihvatao nasljednim prihvatanjem*.

Osim apsolutnog akuzativa, paregmenon kao “neutralna figura” u arapskom se jeziku upotrebljava i umjesto neodređene zamjenice s ciljem izražavanja neodređenog subjekta. Ovakav

¹⁸ Za “apsolutni akuzativ” u literaturi postoji niz naziva. Navest ću neke od njih: “opći objekt” (Muftić 1997a: 436; Sikirić, Pašić, Handžić 1936: 43), “unutrašnji objekt” (Beeston 1979: 8; Muftić 1997a: 436), “apsolutni objekt” (Wright 1967: II. 54), “apsolutni masdar” (Tanasković, Mitrović 2005), “infinitivno ponavljanje” ili “paronomastički infinitiv” (vidi: Muftić 1997a: 436). Ja sam se opredijelila za termin “apsolutni akuzativ” upravo stoga što smatram da možda na najprecizniji način istovremeno obuhvata i pojam akuzativa kao njegovog morfološkog markera i atribut “apsolutni” kao odrednicu neograničenog pojačanja intenziteta glagola putem neodređene glagolske imenice.

¹⁹ Glagolska imenica može biti izvedena i iz drugoga korijena s istim značenjem, ali u tom bi slučaju bilo riječ o figuri ponavljanja na semantičkom, a ne fonološkom nivou.

²⁰ Stilogenost apsolutnog akuzativa spominju J. Dickins i J. C. E. Watson (1999: 515) te W. Wright (1967: II. 55), dok T. Muftić navodi nazive “figura etymologica” i “paronomastički infinitiv”, koje koristi J. M. Sola-Sole (1997a: 436).

²¹ Analitički prikaz atributske konstrukcije glasio bi: *prihvatanje-IM-NEODR-AK-JED-M.R. nasljedan-PRIDJ-NEODR-AK-JED-M.R.*

paregmenon, međutim, ostvaruje se uglavnom u kontaktu glagola i participa nastalog od istoga korijena u funkciji njegovog subjekta,²² dok se u atributskoj konstrukciji može naći tek kao rezultat nominalizacije: (قصر الشوق، ٣٥) هَذَا حُكْمٌ مُسَلَّمٌ بِهِ وَ لَيْسَ فِي حَاجَةٍ إِلَى شَهَادَةِ شَاهِدٍ (قصر الشوق، ٣٥) *Takav je sud neosporan i ne treba mu ničija potvrda* [Palace of Desire, 28].²³

Budući da je ovim iscrpljen opis paregmenona kao “neutralne figure”, preostaje mi još ukratko predstaviti stilski neutralni poliptoton. Za razliku od paregmenona koji u formi apsolutnog akuzativa nastaje kao figura, da bi u atributskoj konstrukciji izgubio stilski potencijal, poliptoton u arapskoj imeničkoj frazi u samom nastajanju predstavlja stilski neutralan postupak, koji stilski potencijal dobija tek u atributskoj konstrukciji.

Riječ je, naime, o konstrukciji koja se u arapskom jeziku koristi u svojstvu determinatora i često ima vrijednost svojevrsnog neodređenog člana imenice u poziciji prvog člana genitivne veze. Sama konstrukcija podrazumijeva upotrebu oblika neodređene jednine i određene množine iste riječi povezanih prijedlogom مِنْ *od* u partitivnom značenju, npr.: (بين القصرين، ١٤) وَكَانَ حَسْبُهُ أَنْ تَهْفُوَ إِلَيْهِ نِعْمَةٌ مِنْ هَذِهِ النَّعَمَاتِ (بين القصرين، ١٤) *dovoljno je bilo da čuje neku od ovih melodija* [Put između dva dvorca, 18].²⁴ S obzirom na to da je imenica u obliku jednine semantički “prazna” i ima značenje neodređene zamjenice, smatram da je i u ovom slučaju, kao i u opisanim realizacijama stilski neutralnog paregmenona, riječ o “neutralnoj figuri”.

Epitet u atributskoj konstrukciji

Epitet kao “afektivni atribut” (Ćorac 1974: 43) praktično je jedina stilaska figura čija je realizacija u potpunosti podudarna realizaciji atributske konstrukcije. Drugim riječima, za razliku od figura koje u atributskoj konstrukciji često nalaze izraz, epitet u njoj nalazi i svoj jedini izraz. Ipak, ovako uspostavljena relacija jednakosti vrijedi samo u jednom smjeru. Naime, iako svaki epitet jeste atribut, svaki atribut nije u isto vrijeme i epitet. Da bi atribut postao epitetom, on mora iznevjeriti svoju osnovnu semantičku funkciju identifikacije i individualizacije referenta, ili se pak poigrati s njom iskoristivši je u svrhu što se ostvaruje isključivo na planu stila izraza.

Stoga je moguće izdvojiti nekoliko načina na koje se atribut u atributskoj konstrukciji ostvaruje kao epitet. Prvi takav način koji ću ovdje spomenuti uključuje izazivanje “čuvstvenog dojma” (Škreb 1998: 264), pri čemu se atribut svojom semantičkom funkcijom

²² Navedenu upotrebu arapskog participa aktivnog M. Mujić naziva “zamjeničkom upotrebom” budući da se particip prevodi neodređenom zamjenicom (1984: 20).

²³ U doslovnom prijevodu: *potvrda onoga koji potvrđuje*.

²⁴ Analitički prikaz konstrukcije glasi: (*melodija*-IM-NEODR-NOM-JED *od*-PRIJ *ovih*-DET *melodija*-IM-ODR-GEN-MN).

poigrava s prvenstvenim ciljem apeliranja na emocije i ostvarivanja stilske ekspresivnosti izraza. Da bi se ostvario kao epitet, ovakav atribut može biti oneobičen budući da je neočekivan uz imenicu uz koju se javlja: (بيت من لحم، ٦) *živu, toplo meso* [Kuća mesa, 55],²⁵ (الحرام، ٧) *uzvišena, svečana tišina* [The sinners, 1], (قصر الشوق، ٢٢) *tvoje lice poput bronзанog mjeseca* [Palace of Desire, 15]. Stilogenost se, međutim, može ostvariti ne samo semantički neočekivanim spojem imenice i atributa, kao što je slučaj u navedenim primjerima, nego i konstrukcijama u kojima je atribut sintaksički neočekivan.

Tako se oneobičenje, kao u primjeru koji slijedi, može postići ukidanjem imenice, odnosno postupkom elipse. U rečenici: (بيت من لحم، ٦) *Ko je lud da pokuca na vrata sirotih ružnih* [Kuća mesa, 55]²⁶ elidirana je imenica *الْبَنَاتُ kćerke*, a njenu sintaksičku poziciju preuzima njen prvi atribut *الْفَقِيرَاتُ siromašne*. Ovakav postupak, odnosno dokidanje imenice uz prenošenje njene sintaksičke funkcije na atribut, nije nimalo rijedak i sam po sebi nije stilogen. Međutim, ono što ga ovdje oneobičava jeste upotreba drugog atributa uz onaj koji je već preuzeo funkciju elidirane imenice.²⁷

Osim sintaksičke i semantičke neočekivanosti, oneobičavanje atributa i njegovo pretakanje u epitet nalazimo i u onim primjerima u kojima se u atributu ostvaruje druga figura ili trop. Tako bi primjere epiteta činili i već prikazani primjeri paregmenona u imeničkoj frazi s kongruentnim atributom. Štaviše, epitet koji se na ovakav način otima semantičkoj funkciji modifikacije ukršta se s nizom figura i tropa koji će biti predmetom razmatranja u nastavku ovog poglavlja. Među njima posebno izdvajam metaforičke epitete opisane kao svojevrsna “atributska” metafora, ali i epitete koji se ukrštaju s personifikacijom, hiperbolom, oksimoronom i drugim figurama i tropima što se ostvaruju u formi atributske sintagme. Kako će svaka od njih biti posebno predmetom razmatranja, ovdje neću navoditi primjere tako ostvarenog epiteta.

Konačno, na planu stilske analize bitno je istaknuti i značaj “stalnih epiteta”, kojim u obrađenom korpusu posebnu vrijednost pripisujem u sakralnom stilu. U njemu se “stalnim epitetima” postiže niz funkcija, od ponavljanja s ciljem ritmizacije teksta,²⁸ preko podsjećanja

²⁵ Drugi atribut, tj. *حَيٌّ živo*, istovremeno je i leksička metafora.

²⁶ Inače, u prijevodu na bosanski jezik ova se figura gubi budući da se elidirana imenica vraća u tekst prijevoda: *A ko je lud da pokuca na vrata ružnih, siromašnih djevojaka* (Kuća mesa, 55).

²⁷ Štaviše, moglo bi se reći da i sama upotreba ovakvog samostalnog pridjeva u množini ženskog roda, odnosno u gramatički “markiranom” obliku, učestvuje u oneobičavanju i stvaranju efekta stilogenosti.

²⁸ Činjenica je, naime, kako upravo atributske konstrukcije u Kur'anu učestvuju u ostvarivanju nerijetko izuzetno visoke i intenzivne “koncentracije zvukovnih obrazaca” kao jednog od činilaca “univerzalne komunikacijske kvalitete Kur'ana koji uspostavlja raznovrsne ‘komunikacijske kodove’ čak i sa onima koji ne znaju arapski jezik” (Duraković 1997: 49). U knjizi je ovakva reduplikacija, ili iterativno dodavanje na fonetsko-fonološkom i morfološkom nivou, spomenuta tek unutar same

ostvarenog na planu opće argumentativne funkcije teksta, do kognitivne funkcije “slikanja” sakralnog univerzuma. Kao ilustraciju navest ću svega nekoliko takvih “stalnih epiteta”: *صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ Pravi put* (Kur’an 2004, 2:142), *عَذَابٍ عَظِيمٍ silno stradanje* (Kur’an 2004, 2:7), *آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ očevidna znamenja* (Kur’an 2004, 3: 97), *أَجْرٍ عَظِيمٍ [golema nagrada]* (Kur’an 2004, 3: 179), *الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ [Šejtan] koji je prokleti*.

Znatan broj stalnih epiteta iz sakralnog stila susreće se s perifrazom i antonomazijom, koje će biti predmetom razmatranja nešto kasnije. Štaviše, u velikom broju ovakvih epiteta, odnosno svim onima što označavaju svojstva imenice *Allah*, poznatim pod nazivom “Božiji atributi”, ostvaruju se kognitivne metafore kao jedino sredstvo kojem jezik pribjegava u vlastitoj nemoći da iskaže ono što je ljudskom umu nedokučivo. Ovakvim metaforama vratit ću se, međutim, nešto kasnije, u poglavlju posvećenom metafori.

Upotreba atributa uz ličnu zamjenicu kao postupak ekspresivne sintakse

Upotreba atributa uz ličnu zamjenicu postupak je koji je u samoj osnovi izrazito stilogen i emocionalno-ekspresivno obojen, te sam odlučila posvetiti mu poseban prostor u sklopu razmatranja stilskog potencijala atributa. S jedne strane, ovakvom sintaksičkom operacijom dodavanja ostvaruje se proširivanje zamjeničke fraze koje je suštinski suprotstavljeno osnovnim funkcijama upotrebe zamjenica, odnosno upućivanju na učesnike deiktičkog konteksta diskursa bez prenošenja ikakvih dodatnih informacija o njima, te davanju skraćenog, reduciranog izraza onome što je poznato.²⁹ S druge strane, pak, semantička funkcija atributa kao sintaksičke kategorije, tj. funkcija identifikacije, individualizacije referenta označenog upravnom riječi ovdje je u potpunosti iznevjerena jer je takav referent, označen zamjenicom, već do kraja identificiran.³⁰ Stoga se ovakav postupak realizira isključivo u domenu ekspresivne funkcije jezika, s povišenim emotivnim tonom poruke.

S obzirom na povišenu stilogenost samog postupka primjeri njegove upotrebe nisu česti, pa ću ovdje i navesti samo nekoliko njih. U rečenici: *يُرِيدُونَكَ أَنْتَ الْحَيِّ جِنَّةٌ يَدْفِنُونَهَا. (الرحلة، ٧٨)*

atributske konstrukcije u kratkoj napomeni o homoioptotonu i homoioleutonu na str. 34. Ipak, bilo bi izuzetno interesantno posvetiti posebnu studiju samo ispitivanju uloge atributske konstrukcije u njenim različitim formama kao sredstvu rime i ritmizacije sakralnog teksta.

²⁹ Ovim ne pokušavam nimalo umanjiti značaj i kompleksnost referencije i upotrebe zamjenica. O različitim dodatnim informacijama koje zamjenice ipak mogu prenositi o svojim referentima, u sferi identifikacije roda ili društveno-uvjetovanih razlika, vidi više u: Lyons 1995: 302-312.

³⁰ Ovakav postupak jeste svojevrsno kršenje Griceove maksime kvantiteta (1987: 58), odnosno narušavanje korelacije pragmatičke funkcije imeničke fraze, s jedne strane, i njene unutarnje kompleksnosti, s druge, koja je sadržana u davanju reduciranog izraza onome što je poznato (Haiman 1985: 18; vidi također: Rijkhoff 2002: 25).

Živog tebe za leš hoće, da te ukopaju [Putovanje, 64] atribut upotrijebljen uz ličnu zamjenicu drugog lica tvori stilski veoma snažnu atributsku sintagmu,³¹ dok rečenica: *أَمَّا أَنَا.. أَنَا أَلَدَى حَفَقَاتُ قَلْبِهِ تَتَنُّ لَشَكَاةِهَا الْجُدْرَانُ فَاتَلَطَّى فِي سَعِيرِ الْإِنْتِظَارِ (قصر الشوق، ٢٠)* *A ja, ja, od čijih otkucaja srca židovi ječe, ja plamtim u paklu iščekivanja* [Palace of Desire, 14] donosi izuzetno ekspresivnu atributsku konstrukciju u kojoj se stilogenost snažno razvija i ponavljanjem lične zamjenice u funkciji “slikanja” na planu forme istih onih uzburkanih emocija što su na planu sadržaja izražene hiperbolom u atributskoj rečenici i dvostrukom metaforom u nadređenoj.³²

Nasuprot navedenim primjerima, nerestriktivna relativna rečenica koja se u svojstvu semantički nezavisnog naknadnog objašnjenja javlja u poziciji atributa u rečenici: *فَلَمْ يَغِبْ عَنْهَا – هِيَ الَّتِي عَرَفْتُ عَنْ عَالَمِ الْجِنِّ أضعافَ مَا تَعْرِفُهُ عَنْ عَالَمِ الْإِنْسِ – أَنَّهُ لَا تَعِيشُ وَحَدَهَا فِي الْبَيْتِ (بين القصرين، ٧)* *ona, koja je o svijetu demoná znala mnogo više nego o svijetu ljudi, nije se mogla oteti osjećaju da nije sama u staroj kući* [Put između dva dvorca, 8] manje je stilogena samim tim što se kao forma češće upotrebljava uz zamjenicu trećeg lica.

Kad je pak riječ o semantičkim konsekvencijama ovakve sintaksičke operacije, one se, kao i kod drugih nerestriktivnih atributa, prepoznaju tek na nivou poznavanja i povezivanja pojava i pojmova iz vanjezičke stvarnosti. Na tom nivou svaku od navedenih atributskih konstrukcija čitamo ili kao svojevrsnu adverbijalnu oznaku ili kao semantički sasvim nezavisnu rečenicu. Tako je sintagma: *تِي أَنْتِ الْخَيِّ ti, koji si živ* na semantičkom planu približno ekvivalentna koncesivnoj rečenici: *وَإِنْ كُنْتُ حَيًّا iako si živ*, konstrukcija: *هِيَ الَّتِي عَرَفْتُ عَنْ عَالَمِ الْجِنِّ أضعافَ مَا تَعْرِفُهُ عَنْ عَالَمِ الْإِنْسِ ona, koja je o svijetu demona znala mnogo više nego o svijetu ljudi* jednaka je kauzalnoj rečenici: *إِذْ عَرَفْتُ عَنْ عَالَمِ الْجِنِّ أضعافَ مَا تَعْرِفُهُ عَنْ عَالَمِ الْإِنْسِ budući da je o svijetu demona znala mnogo više nego o svijetu ljudi*, a rečenica: *أَمَّا أَنَا.. أَنَا أَلَدَى حَفَقَاتُ قَلْبِهِ تَتَنُّ لَشَكَاةِهَا الْجُدْرَانُ فَاتَلَطَّى فِي سَعِيرِ الْإِنْتِظَارِ (قصر الشوق، ٢٠)* *A ja, ja, od čijih otkucaja srca židovi ječe, ja plamtim u paklu iščekivanja* jednaka je dvjema semantički nezavisnim ishodišnim rečenicama: *أَتَلَطَّى فِي سَعِيرِ الْإِنْتِظَارِ*

³¹ Stilogenost je u ovoj, kao i u naredne dvije rečenice, iskazana već i samom koroborativnom funkcijom lične zamjenice koja, ponovljena u punom obliku poslije spojene zamjenice, tvori svojevrsni “svjesni pleonazam” (Katnić-Bakaršić 2001: 243). Ovakav je pleonastički postupak, iako sam za sebe stilski markiran, u navedenim primjerima neophodan da bi uopće došlo do sintaksičkog proširenja zamjeničke fraze atributom, budući da je upotreba punog oblika arapske lične zamjenice jezičkom normom rezervirana samo za sintaksičku poziciju subjekta imenske rečenice, dok se u svim drugim sintaksičkim funkcijama upotrebljava skraćeni oblik zamjenice, koji se piše spojeno s glagolom, imenicom ili prijedlogom.

³² Interesantno je ipak da se autor u realizaciji atributske relativne rečenice opredijelio za upotrebu “indirektnih relativnih rečenica”, u kojoj se o “ja” govori u trećem licu, iako mu je na raspolaganju bila i forma “direktnih relativnih rečenica” s resumptivnom zamjenicom u prvom licu (o indirektnim i direktnim relativnim rečenicama vidi u: Bloch 1986: 15-40; vidi također: Wright 1967 II: 324; Muftić 1997: 633).

plamtim u paklu iščekivanja i حَفَقَاتُ قَلْبِي تَتَنُّ لَشَكَاةِهَا الْجُدْرَانُ od otkucaja moga srca zidovi ječe.

Zaključak što se na osnovu analize primjera nameće jeste da je upotreba atributa uz ličnu zamjenicu zapravo dvostruko stilogena, i to zbog dvostruko iznevjerene semantičke funkcije lične zamjenice i atributa. S jedne strane, zamjenica, koja već kao “svjesni pleonazam” izaziva oneobičavanje i skreće pažnju na sebe, uopće nema semantičku funkciju upućivanja na svog referenta, već se javlja tek kao sintaksički posrednik za ostvarivanje atributa. Atribut, s druge strane, u semantičkoj ravni, umjesto funkcije identifikacije referenta omogućava uspostavljanje sasvim drugačijih veza između samog referenta i svijeta, i to na eliptičan i oneobičen način koji “uvlači” čitaoca u naraciju, apelirajući koliko na njegov mentalni angažman, toliko i na njegove emocije.

Kumulacija u atributskoj konstrukciji

U atributskoj konstrukciji kumulacija se ostvaruje gomilanjem homofunkcionalnih jezičkih jedinica u poziciji atributa. Ukoliko se takve jedinice odlikuju i zajedničkom semantičkom komponentom, tj. “jednačitošću referenata” (Katnić-Bakaršić 1996: 48; Kovačević 2000: 150), one tvore kumulaciju u užem smislu. Ako pak svaki u nizu homofunkcionalnih članova označava neku novu pojedinost, u atributskoj konstrukciji nastaje sinatroizam. Kumulacija u užem smislu i sinatroizam ujedno su i jedine dvije realizacije kumulacije u arapskoj atributskoj konstrukciji. Ovdje ću prvo razmotriti kumulaciju u užem smislu, a zatim nešto više reći i o sinatroizmu.

Distribucija kumulacije u užem smislu³³ u arapskoj je atributskoj konstrukciji ograničena na kumulaciju na leksičkom i rečeničnom nivou, a forme atributa koje učestvuju u njejoj realizaciji najčešće su atributska sintagma, genitivna veza i relativna rečenica.³⁴ U primjeru koji slijedi kumulacija se ostvaruje u genitivnoj vezi gomilanjem homofunkcionalnih jedinica u poziciji njenog drugog člana, tj. posesivnog genitiva: *تَخَافُ أَنْ يَسْتَسْلِمَ لِحَيَاةِ الْبَطَالَةِ وَالْكَسَلِ وَالشَّكْعِ* (بداية و نهاية، ٢٣) *Strahovala je da se ne oda životu dokolice, lijenosti i besposličarenja* [The beginning and the end, 32].

U genitivnoj vezi, u ovom slučaju vezi pridjeva u stepenu superlativa i imenice, nalazimo kumulaciju i u primjeru: *كَيْ أَحْسَسَ أَنِّي عَلَى كَتِفِكَ أَنْتَ اسْتَقَرُّ وَأَنْ ذِرَاعَكَ هِيَ الَّتِي تَحُونَنِي وَأَنِّي أَحْلَى وَأَعَذِبُ وَأَمْتَعُ أَمَانٍ*. (الرحلة، ٧٤) *Kako bih osjetio da sam na tvom ramenu,*

³³ Iz praktičnih razloga u nastavku razmatranja “kumulacije u užem smislu” koristit ću samo termin “kumulacija”.

³⁴ Iako u strukturi jezika ne postoje ograničenja koja bi sprečavala realizaciju kumulacije u prijedložnoj frazi, primjere ovakve kumulacije u obrađenom korpusu nisam pronašla.

da me tvoja ruka štiti, da me ispunjava spokojstvo. *Najslađe, najljepše, najdraže spokojstvo* [Putovanje, 61], gdje se homofunkcionalne jedinice gomilaju u poziciji njenog prvog člana. Oneobičavanje i skretanje pažnje na figuru pritom se ostvaruje kako kršenjem pravila o neposrednom kontaktu članova genitivne veze putem realiziranja jednostavne koordinacije semantički redupliciranih leksema u poziciji prvog člana, tako i rečeničnom kumulacijom: nizanjem objekatskih rečenica s redupliciranom suštinskom semantičkom komponentom, u odnosu na koju se figura kumulacije na leksičkom planu realizira kao kumulacija u kumulaciji.³⁵ Konačno, efekat dvostruke kumulacije snažno se naglašava parcelacijom njene leksičke realizacije.

Uz prikazani tip kumulacije, koji podrazumijeva istovremenu reduplikaciju sintaksičke jedinice i semantičke komponente, u arapskoj se atributskoj konstrukciji može ostvariti i izuzetno stilogen oblik kumulacije koji osim sintaksičke i semantičke podrazumijeva i reduplikaciju na fonetsko-fonološkom nivou jednog člana reduplicirane sintaksičke jedinice. U primjeru koji slijedi homofunkcionalne jedinice prilično složene unutarnje strukture javljaju se ponovo u genitivnoj vezi u poziciji njenog drugog člana: *كَانَتْ الدُّنْيَا تَمُرُّ بِالْحَظَّةِ السُّكُونِ التَّامِّ، حِينَ يَكُونُ اللَّيْلُ وَمَا فِيهِ مِنْ نَقِيْقٍ وَصَرِيرٍ قَدْ وَلَّى وَحِينَ لَا يَكُونُ النَّهَارُ الْكَامِلَ بِأَصْوَاتِهِ وَضَجِيجِهِ قَدْ أَقْبَلَ بَعْدُ، سُكُونٍ تَامٍّ مُطْبِقٍ وَكَأَنَّمَا سَتَقُومُ الْقِيَامَةَ بَعْدَهُ، سُكُونٍ جَلِيلٍ مُهَيِّبٍ (الحرام، ٧) Svijet je utonuo u trenutak potpune tišine, kad noćno kreketanje i krici utihnu, a zvuci novog dana još miruju, potpune, apsolutne tišine kao da se sprema Sudnji dan, tišine tako uzvišene i svečane da se ni najsićušniji stvor ne usuđuje oskrvnuti njen mir* [The sinners, 1]. Ovakva kumulacija, kao svojevrsno proširenje epanalepse,³⁶ ostvaruje se u formi uzlazne gradacije, u kojoj se na semantičkom planu sa svakim ponavljanjem fonetski reduplicirane lekseme ideja tišine razvija od posljedice do cilja svega što postoji, dok se na planu sintaksičke strukture uz svaki njen ponovljeni oblik javlja jedan atribut više. Začudnosti kumulacije i gradacije u ovoj formi dodatno doprinosi krajnje stilogeno dokidanje određenog člana uz ponovljenu imenicu, kao da je tišina do te mjere apsolutna i sveobuhvatna da joj nikakvo određenje, pa ni gramatičko, nije potrebno.

Za razliku od ilustriranog tipa kumulacije s izuzetno visokim stilskim potencijalom, u narednom primjeru nalazimo kumulaciju koja je vezana “prije za komunikativnu nego za poetsku funkciju” (Kovačević 2000: 154). Riječ je o tipu kumulacije što se realizira putem sintaksičke apozicije, u ovom slučaju na mjestu drugog člana genitivne veze: *نَحْنُ أُنْبَاءُ وَادِي الرَّافِدَيْنِ مَوْطِنِ الرُّسُلِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَمَثْوَى الْأُمَّةِ الْأَطْهَارِ وَرُؤَادِ الْحَضَارَةِ وَصُنَاعِ الْكِتَابَةِ وَمَهْدِ*

³⁵ Upravo se ova druga, rečenična kumulacija u potpunosti gubi u obrađenom prijevodu na bosanski jezik: *Da bih osjećao da sam na tvom ramenu i bio siguran, a tvoje ruke su me obavijale dok sam osjećao sigurnost, najslađu, najljepšu, najdražu sigurnost* (Putovanje, 61).

³⁶ Kao određenje epanalepse ovdje su poslužili definicija i primjeri koje navodi L. Zima (1988: 165-168).

(الدستور العراقي، الديباجة) *التَّزْكِيمِ* *Mi smo narod Mezopotamije, domovine poslanika i vjerovjensnika, počivališta čestitih imama, pionira civilizacije i izumitelja pisma, i kolijevke brojeva.*³⁷

Posvetit ću na kraju nešto više prostora razmatranju kumulacije u sakralnom stilu, tj. u tekstu Kur'ana. Naime, smatram, i nadam se da će to donji primjeri pokazati, kako je upravo kumulacija jedna od veoma značajnih odlika ovog stila. Međutim, ono što je za ovu figuru u sakralnom stilu specifično jeste da se relativno rijetko javlja u nizu od više od dva člana, kao što je slučaj u primjerima: *هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِي الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى* *On je Allah – Tvorac-Stvoritelj-Uobljučitelj – Njemu pripadaju imena najljepša* (Kur'an 2004, 59:24),³⁸ *ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ / الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ / وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ* *Ova Knjiga – u koju nema nikakve sumnje – jest uputa za bogobojažne, / Za one koji vjeruju u Onostrano, obavljajući namaze, te od onoga što smo im darovali troše; / Također za one koji vjeruju u to što tebi spušteno je i što spušteno je prije tebe, te u Drugi svijet vjeruju bez dvojbe* (Kur'an 2004, 2:2, 3, 4).

Upravo stoga smatram važnim zadržati se neko vrijeme na dvočlanoj kumulaciji u tekstu Kur'ana. Naime, jedna od izrazito uočljivih karakteristika stila Kur'ana jeste činjenica da se Božiji atributi ili, kako ih nazivaju, Božija "lijepa imena" najčešće javljaju u parovima, bilo da su upotrijebljena atributski ili predikativno. Ovu pojavu smatram izuzetno interesantnom upravo u svjetlu zaključka o dualu kao "principu teksta" i njegovoj podtemi – "vrhunskom izrazu Božije Milosti" – do kojeg u razmatranju sure *al-Rahmān* dolazi E. Duraković (2000a: 17). Naime, povežemo li navedeni zaključak sa spomenutom činjenicom o "parnosti" Božijih atributa, neminovno se nameće pitanje je li i ova izrazita odlika atributske sintagme u Kur'anu u funkciji "kur'anske afirmacije duala"

³⁷ Za ovaj tip kumulacije inače M. Kovačević navodi naziv "amplifikacija", koji mu daju retoričari (2000: 154), dok M. Katnić-Bakaršić naglašava kako se u njemu kumulacija praktično izjednačava sa sinatroizmom (1996: 46).

Ono što je u navedenoj rečenici ipak najinteresantnije jeste činjenica da, kao primjer administrativnog stila, ona prikazuje upravo one karakteristike koje su u suprotnosti s njim. Naime, za tekst preambule Iračkog ustava može se reći sve osim da mu nedostaje figurativnosti i ekspresivno-emocionalne markiranosti, čije je odsustvo upravo jedna od bitnih karakteristika administrativnog stila (vidi: Katnić-Bakaršić 2001: 88, 346). Osim figure kumulacije koju navedena atributska konstrukcija ilustrira, u njoj se ostvaruje i više metafora. Štaviše, figure, najčešće metafore, različite forme kumulacije u širem smislu te antiteze dominiraju i ostatkom teksta preambule uz općenito egzaltiran ton, svojevrstu pompeznost i pozivanje na emocije. Ovo naglašavam budući da su i ovaj i drugi primjeri iz istog teksta koje u knjizi navodim krajnje neuobičajeni za administrativni stil i mnogo bliži oratorskom podstilu retoričkog stila (vidi: Katnić-Bakaršić 2001: 197-199).

³⁸ Imenicama *Tvorac, Stvoritelj i Uobljučitelj* ovdje su zapravo prevedeni kongruentni atributi u formi participia.

kao “božanske mudrosti u uređenju svijeta” (Duraković 2004: 82). Smatram da jeste, da je riječ samo o još jednoj u nizu jezičkih realizacija principa duala i parnosti u Kur’anu, koja u isto vrijeme ima i značajnu ulogu na planu argumentativne funkcije teksta.

Zašto je, međutim, ova karakteristika kur’anskog stila značajna za kumulaciju? S jedne strane stoga što je dobar dio ovakvih parova Božijih atributa “eksplicitno kumulativan”. Pod “eksplicitnom kumulacijom” ovdje podrazumijevam vrstu semantičke reduplikacije koja za rezultat ima nepotpune sinonime u pravom smislu riječi.

Unutar atributske konstrukcije ovakvu “eksplicitnu kumulaciju” nalazimo tek u jednom paru atributa: *الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ / الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ* *Hvala pripada Allahu, Koji Gospodar svjetova je, / Svemilosnom i Samilosnome* (Kur’an 2004, 1:1, 2).³⁹ Ona se, međutim, mnogo češće javlja u sinagdoškim antonomazijama koje nastaju brisanjem imenice iz atributske konstrukcije, inače opisanim u okviru razmatranja antonomazije u atributskoj konstrukciji. Takvi su primjeri: *وَإِنَّكَ لَتَلَقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ* *A tebi, zaista, Kur’an stiže od Onoga Koji Premudri i Sveznajući je.* (Kur’an 2004, 27:6), *نَزَلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ* *I to kao dar od Onoga Koji prašta i dariva milost Svoju.* (Kur’an 2004, 41:32), *كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أُخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ* *Sve dokaze Naše su poricali, pa smo ih kako i priliči Silnom i Moćnome dohvatili.* (Kur’an 2004, 54:42), *تَبَيَّنَى الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ* *“Kaza mi Sveznajući i Onaj Koji Obaviješteni je”* (Kur’an 2004, 66:3).

Također, iako takvi primjeri ne ulaze u materiju kojom se bavi ova knjiga, vrijedi napomenuti kako se kumulacija u sakralnom stilu najčešće ostvaruje u predikativno upotrijebljenim parovima Božijih atributa. Ilustracije radi, navest ću nekoliko: *إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ* *a Ti si Sveznajući i Premudri, sigurno je!* (Kur’an 2004, 2:32), *إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ* *Allah je, zaista, Onaj Koji oprosti i Koji je milostivni* (Kur’an 2004, 2:173), *إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ* *Allah sigurno grijehe briše i Oprosnik je* (Kur’an 2004, 58:2), *إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ* *Allah je zaista Moćni i Silni* (Kur’an 2004, 58:21).

S druge strane, želim otići i korak dalje od “eksplicitne kumulacije” i ustvrditi kako je svaki ovakav par Božijih atributa, bez obzira na to koja su metaforička svojstva u njemu predstavljena, u samoj svojoj biti kumulativan, budući da je u svakom od njih reduplicirana suštinska semantička komponenta *sveprisutnosti* i *svemoći*, apsolutno izraženog svojstva: *وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ* *a pomoć stiže samo od Allaha, Silnoga i Premudrog* (= *Koji svu silu i mudrost ima*) (Kur’an 2004, 3:126), *تَنْزِيلَ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ* *Knjigu spušta Allah Silni i Koji sve zna* (= *Koji svu silu i znanje ima*) (Kur’an 2004, 40:2), *إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ* *Allahu Preuzvišenom i Praiskonskome* (= *Koji je apsolutan u svojoj uzvišenosti i prvotnosti*) *Sud pripada!* (Kur’an 2004, 40:12),

³⁹ Isti par Božijih atributa javlja se i u kasnije opisanoj formi antonomazije: *تَنْزِيلَ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* *Svemilosni i Samilosni spušta Objavu* (Kur’an 2004, 41:2).

samo zato što su vjerovali u *Allaha Silnoga i Hvalevrijednoga* (= *Koji svu silu ima i svake je hvale vrijedan*) (Kur'an 2004, 85:8).

Prihvatimo li navedenu postavku o suštinskoj jednačitosti referenata svih Božijih atributa u jednoj, itekako važnoj, semantičkoj komponenti, onda će i primjeri koji slijede pripadati kumulaciji u užem smislu. Ne prihvatimo li pak takvu pretpostavku, oni su i dalje primjeri kumulacije, ali u širem smislu, tačnije u značenju sinatroizma: *هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ* On je Allah – osim Njega nikakav bog ne postoji; On je *Vladar-Presveti-Mirodatni-Pouzdaní-Skrbni-Moćni-Silni-Gordi* (Kur'an 2004, 59:23),⁴⁰ *يُسَبِّحُ اللَّهَ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* Allaha slavi ono što je na Nebesima i ono što je na Zemlji – *Vladara, Svetoga, Silnoga i Koji je Premudri* (Kur'an 2004, 62:1).

Konačno, razmatranje kumulacije ne mogu završiti a da ne naglasim kako sintaksička pozicija i semantička komponenta nisu jedino što se u arapskoj atributskoj konstrukciji reduplicira. Naime, uz reduplikaciju na sintaksičkom i semantičkom nivou, kumulaciju u arapskom jeziku po pravilu karakterizira i svojevrsna reduplikacija na morfološkom i fonetsko-fonološkom nivou. Ovakva reduplikacija, koja sama za sebe čini stilsku figuru, realizira se bilo u reduplikaciji vokalnog obrasca, tj. paradigme (npr.: *al-'alīm-u l-habīr-u*),⁴¹ bilo u reduplikaciji korijena riječi, tj. paregmenonu (npr.: *al-rahmān-i l-rahīm-i*), ili pak u kombinaciji više oblika morfološke i fonetsko-fonološke reduplikacije, kakvu nalazimo u velikom broju navedenih primjera.⁴²

⁴⁰ U prilog prihvatanju ovakvih primjera kao primjera kumulacije išlo bi i to što T. Muftić, pod nazivom “skladno navođenje”, koje opisuje kao navođenje “samo nečijih pohvalnih svojstava međusobno po smislu povezanih”, ovaj primjer navodi skupa s primjerom eksplicitne kumulacije u ajetu 59:24, prikazanom na str. 32 (Muftić 1995: 113).

⁴¹ Reduplikacija tvorbenog oblika riječi, tj. homojoteleuton, u klasičnoj arapskoj stilistici “al-muwāzana” (Muftić 1995: 117), u arapskom je jeziku zahvaljujući sistemu paradigmi mnogo izražajnije i “dosljednije” nego u bosanskom jeziku, budući da se ne zasniva samo na jednakosti tvorbenog nastavka nego kompletnog vokalnog obrasca riječi. Bitno je naglasiti kako se, osim homojoteleutona, u navedenom primjeru ostvaruje i homojoptoton, to jest reduplikacija nastavačkog morfema, koji ovdje svjesno ne ističem kao figuru budući da je sintaksički uvjetovan pravilima o kongruenciji atributa s imenicom u arapskoj atributskoj sintagmi.

⁴² Ista reduplikacija na fonetsko-fonološkom i morfološkom nivou javlja se i u figuri koja se u nekom smislu može suprotstaviti kumulaciji: oksimoronu. Naime, dok kumulaciju karakterizira nepotpuna sinonimija atributa u atributskoj konstrukciji, dotle se u tipu oksimorona koji ovdje imam na umu ostvaruje njihova (djelimična) antonimija. Iako su konsekvencije fonetsko-fonološke i morfološke reduplikacije u dvjema figurama dijametralno suprotne – naglašavanje jednačitosti kod kumulacije i isticanje suprotnosti kod oksimorona – smatram ih u oba slučaja podjednako stilogenim.

Inače, vezu između “semantičkog ponavljanja” i “morfološkog ponavljanja”, kako ih nazivaju, ističu i J. Dickins i J. C. E. Watson (1999: 546-549).

Sinatroizam u atributskoj konstrukciji

Za razliku od kumulacije, o čijoj stilogenosti i stilematičnosti zahvaljujući reduplikaciji kako sintaksičke pozicije tako i semantičke komponente nema nikakve sumnje, o stilogenosti sinatroizma postoje sasvim oprečna mišljenja. Tako M. Kovačević ne samo da u potpunosti dovodi u pitanje stilogenost sinatroizma, budući da su tu u pitanju “različiti elementi čije je navođenje komunikativno neophodno” nego tvrdi kako bi “neredukovanje podudarnih elemenata [dubinskih rečenica] dalo kudikamo stilematičniju sintaksičku konstrukciju” (2000: 148). S druge strane, M. Katnić-Bakaršić, u odbrani suprotnog mišljenja, navodi stav retorike “da se o odstupanju od nultog stepena, odnosno o figurativnosti, radi čim se, npr., uz imenicu nalazi više od jednog atributa”. Pritom autorica ističe kako primarci poruke “*ne očekuju* niz od nekoliko homofunkcionalnih jedinica (...) i nužno *opažaju* diskurs” (1996: 47-48).

Upravo je spomenuto “nužno opažanje” diskursa kao rezultat gomilanja homofunkcionalnih sintaksičkih jedinica u položaju atributa unutar iste atributske konstrukcije ovdje predmet razmatranja. Naime, iako atributi, za razliku od drugih sintaksičkih jedinica, ne mogu tvoriti duge nizove od deset i više homofunkcionalnih jedinica, u nizovima koje oni ipak tvore u navedenim primjerima njihova “komunikativna neophodnost” doživljava krajnje stilogen pomak ka *produžavanju trenutka zapažanja*, nekad i specifičnoj promjeni tačke gledišta, tako da na predmet njihovog opisa ne gledamo više očima “svevidećeg, autoritativnog pripovjedača” (Katnić-Bakaršić 2001: 338), nego očima junaka, preživljavajući pritom njegova unutarnja emotivna stanja i odnos prema opisanom.

U rečenici: *وَلَمْ أَحْوَلْ عَيْتِي (...) عَنْ تَوْبِيهَا الْقَدِيمِ الْوَاسِعِ الْمَهْلِكِ الَّذِي يُشْبِهُ قِطْعَةَ الْقَمَاشِ* (نظرة، ١٤) (*Nisam skidao oka (...) s njene široke, stare, iznošene odjeće, koja je ličila na krpu za čišćenje šporeta* [Pogled, 125]⁴³ nizanjem atributa “trenutak zapažanja” produžava se, kao da vrijeme stoji dok se u pripovjedaču rađaju mentalne slike.

⁴³ Prijevod na bosanski jezik: *Nisam skidao oka s (...) njene široke, stare odjeće u dronjcima, koja je ličila na krpu za čišćenje šporeta* (Pogled, 125) ovdje je izmijenjen tek toliko da se zadrži strukturalna pozicija atributa *iznošen*. U vezi s “prenošenjem” figure u prijevodu bitno je primijetiti i to da je kumulativni efekat očigledniji u arapskom jeziku budući da svi atributi dolaze poslije imenice. Tako bi analitički prikaz arapske imeničke fraze glasio: *odjeća-IM-ODR-GEN-JED-M.R. njena-DET star-PRIDJ-ODRČ-GEN-JED-M.R.-A1 širok-PRIDJ-ODRČ-GEN-JED-M.R.-A2 iznošen-PRIDJ-ODRČ-GEN-JED-M.R.-A3 (koji-REL-JED-M.R. ličiti-GL on-RES-NOM-JED-M.R. na-PRIJ komad-IM-ODR-JED-Ž.R. krpa-IM-GEN-ODRČ-A4 (koji-REL-JED-Ž.R. čistiti-GL pomoću-PRIJ on-RES-GEN-JED-Ž.R. šporet-IM-AK)-RR-A4,2)-RR-A4*. Ipak, dodatni efekat oneobičavanja koji bi se u odgovarajućem prijevodu postigao inverzijom nastaje isključivo u bosanskom jeziku, budući da je u arapskom jeziku ovo uobičajeni redosljed imenice i atributa.

Smisao ovakvog sinatroizma jeste u stvari na planu izraza oslikano izražavanje emocija, čije izostajanje na planu sadržaja jeste također stilogeno – takvim minus postupkom postiže se jači emocionalni naboj nego otvorenim patosom.⁴⁴ S druge strane, promjenu tačke gledišta i svojevrstan “prozor” u misli junaka nalazimo u primjerima: وَكَانَ يَتَأَمَّلُ صَاحِبَةَ الْفُسْتَانَ بَعْطَفٍ وَحُبِّ مَأْخُودًا بِجَمَالِهَا الْبَدِيعِ الْهَادِي الَّذِي أَكْتَسَى مِنْ صَفَائِهَا وَرَقَّتِهَا نُورَانِيَّةً ذَاتُ بَهَاءٍ. (السكرية، ١٥) *posmatrao je vlasnicu haljine s nježnošću i ljubavlju, zatečen njenom nesvakidašnjom mirnom ljepotom, iz čije se vedrine i blagosti širio blistav sjaj* [Sugar Street, 9] (...). أَشْيَاطِينُ (...) لَا يُمَكِّنُ أَنْ تَضِلَّ طَوِيلًا عَنْ هَذِهِ الْحُجَرَاتِ الْقَدِيمَةِ الْوَأَسَعَةِ الْخَالِيَةِ (...) (بين القصرين، ٧) *zli duhovi ne mogu dugo izbijati iz ovih starih, prostranih, praznih soba* (Put između dva dvorca, 8). U prvoj se rečenici zadržavanjem na opisu ljepote pozicija svevidećeg pripovjedača približava poziciji junaka njegove priče i doslovno stapa s njom, dok nas u drugoj atributi *stare, prostrane* i *prazne*, koji očigledno nisu upotrijebljeni u funkciji identifikacije i individualizacije imenice *sobe*, vode u svijet straha i usamljenosti glavne junakinje.

Na kraju treba naglasiti i to da, kako se može vidjeti iz navedenih primjera, sinatroizam ostvaren u atributskoj konstrukciji podrazumijeva gomilanje elemenata s istom sintaksičkom pozicijom, ali rijetko i istom unutarnjom strukturom, te se nizovi atributski upotrijebljenih pridjeva često smjenjuju s atributskim prijedložnim frazama ili relativnim rečenicama, koje su obično i same izrazito figurativne i nerijetko uključuju metaforu i figure poredjenja.

Gradacija u atributskoj konstrukciji

Uprkos svom sveprisustvu u jeziku, gradacija na nivou atributske konstrukcije u arapskom jeziku ima prilično ograničenu distribuciju. Naime, njen jedini pojavni oblik bio bi ostvarivanje gradacionog niza nizanjem atributa s karakterističnim dodavanjem ili oduzimanjem sema intenziteta u svakom narednom članu niza, a sve unutar iste atributske konstrukcije. Takav primjer gradacije u veoma složenoj konstrukciji prikazan je ranije u razmatranju kumulacije. Osim navedenog primjera, u kojem se sastaju kumulacija i gradacija,

⁴⁴ Ista toplina i nježnost, oslikane na planu forme kroz upotrebu figura, isijavaju i iz sljedećih atributskih konstrukcija, koje nisu (u istoj mjeri) “kumulativne” i bit će spominjane kasnije, u sklopu razmatranja drugih figura: وَأَوْحَىٰ عَنْ رَجُلَيْنِ اللَّتَيْنِ كَانَتَا تَطْلَانِ مِنْ ذَيْلِهِ الْمُمَرِّقِ كَمَسْمَارَيْنِ رَفِيعَيْنِ *ni s njenih nožica, tankih poput štapića, koje su virile ispod poderanog ruba haljine*, وَرَاقِبَتَيْهَا فِي عَجَبٍ وَهِيَ تَنْشُبُ قَدَمَيْهَا الْعَارِيَتَيْنِ كَمَخَالِبِ الْكُتْكُوتِ (...) ثُمَّ تَنْظُرُ هُنَا وَهُنَاكَ بِالْفَتْحَاتِ الصَّغِيرَةِ الدَّاكِنَةِ (نظرة، ١٤-١٥) *Posmatrao sam u čudu kako grabi bosim nogama kao u pileta (...), a iz malih se ugljenocnih otvora na njenom licu pogledi otimaju na sve strane* [Pogled, 125].

u obrađenom korpusu nisam naišla na druge primjere gradacije ostvarene karakterističnim nizanjanjem atributa unutar atributske konstrukcije.

Razlog tome vjerovatno treba tražiti i u činjenici da je arapski jezik od bosanskog siromašniji za tvorbeno-morfološki podtip semantičko-stilističke gradacije koji se ostvaruje u nizu: pozitiv, komparativ, superlativ pridjeva. Naime, ovakav gradacioni niz, koji bi podrazumijevao ishodišnu strukturu atributske konstrukcije, u arapskom jeziku nije moguće ostvariti budući da jezik ne posjeduje različite oblike za komparativ i superlativ pridjeva nego se oni od istog elativnog oblika tvore upotrebom specifičnih morfoloških markera (upotreba određenog člana u tvorbi superlativa) i sintaksičkih konstrukcija (upotreba prijedložne fraze za izražavanje secundum comparationis u tvorbi komparativa, te upotreba genitivne veze u tvorbi superlativa).

Inverzija u atributskoj konstrukciji

U sklopu atributske konstrukcije ostvarivanje inverzije kao figure permutacije u arapskom je jeziku u odnosu na, naprimjer, bosanski istovremeno i suženo na čisto figurativnom nivou, ali i prošireno na nivou inverzije kao “neutralne figure”. Tako jedini postupak koji se bez ikakve sumnje može svesti pod figuru inverzije jeste zamjena pozicija upravne imenice i atributa u formi prijedložne fraze. S druge strane, zamjena pozicija članova atributske sintagme, koja u bosanskom jeziku predstavlja jedan od najfrekventnijih tipova inverzije, u arapskom jeziku nije dozvoljena.

Navest ću prvo nekoliko primjera spomenute “prave” inverzije u arapskoj atributskoj konstrukciji. Ona se u obrađenom korpusu ostvaruje uglavnom u sakralnom stilu, i to u dvije osnovne forme. Jedna podrazumijeva zamjenu pozicija upravne imenice i atributa u formi prijedložne fraze, dok u drugoj formi inverzije dolazi do zamjene pozicija atributa u formi prijedložne fraze i druge od dviju koordiniranih upravnih imenica modificiranih istim atributom. Drugim riječima, u ovoj realizaciji inverzije dolazi do svojevrsne inkorporacije atributa između dvije upravne imenice. Prvu formu inverzije nalazimo u primjerima: *فَأَمَّا يَا تَيْبَتِكُمْ مَنِي هُدَى* Nema sumnje da će vam stizati Uputa od Mene (Kur'an 2004, 2:38), *قُلْ اتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا* “Imate li za to Allahovo obećanje” (Kur'an 2004, 2:80),⁴⁵ a druga je ostvarena u ajetima: *بِأَوْلِيَانِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأَنْتَ هُمْ الْمُهْتَدُونَ* Blagoslov i milost Gospodareva za takve je, i upravo takvi su na Putu pravome (Kur'an 2004,

⁴⁵ Analitički prikazi dviju atributskih konstrukcija glasili bi: (od-PRIJ Ja-ZAMJ-GEN)-PRIJF-A1 Uputa-IM i (kod-PRIJ Allah-IM-GEN)-PRIJF-A1 obećanje-IM.

2:157),⁴⁶ *Ako na Allahovu Putu poginete ili umrete, znajte da su oprost i milost od Allaha bolji nego što su njihova gomilanja* (Kur'an 2004, 3:157), *يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ*, *Razdragani su zbog blagodati i dobrote Allaha, te zato što u Allaha ne propada nagrada vjernicima* (Kur'an 2004, 3:171).

Uprkos gornjoj konstataciji o strukturalnim ograničenjima u ostvarenju inverzije kao stilske figure u arapskoj atributskoj konstrukciji, prije no što ukratko predstavim inverziju kao "neutralnu figuru", opisat ću na ovome mjestu jedan nadasve interesantan postupak koji se koristi jezičkim mehanizmom inverzije na nivou atributske konstrukcije i rezultira povišenom stilogenošću same konstrukcije.

Ipak, prije no što ga počnem predstavljati, moram naglasiti kako u ovom postupku na djelu nije samo operacija permutacije kojom se ostvaruje promjena pozicija imenice i atributa nego se i inventar jezičkih jedinica što ulaze u takvu promjenu neminovno mijenja. S jedne strane, promjena inventara jezičkih jedinica, naravno, dovodi u pitanje svodenje samog postupka na inverziju kao figuru. S druge strane, međutim, činjenica je da je promjena pozicija imenice i atributa u ovom slučaju moguća samo i jedino uz promjenu inventara jedinica.

Stoga, ako u obzir uzmemo krajnji rezultat postupka koji je dolje opisan, odnosno odstupanje od uobičajenog redosljeda riječi, kao i činjenicu da slobodno odstupanje od redosljeda imenice i atributa u arapskom jeziku podliježe strogim strukturalnim ograničenjima, smatram da bismo ovaj postupak mogli smatrati specifičnom formom inverzije razvijenom u jeziku koji ne dozvoljava njeno nesputano ostvarivanje. U prilog ovakvoj tvrdnji išla bi činjenica da se ista pojava realizira na nivou dvije različite forme atributa s istim posljedicama, to jest krajnje stilogenim inkorporiranjem imenice u formu atributa uz prethodno stvaranje privida njene elipse. Štaviše, ne smatram slučajnim ni to što spomenuta promjena inventara jezičkih jedinica podrazumijeva baš uključivanje prijedloga, odnosno izmještanje imenice s uobičajene pozicije na poziciju komplementa prijedložne fraze u jeziku u kojem je upravo prijedložna fraza jedina forma atributa koja može stupiti u slobodnu inverziju sa svojom imenicom.⁴⁷ Konačno, kao posljednji argument spominjem i činjenicu da je upotreba prijedložne fraze s istim prijedlogom i u istom,

⁴⁶ U ovom je slučaju inverzija prenesena i u prijevodu arapske atributske konstrukcije. Inače, analitički prikaz navedene konstrukcije, koji ujedno navodim kao prikaz ovog tipa inverzije, glasi: *blagoslov-IM (od-PRIJ Gospodar-IM-GEN njihov-DET)-PRIJF-A1 i-KO milost-IM*.

⁴⁷ Istina, posljedice dviju operacija permutacije sasvim su različite. Jedna, već opisana, podrazumijeva anteponiranje atributa u formi prijedložne fraze upravnoj imenici, a druga, kako će biti prikazano, postponiranje i inkorporiranje upravne imenice u odnosu na njen atribut.

partitivnom značenju već osvjedočena u arapskom jeziku kao mehanizam premošćivanja drugog strukturalnog ograničenja jezika.⁴⁸

Postupak čije sam razmatranje u sklopu stilske figure inverzije pokušala opravdati veoma se često javlja na nivou relativne rečenice, a podrazumijeva inkorporiranje upravne imenice, odnosno antecedenta, unutar relativne rečenice, koja pak na sintaksičkom nivou daje privid slobodne relativne rečenice.⁴⁹ U osnovi postupka nalazi se specifično “cijepanje” antecedenta na sintaksički antecedent opće referencije zastupljen imeničkom relativnom zamjenicom⁵⁰ i semantički antecedent izražen u formi komplementa prijedloga s partitivnim značenjem inkorporiran u unutrašnjost relativne rečenice. Pritom je nemoguće odrediti sintaksičku funkciju izmještene prijedložne fraze sa semantičkim antecedentom.⁵¹

Kako je rečeno na samom početku razmatranja ovakve operacije permutacije, ona za rezultat ima povišenu stilogenost dobijene konstrukcije. Da bih to ilustrirala, uz primjere koji slijede navest ću i njima sinonimne rečenice s uobičajenim redoslijedom upravne imenice i relativne rečenice: *فَمَا أُعْجَبَ مَا بَيْنَ الطَّرْبِ وَالْحَزْنِ مِنْ حَيْطِ رَقِيْقٍ (= فَمَا أُعْجَبَ حَيْطًا* (بداية و نهاية، ٩) *tuge* [The beginning and the end, 16],⁵² *وَمَا كَانَ اللَّئِيلُ جَمِيْلًا لِمَا فِيهِ مِنْ سُكُونٍ أَوْ نُجُومٍ (= وَمَا كَانَ*

⁴⁸ Tako se, u nedostatku posebne relativne zamjenice s odgovarajućom funkcijom, pomoću prijedloga مِنْ, o kojem je ovdje riječ, ostvaruju i relativne rečenice s rečeničnim antecedentom.

⁴⁹ Iako postoji i druga mogućnost, tj. izmještanje upravne imenice s pozicije antecedenta uz njeno zadržavanje u sastavu nadređene rečenice, postupak inkorporiranja ovdje ipak smatram i stilogenijim i primarnim, kako stoga što se samo njime ostvaruje istinski efekat iznevjerenog očekivanja kad se u naizgled slobodnoj relativnoj rečenici s izostavljenim antecedentom opće referencije odjednom pojavi njen semantički antecedent, tako i zbog činjenice da se samo on može ponoviti na nivou druge konstrukcije, tj. atributske sintagme.

⁵⁰ U razmatranju promjene inventara jezičkih jedinica koje ulaze u operaciju permutacije svjesno nisam problematizirala drugu promjenu do koje dolazi, odnosno zamjenu pridjevske zamjenice imeničkom usljed odsustva antecedenta, upravo stoga što je smatram automatskom posljedicom zahtjeva strukture arapskog jezika. Naime, iako se i pridjevska relativna zamjenica اَلَّذِي može pojaviti u funkciji imeničke zamjenice, njena je referencija, već samom činjenicom što ima oblike za rod i broj, u mnogo većoj mjeri određena i ograničena od sasvim opće i neodređene referencije imeničkih zamjenica, koja nosi tek obilježje ±ljudsko. Stoga ovdje relativna rečenica poseže za imeničkom zamjenicom kako bi privid slobodne relativne rečenice i apsolutne neodređenosti referencije antecedenta bio potpun.

⁵¹ O njenoj “neuhvatljivosti” na nivou sintaksičke analize svjedoči i spomenuta činjenica da se ona podjednako lahko i bez posljedica po značenje ostvaruje kako unutar relativne, tako i unutar nadređene rečenice.

⁵² Analitički prikaz ovakve relativne rečenice glasi: *što-REL Ø-RES Ø-KOP između-PRIJ radosti-IM-ODRČ-JED-M.R. i-KO tuge-IM-ODRČ-JED-M.R. od-PRIJ niti-IM-NEODR-JED-M.R. tanahne-PRIDJ-NEODR-JED-M.R.-A1.*

(الليل، ٢٢٦) *Noć im je bila lijepa ne zato što je zvjezdana i tiha, nego zato što noću nisu radili* (U noći, 7).⁵³

Isti se postupak, potekao u relativnoj rečenici, može ponoviti i na nivou atributske sintagme. Takvi su primjeri izuzetno rijetki, a samim tim i veoma stilogeni. Kao ilustraciju navodim samo jedan, koji sam našla u obrađenom korpusu: فِي الْقَلِيلِ النَّادِرِ مِنْ مُخْتَلَسِ الْفَرَسِ (بين القصرين، ١٥) u *ukradenim trenucima, malobrojnim i rijetkim* [Put između dva dvorca, 19].⁵⁴

Vratimo se, konačno, konstataciji s početka razmatranja inverzije. Tu sam naglasila kako je realizacija inverzije kao svojevrzne “neutralne figure” u arapskom jeziku veoma široka. Ova pojava podrazumijeva preponiranje nekongruentnog pridjevskog atributa imenici koja iza njega slijedi u posesivnom genitivu. Bitno je ipak naglasiti kako je i u ovom slučaju kvalificiranje sintaksičkog postupka kao inverzije upitno budući da on ima sasvim drugačiju sintaksičku rezultantu.⁵⁵ Atribut u njemu prelazi put od kongruentnog atributa iz atributske sintagme do nekongruentnog atributa na mjestu prvog člana genitivne veze.⁵⁶ “Inverzija” u ovako formiranoj genitivnoj vezi itekako je gramatična, ali ne i podjednako figurativna: وَلَمْ تَجِدْ لَتَجْزِيَةِ عَنْ كَرِيمٍ عَظْفِهِ خَيْرًا مِنْ أَنْ تُرَدِّدَ عَلَى مَسْمَعِيهِ دُعَاءً تَعْلَمُ مُقَدَّمًا بِمِقْدَارِ (بين القصرين، ١٦) *Najbolja nagrada za njegovu velikodušnu naklonost bila je da ponovi dovu za koju je unaprijed znala da će ga obradovati* [Put između dva dvorca, 21].

Što se tiče stilskog potencijala “neutralne” inverzije, iako se na ovaj način ostvareni “atribut u inverziji” uistinu čini stilski markiranim u odnosu na uobičajeni, kongruentni atribut, široka rasprostranjenost ove konstrukcije i njena ukorijenjenost u sistem jezika navela me je da ovdje o njoj govorim tek na nivou “neutralne figure”, odnosno upotrebe jezičkog mehanizma inverzije u stilski “neutralnoj” konstrukciji.

⁵³ Kako u prijevodu rečenice neminovno dolazi do takvih preoblika da se relativna rečenica gubi, navest ću i u ovom primjeru analitički prikaz relativne rečenice: *što-REL Ø-RES Ø-KOP u-PRIJ njoj-ZAMJ* (odnosi se na noć) *od-PRIJ tišine-IM-NEODR-JED i-KO zvijezda-IM-NEODR-MN*.

⁵⁴ Dodatnom oneobičavanju ovdje doprinosi i kumulacija atributa s već opisanim redupliciranjem na sintaksičkom i semantičkom nivou.

⁵⁵ Štaviše, jedan broj lingvista smatra da ovakvu promjenu položaja atributa prati i promjena značenja atributske konstrukcije (Kremers 2003: 59). Tako H. El-Ayoubi, W. Fischer i M. Langer ističu kako preponirani pridjevski atribut izražava viši stupanj svojstva od onoga izraženog atributom u uobičajenom postpozicijskom položaju, kao što je slučaj u konstrukcijama: *شُكْرًا جَزِيلًا* i *مَعَ جَزِيلِ الشُّكْرِ* *najljepša hvala* i *velika hvala*, a može izazvati i veću promjenu u značenju atributske konstrukcije (2001: 157).

⁵⁶ O dokidanju kongruencije, ustvari, možemo govoriti jedino u gramatičkim kategorijama roda i broja, budući da se kongruencija u padežu i određenosti/neodređenosti automatski poništava zbog prirode same konstrukcije, u kojoj je u ovom slučaju upravna imenica uvijek u genitivu i s određenim članom.

Metafora u atributskoj konstrukciji

Metafori, koja od svih tropa i figura uživa najveće interesovanje istraživača, i u ovoj će knjizi biti posvećeno najviše prostora. Razlozi za to, međutim, nisu njeno poimanje u antici kao “najljepšeg tropa” i “znaka genija”, niti uvjerenje da je vladanje metaforom “daleko najveća stvar” jer je “u isti mah vladanje životom” (Ričards 1986: 25). U ovom slučaju razlozi su vezani isključivo za različite mogućnosti realizacije metafore unutar atributske konstrukcije. Naime, metafora kao trop koji se može ostvariti na raznim nivoima, od leksičkog, preko sintagmatskog do rečeničnog, sasvim prirodno i u atributskoj konstrukciji pronalazi niz različitih realizacija. Upravo je stoga njeno razmatranje ovdje podijeljeno na tri dijela – na osnovu toga realizira li se metaforički prijenos značenja u samom atributu, u kontaktu imenice i atributa, tj. u pravom smislu riječi u atributskoj konstrukciji, ili pak u imenici koja uz sebe ima atribut. Navedeni načini realizacije metafore predstavljaju ujedno i podnaslove poglavlja.

Metafora u atributu

Dva su tipa metafore koju bismo mogli nazvati “atributskom” metaforom, odnosno metaforom što se ostvaruje u atributu. Prvi tip ovakve “atributske” metafore jeste leksička metafora, koja se često podudara s personifikacijom i sinestezijom,⁵⁷ dok drugi i na prvi pogled nešto manje uočljiv tip čini metafora u formi rečenice, koja se pak podudara s hipotipozom.⁵⁸ U svakom slučaju, osnovna je karakteristika oba navedena tipa metafore sadržana u tome što je metaforički upotrijebljena riječ, odnosno rečenica, u funkciji atributa, dok je imenica uz koju se takav atribut javlja upotrijebljena u svom osnovnom, denotativnom značenju. Drugim riječima, atribut je jedini “krivac” za ostvarivanje tropa, pa s pravom možemo govoriti o stilskom potencijalu koji se rađa u atributu. Ipak, ne bi bilo pravedno ne naglasiti da, iako u ovom slučaju Blackov metaforički “fokus” čini sam atribut, metafora pronalazi svoje značenje tek u kontaktu s upravnom imenicom, odnosno nemetaforičkim “okvirom” (Blek 1986).

Prvi tip “atributske” metafore koji ću ovdje prikazati jeste leksička metafora. Leksema koja u takvoj metafori za svoj sadržaj posuđuje oznaku drugog jezičkog znaka jeste pridjev u funkciji atributa, a na nivou strukture atributske konstrukcije u kojoj se javlja ova je podvrsta metafore zastupljena u atributskoj sintagmi, kao što je slučaj u sljedećim primjerima:

⁵⁷ Ova vrsta metafore ujedno predstavlja jedan od tri tipa u Levinovoj klasifikaciji metafore, a definirana je kao metafora koja jednom objektu pripisuje svojstva drugog objekta (Левин 1998: 457-463; vidi također u: Katnić-Bakaršić 2001: 323).

⁵⁸ O odnosu intersekcije metafore i hipotipoze vidi u: Kovačević 2000: 36-37.

ضَبَابٌ شَاعِرِيٌّ (الشهادة، ١٨)، *zlatna kosa* [Palace of Desire, 27], (قصر الشوق، ٣٤) *romantična izmaglica* [Svedočanstvo, 52], (المجلة، ١-٧ ديسمبر ١٩٩٦، ٨)، *bolna istina*, (المجلة، ١-٧ ديسمبر ١٩٩٦، ٨)، *primamljiva obećanja*, (المجلة، ١-٧ ديسمبر ١٩٩٦، ٨)، *al-ḥaqāiq al-muʿallama* (المجلة، ١-٧ ديسمبر ١٩٩٦، ٨)، *duhovni lijekovi* [Palace of Desire, 18], (قصر الشوق، ٢٤) *bolna tišina* [The beginning and the end, 33], (المجلة، ٣-٩ أكتوبر ١٩٩٩، ٥)، *ubijena tišina* [U noći, 14].

Već je rečeno kako se ovako nastale metafore nerijetko javljaju u formi personifikacije i sinestezije, te se u istoj leksemi sastaju dvije figure. To se dešava kad se, kao u narednim primjerima, imenici koja označava predmet ili apstraktni pojam upotrebom atributa pripisuje svojstvo ljudi ili živih bića, te kad se svojstvo opaženo jednim čulom pripisuje imenici što se opaža drugim, ili je pak neuhvatljiva čulnoj percepciji: (بين القصرين، ٥) *topla zavodljivost sna* [Put između dva dvorca, 5],⁵⁹ (بين القصرين، ٦) *sneni pogled boje meda* [Put između dva dvorca, 6],⁶⁰ (بين القصرين، ٩) *duboka tišina* [Put između dva dvorca, 11], (بين القصرين، ١٢) *teški pijani uzdasi* [Put između dva dvorca, 16], (في الليل، ٢٣٠) *du-boko razmišljanje* [U noći, 10], (المجلة، ١-٧ ديسمبر ١٩٩٦، ٨) *mirisni tragovi tvojih stopa* [Palace of Desire, 15],⁶¹ (بين القصرين، ٦) *prozori usnulih kuća* [Put između dva dvorca, 7].⁶²

⁵⁹ U arapskom tekstu u ovom slučaju namjerno sam ostavila obje mogućnosti vokalizacije. Naime, budući da atribut *الذافئ topao* može kongruirati kako s imenicom *إغراء zavodljivost* tako i s imenicom *النوم san*, atributska konstrukcija može se prevesti: *topla zavodljivost sna* ili: *zavodljivost toplog sna*. U svakom slučaju, za koju se god varijantu vokalizacije i prijevoda opredijelimo, činjenica je da tri člana atributske konstrukcije spajaju spona dvostruke metafore: jedne sadržane u odnosu atributa *الذافئ topao* i imenice uz koju stoji, i druge, koja istovremeno predstavlja metaforu – poređenje, ostvarene u kontaktu imenica *إغراء zavodljivost* i *النوم san*. Interesantno je primijetiti i to da se figurativnost, očuvana u prijevodu na bosanski jezik: (...) *izazovu toplog sna* (Put između dva dvorca, 5), u prijevodu na engleski jezik gubi jer prevodilac ispušta atribut: *the temptation posed by sleep* (Palace Walk, 1) *iskušenju u koje ju je dovodio san*.

⁶⁰ Iako su u istoj atributskoj konstrukciji upotrijebljene dvije atributske metafore, jedna u formi personifikacije, a druga u formi sinestezije, sinestezija mi je u ovom slučaju posebno interesantna zbog prevodilačkih rješenja u dva obrađena prijevoda. Naime, sinestezija, iako drugačije vrste, upotrijebljena je i u prijevodu na bosanski jezik: (...) *sanjivim pogledom boje meda* (Put između dva dvorca, 6) i u prijevodu na engleski jezik: *a sweet dreamy look* (Palace Walk, 2) *slatkim, sanjivim pogledom*.

⁶¹ Posebno stilogena u navedenoj sinesteziji jeste “gramatička personifikacija” ostvarena upotrebom pravilne množine ženskog roda atributa *عاطر mirisan*, odnosno upotrebom oblika koji je u kongruenciji atributa i imenice “rezerviran” za atribut uz imenicu sa obilježjem +ljudsko. O ovom će postupku inače biti riječi u okviru razmatranja personifikacije u arapskoj atributskoj konstrukciji.

⁶² U ovom slučaju prijenos značenja mogao bi se istovremeno zasnivati i na metaforičkom pripisivanju svojstava jednog objekta drugom, ali i na metonimijskoj zamjeni naziva ljudi, odnosno pacijensa

Drugi tip atributske metafore, tj. metafora u formi relativne rečenice kao atributa imenice upotrijebljene u osnovnom značenju, najčešće podrazumijeva ostvarivanje slike koja može biti manje ili više uobičajena i očekivana, te, samim tim, u manjoj ili većoj mjeri stilogena. Kad takva slika čini živi i upečatljivi opis iskazan rečenicom, atributska se metafora podudara s hipotipozom.

Primjere ovog tipa atributske metafore nalazimo u rečenicama: *هَكَذَا أَلْبَيْتُ الَّذِي غَشَاهُ* (هَكَذَا أَلْبَيْتُ الَّذِي غَشَاهُ) *ova je kuća, koju je vrijeme prekrilo velom nesreće, bila njegovo srce i njegov korijen* [Sugar Street, 7], *هَذِهِ الْأَفْكَارُ الَّتِي تَحُومُ حَوْلَهُ كَمَا الدُّبَابُ* (هَذِهِ الْأَفْكَارُ الَّتِي تَحُومُ حَوْلَهُ كَمَا الدُّبَابُ) *Od ovih je misli, koje su se rojile oko njega poput muha, tražio utočište u Boga* [Sugar Street, 7].⁶³

Atributska se metafora u obje ovdje predstavljene forme može ostvariti ne samo uz imenicu upotrijebljenu u osnovnom, denotativnom značenju nego i uz imenicu koja i sama čini leksičku metaforu. O takvoj će mogućnosti, pak, više riječi biti u sklopu razmatranja “proširene metafore” u dijelu ovog poglavlja posvećenom upotrebi atributa uz metaforu.

Ipak, prije no što prijedem na razmatranje drugih vrsta metafore u odnosu na atributsku konstrukciju, kao i drugih uloga atributske konstrukcije u odnosu na metaforu, zadržat ću se na trenutak na već naznačenom značaju metafore u sakralnom stilu. Naime, tekst Kur’ana, koji inače nije previše bogat atributskim konstrukcijama, barem ne na nivou ostvarivanja višestruke atribucije u istoj imeničkoj frazi, sasvim uobičajene u književnoumjetničkom i novinskom stilu, istovremeno daje atributskoj konstrukciji izvanredno važnu ulogu. U njoj se, naime, ostvaruje toliko mnogo i toliko mnogostrukih metafora da bismo metaforički univerzum koji sakralni tekst na taj način slika gotovo mogli nazvati univerzumom metafore. Bilo da podrazumijeva upotrebu naziva za svojstva što mogu pripadati ljudima kao sredstva za iskazivanje sadržaja svojstava Onoga Koji je ljudskom umu neuhvatljiv i

stanja, nazivom mjesta, tj. objekta u kojem se nalaze. Drugim riječima, u metonimijskoj interpretaciji trop se ne bi ostvarivao u atributu *usnule*, nego u imenici *kuće*, te bi značenje imeničke fraze bilo: *prozori kuća čiji su stanovnici usnuli*.

Iako je u ovom primjeru moguće razlikovati dva konkretna značenja, tj. sličnost kuća u kojima ne gori svjetlo sa sklopljenim očima usnule osobe i već objašnjenu prostornu vezu dvaju pojmova, činjenica je da u velikom broju atributskih metafora koje jednom pojmu pripisuju svojstvo drugog možemo tragati za suštinski metonimijskom osnovom prijenosa značenja, budući da interakcija njihovog sadržaja i sredstva ne počiva na odnosu uzajamne sličnosti (Ričards 1986: 34).

⁶³ Ovdje sam se i u prijevodu i u analizi odlučila prihvatiti shvatanje navedene rečenice kao nešto slobodnije forme mehanizma tematizacije, odnosno dislokacije u arapskom jeziku. Drugačije tumačenje iste rečenice i dalje bi podrazumijevalo prisustvo atributske metafore, iako strukturalno i figurativno donekle siromašniji: *Ove misli, koje su se rojile oko njega, bile su poput muha, te je tražio utočište od Boga*.

nedostižan,⁶⁴ ili pak sliku ovozemaljskih užitaka ili patnji kao sredstvo za sadržaj ljudskom umu ponovo nedodirljive i nepojmljive nagrade ili kazne na svijetu poslije ovozemaljskog života, metafora je u sakralnom stilu, riječima E. Durakovića, “priznanje jezika (...) da je u nečemu bespomoćan”. Ipak, kako isti autor pojašnjava, jezik se istovremeno “najuspješnije otima bespomoćnosti upravo tom vrstom priznanja – metaforom, znajući da samo ona, zahvaljujući utemeljenosti na imaginaciji i stalnome oslanjanju na nju, može predstaviti nešto što je neizrecivo na svakome drugom jeziku. Metafora je veličanstvena po tome što se objavljuje kao priznanje bespomoćnosti jezika koje je istovremeno i vrhunaska kreacija u tome jeziku” (Duraković 1999: 98).

Metafora u kontaktu imenice i atributa

Tip metafore o kojem je ovdje riječ zasniva se na sučeljavanju metaforičkog “fokusa” i “okvira” unutar iste atributske konstrukcije. Takvo sučeljavanje ostvaruje se inače u dvočlanim genitivnim sintagmama čiji članovi na semantičkom nivou predstavljaju *primum comparationis* i *secundum comparationis*.⁶⁵ U arapskom jeziku ovaj tip metafore nalazi izraz u genitivnoj vezi s metaforički upotrijebljenom imenicom kao prvim članom konstrukcije i imeničkim atributom u značenju *primum comparationis* na mjestu drugog člana. Iako atribut u takvoj konstrukciji “zastupa” metaforički “okvir”, a ne “fokus”, njegovo je prisustvo ipak od suštinskog značaja za realizaciju metafore, koja nastaje tek u “susretu” metaforičkog i nemetaforičkog značenja. Ovakav slikoviti “susret” dvaju značenja nalazimo u narednim primjerima arapske genitivne veze: (بداية و نهاية، ٨) *dubina ništavila i njegova beskonačnost* [The beginning and the end, 16], (بداية و نهاية، ١٠) *gorčina smrti* [The beginning and the end, 19], (بداية و نهاية، ٢٤) *bura tuge* [The beginning and the end, 33], (بين القصرين، ٥) *šapat osjeta* [Put između dva dvorca, 5], (قصر الشوق، ٢٠) *pakao iščekivanja* [Palace of Desire, 14], (قصر الشوق، ٢٠) *sjaj radosti* [Palace of Desire, 14], (قصر الشوق، ٢٣) *šahar al-taqwim*

⁶⁴ Interesantno je primijetiti kako je u analizi ovakvih metafora iz teološke perspektive, koju W. Heinrichs veže za ime N. al-’Akbara i period 9-10. stoljeće, zapravo odnos metaforičke i nemetaforičke upotrebe Božijih atributa u potpunosti suprotan. U tom shvatanju ova svojstva imaju svoje pravo, referencijalno značenje samo kad su upotrijebljena kao Božiji atributi, dok je svaka njihova upotreba u značenju ljudskih svojstava zapravo metaforička. Sam W. Heinrichs pita se, međutim kreće li se ovakvo, sprva neobično, ali u suštini konzistentno gledište u ontološkoj ili pak lingvističkoj ravni (1991: 256).

⁶⁵ Tako Levin u već spomenutoj klasifikaciji metafore ovom tipu metafore daje naziv “metafora – porеđenje” (Левин 1998: 457-463), dok je tradicionalna stilistika naziva “genitivnom atributivnom metaforom” (vidi: Katnić-Bakaršić 2001: 323).

čarolija kalendara [Palace of Desire, 17], (قصر الشوق، ٢٥), *ruže sreće* [Palace of Desire, 18], (قصر الشوق، ٢٥), *svjetlost ljubavi* [Palace of Desire, 18], (قصر الشوق، ٢٥), *carstvo paćenika* [Sugar Street, 19], (السكرية، ٢٨), *svijet bijede* [Sugar Street, 20], (بيت من لحم، ١٢), *zidine šutnje* [Kuća mesa, 59], (سحابات الدخان في الليل، ٢٣٤), *burā smijeha* [U noći, 10], (عاصفة ضحك في الليل، ٢٣٠), *oblaci dima* [U noći, 13], (الدستور العراقي، الديباجة)، *plamen bola*,⁶⁶ (سبل المهاجرين، ٦٦), *bujica ilegalnih imigranata*, (الاهرام، ٣٠ ديسمبر ٢٠٠٢، ٥), *zasjeda zloćudnog tumora*, (الاهرام، ٣٠ ديسمبر ٢٠٠٢، ٥), *ponor razlike*.⁶⁷

Veliki je broj genitivnih metafora koje su do te mjere ustaljene i istrošene da se njihov stilski potencijal u potpunosti gubi. Ovakve metafore posebno su česte u novinskom stilu: *معركة انتخابات ألبونسكو المحجلة، سياسية vode*, (الاهرام، ٣٠ ديسمبر ٢٠٠٢، ٥), *جهاز الأمن الوطني (الشرق الأوسط، ٩ أكتوبر ١٩٩٩، ٢٢)*, *državni sigurnosni aparat*.⁶⁷

Ipak, zahvaljujući fleksibilnosti i bogatstvu forme arapske atributske konstrukcije i genitivne se metafore u arapskom jeziku osim u genitivnoj vezi mogu ostvariti i u atributskoj konstrukciji s atributom u formi prijedložne fraze. Štaviše, mogla bih reći da su ovakve genitivne metafore utoliko začudnije što je u njima značenje poređenja skriveno iza dominantnog gradivnog, partitivnog ili metronalnog značenja arapskog prijedloga *od*. Metafora – poređenje u njima je, dakle, svjesno izražena odnosom sadržavanja, sačinjavanja, potpunog poistovjećivanja metaforičkog “fokusa” i “okvira”, u kojem “fokus” daje oblik “okviru”: *هكذا وقفنا وجهًا لوجه. أنت شعلة من سعادة سادرة، وأنا رماذ من وجوم وكآبة* (قصر الشوق، ٢١) *Stajasma tako licem u lice. Ti baklja rasplamsale sreće, ja pepeo ugasle tuge i jada* [Palace of Desire, 15].⁶⁸ Isti odnos unutar genitivne metafore nalazimo i u primjerima: *كان عبد الكريم لا يزال يتعثر في جيش النمل من الصغار الذين يرحمون طريقه* (ارخص ليالي، ١٢) *Abdu-l-Kerim se i dalje spoticao o mravlju vojsku dječurlije koja su mu smetala na putu*

⁶⁶ O figurativnosti teksta preambule *Iračkog ustava* bilo je već riječi u fusnoti br. 37 na str. 32.

⁶⁷ Posljednja je metafora interesantna po tome što se kao trop s isključivo ukrasnom funkcijom javlja u korpusu naučnog stila.

⁶⁸ Stilski potencijal u navedenom primjeru počiva na pravoj kumulaciji figura. Naime, genitivna metafora u njemu istovremeno je metafora metafore budući da se u cjelini nalazi u poziciji kopolativne metafore, do kraja oneobičene izostavljanjem kopolativnog glagola *كان*. Usto se kroz suprotstavljanje dviju metaforičkih slika ostvaruje antiteza na nivou svake pojedinačne riječi: od ličnih zamjenica do upravnih imenica *baklja* i *pepeo*, i svakog od njihovih atributa.

Što se, pak, tiče odnosa između članova genitivne metafore, u njima je značenje similitativa: *sreća je poput baklje* i *tuga je poput pepela* svjesno skriveno iza značenja gradivnog kvalitativa: *baklja je sačinjena od sreće* i *pepeo je sačinjen od tuge*, koje je na prvi pogled dominantno.

(Bijedna noć, 100),⁶⁹ (الحرام، ٩). *كَانَتْ كَلِمَاتُهُ تَخْرُجُ مَلْفُوفَةً فِي سَحَابَاتٍ صَغِيرَةٍ مِنْ بُخَارِ الصُّبْحِ*. (Riječi su mu izlazile iz usta obavijene *oblačićima jutarnje pare* [The sinners, 3].

Konačno, budući da se metafore nerijetko nižu jedna iza druge, susreću i isprepliću unutar iste atributske konstrukcije, te da uloga atributa u tvorbi metafore može biti višestruka, često se dešava da u takvim nizovima metafora različiti atributi unutar iste atributske konstrukcije imaju različite uloge. Ovakvi primjeri pripadali bi istovremeno različitim dijelovima ovog poglavlja. Tako se u rečenici: *حَتَّى الْأَثَرُ الْخَفِيفُ الَّذِي عَلِقَ بِقَلْبِهِ مِنْ وَحْيِ أُمِّهِ* (بداية و نهاية، ١٢) *Čak i slabi trag koji je u njegovom srcu ostavila majčina vjera nestao je u moru života, čija ga je vatra opržila* [The beginning and the end, 20]⁷⁰ metafora – poređenje *خَضَمَ الْحَيَاةَ more života*, ostvarena u kontaktu metaforički upotrijebljene imenice i nemetaforički upotrijebljenog atributa, završava stilski još snažnijom slikom vatre kao metafore “životnih nedaća” u rečeničnoj metafori u formi hipotipoze *الَّتِي أَكْتَوَى بِنَارِهَا* čija ga je vatra opržila, sadržanoj u atributu.⁷¹

Atribut uz metaforu

Iako se uloga atributa u tvorbi metafore veže isključivo za njene naprijed opisane realizacije, tj. leksičku, rečeničnu i metaforu – poređenje, smatram bitnim u analiziranju odnosa atributa i metafore razmotriti i ulogu atributa uz metaforički upotrijebljenu imenicu, posebno u svjetlu pažnje koju joj posvećuje klasična arapska stilistika.

⁶⁹ U ovom slučaju u istoj su se atributskoj konstrukciji sastale dvije genitivne metafore: jedna izražena u formi genitivne veze *جَيْشُ النَّمْلِ* *mravlja vojska*, a druga u formi prijedložne fraze *جَيْشُ النَّمْلِ مِنَ الصِّغَارِ* *mravlja vojska dječurlije*, koja na mjestu upravne imenice ima genitivnu vezu i u kojoj se s genitivnom metaforom presijeca hiperbola.

⁷⁰ Interesantno je primijetiti kako se u engleskom prijevodu: *Even the slight religious influence which his heart had once absorbed from his mother had been dissipated by the pains of practical life.* (The beginning and the end, 20) *Čak i slabi religijski utjecaj koji je njegovo srce nekad primilo od majke rasplinuo se u životnim nedaćama* figurativnost cijele rečenice u potpunosti gubi budući da prevodilac “zaobilazi” metaforu i odlučuje se za varijantu posve neutralnog stilskog kolorita: *u životnim nedaćama*.

⁷¹ Iako se iz prijevoda može zaključiti da je zapravo riječ o figuri paradoksa koja nastaje u spoju metafore *خَضَمَ الْحَيَاةَ more života*, odnosno imenice *خَضَمَ more* kao upravnog člana imeničke fraze, s relativnom rečenicom u kojoj se u stilski snažnom preobratu pojavljuju glagol *أَكْتَوَى opržiti* i imenica *نَارٍ vatra*, rečenicu nisam uvrstila kao primjer paradoksa stoga što smatram da je imenica *خَضَمَ* u ovom slučaju upotrijebljena u značenju “mora” kao “prostranstva”, a ne “vode”.

Inače, rečeničnu metaforu od alegorije ovdje dijeli tek činjenica da je nemetaforički “okvir” u njoj ipak zastupljen kroz odnos antecedenta i relativne rečenice. Naime, iako je antecedent i sam metafora, kao metafora – poređenje, on ipak sadrži i metaforički “fokus” i nemetaforički “okvir”.

Ovakve se metafore suštinski razlikuju od prethodno opisanih upravo po tome što za sredstvo za prenošenje svog sadržaja biraju samo imenicu. Uz takvu metaforički upotrijebljenu imenicu atributi se javljaju u svojoj prvobitnoj semantičkoj funkciji identifikacije i individualizacije. Ipak, uloga koju pritom imaju dvojaka je. S jedne strane, pomažući u izgradnji metafore, atributi imaju ulogu njenog približavanja našim spoznajnim mogućnostima, svojevrsnog “osiguravanja” metaforičkog značenja, osiguranja prepoznavanja metafore kao takve. S druge strane, pak, oni imaju estetsku ulogu “slikanja” bojama, mirisima, zvukovima, oblicima.

Upravo iz takve njihove dvostruke uloge i proizlazi u biti suprotstavljen efekt uživanja u stilskim čarima atributa kao epiteta, s jedne strane, i umanjene spoznajne radosti uočavanja i prepoznavanja spona među ogoljenim, sučeljenim imenicama, s druge strane. Drugim riječima, ovako upotrijebljeni atributi samu metaforu mogu u isto vrijeme činiti i emocijama ugodnijom, ali i umu manje privlačnom i lakše dostupnom.

Takav suprotan efekt koji atributi imaju u izgradnji metafore uočava i izuzetno precizno analizira klasična arapska stilistika. U njoj se, naime, u zavisnosti od uloge atributa uz metaforički upotrijebljenu imenicu metafora dijeli na “dopunjenu” (al-isti‘āra al-muğarrada) i “proširenu” (al-isti‘āra al-muraššaha).⁷²

Dopunjena je u navedenoj podjeli ona metafora u kojoj su atributi dodatak sadržaju. Upravo u njoj prepoznajemo spomenuto približavanje metafore našoj spoznaji i umanjivanje radosti njenog otkrivanja. Njome se, potcrtavanjem realnosti sadržaja, “na izvjestan način sputava i odgađa osnovna intencija metafore: prenošenje značenja i optimalno intenziviranje poređenja u sredstvu” (Duraković 2000: 59). Ovakvo “sputavanje” metafore nalazimo u primjerima: (الرحلة، ٧٧) *Ja sam biljka koja se oslobodila i jurnula.* (Putovanje, 63), (مايو ١٩٩٢، ٣١) *ambasadorice dobre volje*, (٢٧، ٢٠٠٥ اغسطس) *bitka za zaštitu kulturnog naslijeđa*, (ديسمبر ٢٠٠٢، ١) *korijeni terorizma*, (الاهرام، ١٧ ديسمبر ٢٠٠٢، ١) *ploveći grad* (u značenju: *prekookeanski brod*).

Ipak, dopunjena metafora ne mora uvijek i u potpunosti “sputavati intenciju metafore”, o čemu svjedoče primjeri koji slijede. U metafori noći u rečenici: *عَشِيَّ الْبُنْدُوقِيَّةِ نَعِيمٌ أَسْوَدٌ رَطْبٌ* (اليقظة، ٢٩ نوفمبر — ٥ ديسمبر ١٩٩٦، ٨) *Nad Venecijom se spusti crno, svježe blaženstvo* u atributskoj se “dopuni” ostvaruje određeno intenziviranje prvobitne imeničke metafore realiziranjem sinestezije u kontaktu atributa što se odnose na sadržaj metafore i imenice posuđene kao njeno sredstvo, dok se u rečenici: *وَيَتَوَسَّطُهُ بَدْرٌ مِّنَ الْبُدُورِ الَّتِي تَطَّلَعُ فِي سَمَاءِ*

⁷² Termini “dopunjena” i “proširena” metafora kao prijevod odgovarajućih arapskih termina preuzeti su iz: Duraković 2000.

(بين القصرين، ١٣) *koji s vremena na vrijeme zasija na nebu njegovog života* (Put između dva dvorca, 17)⁷³ metafora žene snažno intenzivira u “dopuni” u formi relativne rečenice. Štaviše, na prvi se pogled čini da je riječ o “proširenoj metafori”, da bi se u genitivnoj metafori unutar same relativne rečenice otkrila prva naznaka njenog sadržaja. Konačno, da “sputavanje intencije metafore” ne mora istovremeno značiti i sputavanje njenog stilskog potencijala, vidi se u primjeru: وَ يَرْتَعِشُ عَبْدَ الْكَرِيمِ بِالْحَقِّ وَ هُوَ (...) يَبْصُقُ عَلَيَّ الْبَلْدَ الْخَائِبَ الَّذِي أَصْبَحَ كَلْبَهُ صِغَارًا فِي صِغَارِ عَبْدِ الْكَرِيمِ وَ يَتَسَاءَلُ (...) عَنْ مَعْمَلِ التَّفْرِيحِ الَّذِي يَأْتِي مِنْهُ مِنْ هُمْ أَكْثَرُ مِنْ شَعْرٍ رَأْسِهِ (ارخص ليالي، ٧) *Abd al-Kerim zadrhta od bijesa, (...) pljujući po prokletom mjestu koje je vrvjelo od djece. (...) misli mu odoše na njegov piličarnik, gdje ih je bilo više nego kose na glavi* [Bijedna noć, 95], gdje stilski potencijal leksičke metafore dobija na intenzitetu u veoma ekspresivnoj hiperboli sadržanoj u njenoj atributskoj “dopuni”.

Za razliku od dopunjene metafore, lišene “hiperboličkog obogaćivanja metaforičnosti” (Duraković 2000: 59), proširena je metafora upravo ona u kojoj pronalazimo spomenuto uživanje u stilskim čarima atributa kao epiteta. U njoj su, naime, atributi upotrijebljeni kao dodaci sredstvu, čime se sama metafora dalje i snažno intenzivira, razvija i stasa.

Takvo “hiperboličko obogaćivanje” metaforičnosti nalazimo u metafori očiju: تَنْظُرُ هُنَا (...) (نظرة، ١٥) *Iz malih se ugljenocrnih otvora na njenom licu pogledi otimaju na sve strane* [Pogled, 125], te metafori trudnoće: كُلُّ مَا كَانَ يَوْمَهَا أَنْ تَتَخَلَّصَ مِنْ هَذَا الْوَرَمِ الْخَبِيثِ الَّذِي أَضْنَاهَا طَوِيلًا. (الحرام، ٩٧) *Razmišljala je samo o tome kako se osloboditi ove zloćudne izrasline, koja joj je toliko dugo crpila snagu* [The sinners, 74-75].

U navedenim primjerima proširene metafore uz imenicu javlja se više atributa u različitim formama, tako da gotovo možemo osjetiti jačanje stilskog potencijala figure s otkrivanjem svakog novog atributa. Za razliku od njih, u proširenim metaforama koje slijede hiperboličko stasanje metaforičnosti zaustavlja se tek na jednom atributu: وَ أَتَجَهَّتْ صَوْبَ بَابِ (...) الْمَشْرِيبَةِ فَفَتَحْتَهُ وَ دَخَلْتُ، ثُمَّ وَقَفْتُ فِي قَفْصِهَا الْمَغْلَقِ (بين القصرين، ٦) *uputi [se] prema vratima rešetkastog balkona, otvori ih i uđe, zatim zastade u tom zatvorenom kafezu*, (Put između dva

⁷³ Interesantno je primijetiti kako se u obrađenom prijevodu na engleski jezik: *In the midst of them was one of those moonlike beauties who shone in his life from time to time* (Palace Walk, 10) *Među njima se nađe neka od ljepotica mjesječevog lika, koja s vremena na vrijeme bljesne u njegovom životu* figurativnost gubi budući da je metaforički upotrijebljena riječ ili u potpunosti izostavljena (u genitivnoj metafori iz relativne rečenice) ili svedena na atribut koji se javlja uz riječ što zastupa sadržaj metafore iz teksta originala (u slučaju leksičke metafore u položaju upravnog člana imeničke fraze).

dvorca, 6),⁷⁴ (١٧ اغسطس ٢٠٠٥، ١) *Zapadna obala je tempirana bomba*, (المجلة، ٣-٩ اكتوبر ١٩٩٩، ٢١) *Egipatske stranke pretrpjele težak udarac na izborima*, "بيسي كولا" في ثوبها الجديد، *Pepsi Cola u novom ruhu*, (هي، مايو ١٩٩٦، ٢٧) *فكانت سجلاً لتاريخ العرب وديواناً لحياتهم*, (مدخل تاريخية، ١٦) *(kasida) je bila dnevnik historije Arapa i zapis o njihovom životu*.⁷⁵

Osim intenziviranja metaforičkog značenja imenice, u proširenoj su metafori nekad i sami atributi upotrijebljeni u metaforičkom značenju, kao svojevrzne metafore u metafori. Takvo "srastanje" metaforičkih "fokusa" imenice i njenih atributa nalazimo u atributskoj sintagmi (الرحلة، ٧٥) *zeleno odapeta strijela* [Putovanje, 62] u značenju "automobila koji hita na znak zelenog svjetla", gdje je svaka riječ upotrijebljena u funkciji nove metafore. Tako metaforu automobila sadržanu u imenici *strijela* razvijaju i slikaju metafore sadržane u atributima *odapeta* i *zeleno*.⁷⁶ Slično intenziviranje imeničke leksičke metafore pridjevskom ostvaruje se i u primjerima: *ولكن متى تعودين ومتى ينسكب في أذني تغريدك المستحور؟* (قصر الشوق، ٢٠) *Ali kad ćeš se vratiti i kad će se tvoj čarobni cvrkut razliti u mom uhu?* [Palace of Desire, 14],⁷⁷ *القاهرة في غيبتيك* *Bez tebe, Kairo je pustoš iz koje, kao talog života i svega što živi, ističu nesreća i usamljenost* [Palace of Desire,

⁷⁴ Figurativnost se ovdje ostvaruje istovremeno na dva nivoa. Naime, osim aludiranja na sličnost koja postoji između *balkona s rešetkama na prozorima* i *kafeza, kafez* kao metafora *balkona* u isto se vrijeme ostvaruje i kao, stilski mnogo efektivnija, metonimija, odnosno simbol *zatočeništva*, budući da je glavna junakinja, baš kao i svaki zatvorenik, prisiljena da s tog balkona osluškuje zvukove života koji se odvija napolju, nalazeći utjehu u zamišljanju i prepoznavanju likova čije glasove sluša iz noći u noć.

⁷⁵ Ova je rečenica ujedno i primjer kognitivne metafore tipične za naučni stil, a dvjema se kopolativnim metaforama u njoj istovremeno ostvaruje figura kumulacije u užem smislu.

⁷⁶ Posebno je interesantna upotreba atributa *zeleno*, koji praktično predstavlja metaforički izraz stapanja slika realnosti, u ovom slučaju doživljava zelenog svjetla i automobila kao strijele, u svijesti glavnog junaka. Bitno je spomenuti i to da je upotreba atributa *zeleno* ovdje višestruko stilogena budući da je on jedna od riječi što se javljaju u sklopu niza različitih postupaka iterativnog davanja koji u priči, uz postupke elipse, upotrebe nominativnih rečenica i parcelacije na sintaksičkom nivou, oslikavaju s jedne strane doživljaj jurnjave automobila, stapanje boja i oblika pejzaža, a s druge već spomenuto posebno psihičko stanje glavnog junaka i brisanje granica između realnosti i njenih odjeka u njegovoj svijesti. U takvom "putovanju" rečenice su eliptične i ogoljene, izjednačene sa znakovima i prizorima pokraj puta, svedene na minimum boja, zvukova i mirisa. Tako se i ovdje zeleno svjetlo na semaforu stapa sa metaforom automobila kao odapete strijele, a zatim s pejzažom njiva, rastiinja i drveća: *زرعاً ونباتاً وأشجاراً. Zeleno odapeta strijela. Zelena se svjetlost prostire, postaje prostranstvo. Njive, rastiinje, drveće.*

⁷⁷ Leksička je metafora u ovom slučaju ostvarena u formi pregnancije u glagolskoj imenici.

15], (قصر الشوق، ٢١)، *zasluga pripada tom čarobnom biću: sjećanju* [Palace of Desire, 15],⁷⁸ *لَمْ يَكُنْ قَوْلًا، وَلَكِنْ نَعْمًا وَسِحْرًا اسْتَقَرَّ فِي الْأَعْمَاقِ كَيْفِي* *To ne bjehu riječi, nego melodija i čarolija što se nastanila duboko u tebi, gdje vječno crvkuće nečujnim glasom kojem se tvoje srce predaje u nebeskoj sreći kakvu samo ti poznaješ* [Palace of Desire, 17-18], (قصر الشوق، ٢٥)، *وَيَصِلُ أَشْبَابَكَ بِالسَّمَوَاتِ جِسْرٌ مَفْرُوشٌ بِرُودِ السَّعَادَةِ* (قصر الشوق، ٢٥) *most zastrt ružama sreće spaja te s nebesima* [Palace of Desire, 18].⁷⁹

Kako je već spomenuto, nerijetko različiti atributi u istoj atributskoj konstrukciji imaju različite uloge u tvorbi metafore. Tako se i dopunjena i proširena metafora sastaju u istoj atributskoj konstrukciji u rečenici: *كَانُوا أَوَّلَ عَهْدِهِمْ بِالْأَدْنِيَا لَحْمًا طَرِيًّا لَا يَبْدُدُ خَوْفًا وَلَا يَطْمئنُ جَانِبًا، (...)* *po dolasku na svijet, bili su tek mekušno meso, nemoćno da rastjera strahove ili donese spokoj* [Put između dva dvorca, 8], gdje je kongruentni atribut *mekušno* u funkciji proširivanja metafore, odnosno njene intenzifikacije, dok relativna rečenica *nemoćno da rastjera strahove ili donese spokoj* približava metaforički upotrijebljenu imenicu realnosti njenog sadržaja. Proširenje i dopuna metafore sastaju se u istoj imeničkoj frazi i u primjerima: *وَأَمْسَكَ وَعَيْبَى بِخَيْوَلٍ وَاهِنَةٍ تَرْبُطُنِي* *Nevidljivi konji ponesoše mi misli do davno prošlih vremena* [Svedočanstvo, 52],⁸⁰ *وَجِهَ "الْقَاعِدَةَ" الْقَبِيحُ (الشرق الأوسط، ٢٤ يوليو ٢٠٠٥، ١)* *ružno lice "al-Qaide"* *وَجْهَهَا، ذَلِكَ الَّذِي أَدْرَكَنَ لِلتَّوَاتُئِ كَانِ مُجَرَّدَ فَنَؤُسٍ مُطْفِئًا عَشَشَ فِيهِ الْعَنَكِبُوتُ،* *njeno lice, u njihovim očima tek ugašena svjetiljka u kojoj mreže pletu pauci i bore, odjednom je zasjalo* [Kuća mesa, 57].

Konačno, u opisanim mogućnostima upotrebe atributa kao dodatka sadržaju i sredstvu metafore uloga atributa uz metaforu ne iscrpljuje se u potpunosti. Naime, osim kao "dopuna" i "proširenje" metafore, atribut se uz imenicu u metaforičkom značenju može upotrijebiti i u funkciji "kontekst-riječi" (qarīna),⁸¹ odnosno svojevrsnog metaforičkog "okvira"

⁷⁸ Povišena stilogenost i dalje intenziviranje metafore ovdje nastaje i kao rezultat postpoiniranja sadržaja apozitivne metafore njenom sredstvu. Takvom metaforom, u kojoj je metaforički upotrijebljena riječ podignuta na nivo upravnog člana cijele imeničke fraze, a njen sadržaj slijedi tek u apoziciji, postiže se još snažnije izjednačavanje pojmova dovedenih u vezu budući da sama jezička konstrukcija odlučno ističe njihovu *istost*.

⁷⁹ Značenje proširene metafore, odnosno "ljubav", ovdje se prepoznaje tek u širem alegorijskom predstavljanju ljubavnog zanosa.

⁸⁰ Imenica *konji* ovdje je upotrijebljena u značenju "sjećanja". Inače, doslovan prijevod u kojem se vidi struktura atributa glasio bi: *Misli mi zauzdaše nevidljive konje, koji me ponesoše do davno prošlog dijela mog života*. U prijevodu na srpski jezik ponuđena je nešto drugačija slika: (...) *preko nevidljivih konaca poveza me s uspomnama iz jednog dalekog vremena mog života* (Svedočanstvo, 52).

⁸¹ Prijevod termina preuzet je iz: Duraković 2000.

(Blek 1986). U tom slučaju pozicija imenice i pridjeva u odnosu na metaforički “fokus” i “okvir” jednaka je onoj poziciji koju imaju u metafori – poređenju, a dijametralno suprotna njihovoj poziciji u atributskoj metafori. Takav “okvir”, odnosno “kontekst”, pridjev daje imenici u rečenici: (الرحلة، ٧٦) *وَأَنْتَ فِي طَرِيقِكَ إِلَى الْيَقِظَةِ* (الرحلة، ٧٦) *moja je ljubav s tobom dok si na putu u san. Dok si na putu u javu* [Putovanje, 63].

Personifikacija u atributskoj konstrukciji

Iz primjera navedenih u sklopu razmatranja metafore vidi se kako je upravo atribut veoma često onaj rečenični dio koji imenicama u značenju neživih predmeta “udahnuje život”. Naime, kao i druge figure koje se ostvaruju na leksičkoj ravni i personifikacija u arapskom jeziku često nalazi svoj izraz u pridjevu s funkcijom atributa. Pritom je prijenos značenja koji omogućava njeno ostvarivanje metaforički po svojoj prirodi.⁸²

Ovakvu “atributsku” personifikaciju nalazimo u imeničkim frazama: *الْبُيُوتُ الْمَتَكَاكُمَةُ عَلَى جَانِبِي الطَّرِيقِ* (بين القصرين، ٩) *kuće šćućurene na obje strane ulice* [Put između dva dvorca, 10], *نَظَرَاتٌ مُتَتَابِعَةٌ* (في الليل، ٢٢٧) *pospani pogledi* [U noći, 7], *الْإِبْتِسَامَةُ الْخَارِجَةُ* (في الليل، ٢٢٧) *zbunjeni osmijeh* [U noći, 8], *إِصْطَدَمَتِ الضُّحُكَاتُ الْخَارِجَةُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ بِالرَّشْفَاتِ* (في الليل، ٢٣٣) *Smijeh koji im je izlazio iz usta sudarao se sa gutljajima koji su u njih ulazili* (U noći, 12).⁸³

Izuzetno interesantnu i, vjerujem, veoma stilogenu pojavu u arapskom jeziku predstavlja svojevršno ponavljanje personifikacije već sadržane u značenju atributa na gramatičkom nivou kao specifična “gramatička personifikacija”. Naime, u takvim slučajevima jezik svjesno ignorira pravilo o kongruenciji atributa s imenicom u množini koja nosi obilježje -ljudsko. Tako se uz ovakvu imenicu, uz koju bismo po pravilu očekivali atribut u obliku jednine ženskog roda, atribut javlja u množini ženskog roda, odnosno obliku kojim inače “prati” imenicu s obilježjem +ljudsko.⁸⁴ Na ovaj način dvostruko personi-

⁸² Naime, personifikacija se često “obavlja” i preko metonimije i sinegdohe (vidi: Ricoeur 1981: 70), ali se to dešava tek na rečeničnom nivou, te primjeri personifikacije u atributskoj konstrukciji podrazumijevaju isključivo personifikacije što se “obavljaju” preko metafore. Inače, pitanje metaforske ili metonimijske interpretacije primjera “atributske” personifikacije kao i primjera “atributske” metafore općenito naznačeno je u fusnoti br. 62 na str. 42.

⁸³ Osim participima, koji su ovdje prevedeni relativnim rečenicama, imenice *smijeh* i *gutljaji* dodatno su personificirani i van atributske konstrukcije upotrebom glagola *إِصْطَدَمَ sudariti se*.

⁸⁴ Zapravo, u klasičnom arapskom jeziku uz imenicu u množini s obilježjem -ljudsko bili su dozvoljeni, uz oblik jednine ženskog roda, i oblici nepravilne množine i pravilne množine ženskog roda. S druge strane, u modernom standardnom arapskom jeziku uz ovakvu imenicu dozvoljen je samo oblik jednine

ficirane attribute nalazimo u sljedećim primjerima: (بيت من لحم، ١٠) *gladni* *uzdasi* [Kuća mesa, 58], (قصر الشوق، ٢٥) *lažne nade* [Palace of Desire, 19],⁸⁵ (أعوام طوال (قصر الشوق، ١٧) *zadovoljni osmijesi* [Kolona, 102], (الطابور، ٢٧١) *dugih godina* [Palace of Desire, 11], (قصر الشوق، ١٧) *svega nekoliko mjeseci* [Palace of Desire, 12], (آيات بيّنات، *očevidna znamenja* (Kur'an 2004, 3: 97), odnosno *Znaci Jasni* (Kur'an 1995, 3: 97).⁸⁶

ženskog roda. Stoga gramatička pravila do današnjeg dana pokazuju veliki stepen varijacija kad je riječ o dozvoljenim oblicima u ovakvim slučajevima. Tako gramatike i studije s arapskog govornog područja, koje se većinom naslanjaju na tradicionalna djela i primjere iz teksta Kur'ana, u ovom slučaju dozvoljavaju upotrebu praktično svih oblika osim pravilne množine muškog roda, te su, osim oblika jednine ženskog roda, dozvoljeni i oblici pravilne množine ženskog roda i nepravilne množine (al-Gulāyīnī: III. 225-226; al-Hāšimī: 282; al-Bustānī 1963: III. 180; Ni'ama 1973: 52; al-Sayyid 1975: II. 76; Qabbiš 1982: 186; Ma'rūf 1994: 192; Muḡālasa 1997: 377; al-Rāḡihī 1998: 372; Ḥasan 1999: III. 446-448). S druge strane, gramatike i studije arapskog jezika nastale u novije vrijeme van arapskog govornog područja, koje se uglavnom bave normom modernog standardnog arapskog jezika, obično insistiraju na upotrebi oblika jednine ženskog roda (Cantarino 1975: I. 24; Holes 1995: 165-166; Kremers 2003: 50-58, 167; Tanasković, Mitrović 2005: 301-302), mada neke spominju i mogućnost upotrebe oblika množine ženskog roda (Beeston 1970: 45; Muftić 1997a: 513). Ipak, da ovakva polarizacija gramatika i tradicija nije bez izuzetaka, vidimo na primjeru arapskih lingvista H. 'Abbāsa i Š. Ḍayfa, koji dozvoljavaju samo oblik jednine ženskog roda, iako Š. Ḍayf spominje i mogućnost upotrebe nepravilne množine, držeći se stajališta da su oblici pravilne množine muškog i ženskog roda rezervirani samo za attribute imenica s obilježjem +ljudsko ('Abbās 2002: 121; Ḍayf 2003: 126). Ono što je, međutim, svim spomenutim gramatikama zajedničko jeste činjenica da ne posmatraju upotrebu konkretnih primjera u kojima se u modernom standardnom arapskom jeziku umjesto oblika jednine javlja oblik množine i ne pokušavaju ustanoviti razliku li se po nečemu od uobičajene i normirane upotrebe oblika jednine. Tako C. Holes primjere iz djela M. Nu'ayme *mrkle noći* (ili, kao particip aktivni korijena *noći koje svojom tamom skrivaju svijet*) i *minula vremena* komentira kao insistiranje na odlikama arhaičnog stila, ne uzimajući u obzir moguću namjeru autora da upotrebom atributa u obliku množine učini sintagme oneobičenim. Isti autor kao jedini razlog upotrebe atributa u obliku množine u savremenim arapskim dijalektima spominje individualizirano, konkretizirano poimanje pojmova s obilježjem -ljudsko označenih množinom imenice (1995: 165-166).

Moje je mišljenje da bi upotrebu množine u ovakvim slučajevima u modernom standardnom arapskom jeziku trebalo temeljito istražiti i utvrditi postoji li sistemska veza između nje i pripisivanja imenicama s obilježjem -ljudsko svojstava ljudskih bića, ili su pak primjeri poput onih gore navedenih slučajni izuzeci. Drugim riječima, trebalo bi ispitati koristi li jezik na nivou sistema oblik množine kao stilsko sredstvo, pojačavajući i potvrđujući njime leksičku personifikaciju gramatičkom. Kad je pak riječ o konkretnim navedenim primjerima, vjerujem da upotreba množine u njima nije nimalo slučajna.

⁸⁵ Budući da se u prijevodu personifikacija gotovo u potpunosti gubi, te da je spomenutu "gramatičku personifikaciju" nemoguće "prenijeti" u bosanski jezik, možda bi ovdje najbliži semantički ekvivalent arapske sintagme bila konstrukcija s relativnom rečenicom: *nade koje lažu*.

⁸⁶ Naglašavam kako arapska riječ *al-šayn*, uz značenja "očit" i "jasan", ima i značenje "rječit", u kojem se gore navedeni atribut može tumačiti kao personifikacija.

Poseban potencijal u ostvarivanju personifikacije ima relativna rečenica upravo stoga što se u njoj stapaju sintaksička funkcija atributa i velike semantičke mogućnosti koje u ovom smislu posjeduju glagoli. U narednim primjerima nalazimo takvu personifikaciju: وَالشَّيْحَى جَالِسٌ بِجَوَارِهِ، يَقْصُصُ (...) مَا حَدَّثَ فِي (...) الْأَيَّامِ الَّتِي أَنْقَضَتْ وَأَخَذَتْ مَعَهَا بِضَاعَتَهُ مِنْ وَ الشَّيْحَى جَالِسٌ بِجَوَارِهِ، يَقْصُصُ (...) مَا حَدَّثَ فِي (...) الْأَيَّامِ الَّتِي أَنْقَضَتْ وَأَخَذَتْ مَعَهَا بِضَاعَتَهُ مِنْ (ارخص ليالى، ٩) *o prošlim danima[,] koji su mu odnijeli svu onu laganu i blagorodnu pamet [što ju] je sticao od starih ljudi* (Bijedna noć, 97), اسْتَيْقَظَتْ (...) بِأَلَا اسْتَعَانَهُ مِنْ مَمْنِهِ أَوْ غَيْرِهِ وَلَكِنْ يَابِحَاءُ مِنْ، (بين القصرين، ٥) *probudila se bez ikakvog budilnika, nošena tek željom koja je noću prati da bi je probudila uvijek s istom tačnošću i pouzdanošću* [Put između dva dvorca, 5].

Nerijetko unutar iste atributske konstrukcije nalazimo više od jedne personifikacije, čime se postiže pojačani efekat oneobičavanja. Tako u imeničkoj frazi الصَّهْدُ الَّذِي تَنْفُثُهُ أَرْضٌ (بيت من لحم، ١٠) *jara koju bljuje žedna zemlja* [Kuća mesa, 58] atributska relativna rečenica sadrži dvostruku personifikaciju imenice أَرْضٌ *zemlja*, u formi glagola نَفَثَ *bljuvati* i pridjeva عَطَشَى *žedna*.⁸⁷ Takvi su i primjeri: (في الليل، ٢٣٥) النَّائِي الْحَزِينُ الَّذِي يَضْحَكُ حُزْنَهُ النَّائِي الْحَزِينُ الَّذِي يَضْحَكُ حُزْنَهُ (U noći, 13), مَا أَحَبَّ هَذَا الطَّرِيقَ الَّذِي يَسْهَرُ اللَّيَالِي سَامِرًا إِلَى، (قصر الشوق، ٧) *Koliko je samo voljela ovu ulicu, koja je ostajala budna po cijelu noć, praveći društvo njenom srcu* [Palace of Desire, 3]. Posljednji primjer, u kojem se personifikacija ostvaruje uz prostornu metonimiju (النَّاسُ فِي الطَّرِيقِ =) الطَّرِيقُ *ulica* (= ljudi u ulici) možda je najbolje mjesto za završetak razmatranja personifikacije, budući da nas uvodi u naredno poglavlje, koje je posvećeno metonimiji.⁸⁸

Metonimija u atributskoj konstrukciji

Metonimija i sinegdoha kao figure koje se ostvaruju u jednoj riječi, i to imenici, vjerovatno se na prvi pogled čine zalutalim u ovoj knjizi. Ipak, za njihovo razmatranje u okviru analize stilskog potencijala atributa postoji sasvim valjan razlog.

Krenemo li od određenja metonimije kao figure “redukcije” (Lešić 2005: 273), odnosno “eliminiranja konteksta” (Katnić-Bakaršić 2001: 325), i razmotrimo li kontekst koji se u njoj eliminira, vidjet ćemo da je riječ upravo o sintaksičkom kontekstu imeničke fraze što sadrži atribut, odnosno atributske konstrukcije. Naime, svaka metonimija nastaje iz ishodišne atributske konstrukcije redukcijom upravne imenice i zamjenom njenog značenja značenjem

⁸⁷ Stilogenosti cijele rečenice u čijem se sastavu nalazi imenička fraza vratit ću se u sklopu razmatranja figure simile u atributskoj konstrukciji.

⁸⁸ Inače, sama relativna rečenica u kojoj se ostvaruje personifikacija sadrži i sinegdohu tipa dio-cjelina.

atributa.⁸⁹ Tako metonimija *الطَّرِيقُ ulica* u rečenici: *فَالطَّرِيقُ تَحْتَ حُجْرَتِهَا لَا يَنَامُ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ*: *ulica ispod njene sobe ne spava sve do zore* [Put između dva dvorca, 5] nastaje iz atributske konstrukcije *الطَّرِيقُ فِي النَّاسِ ljudi u ulici* redukcijom imenice *النَّاسُ ljudi*, pri čemu atribut preuzima ne samo sintaksičku funkciju nego i značenje elidirane imenice. Mogli bismo, dakle, reći da se metonimija u atributskoj konstrukciji realizira dokidanjem same konstrukcije, u kojoj uvijek nastaje, ali nikad ne opstaje.⁹⁰

Iako metonimija, u zavisnosti od tipa logičke veze na kojoj se zasniva “klizanje referencije” (Ricoeur 1981: 207) između predmeta povezanih vanjezičkim odnosom, ima veliki broj različitih tipova, ovdje ću prikazati svega nekoliko primjera četiri vrste metonimije, budući da odnos metonimije prema atributskoj konstrukciji ostaje isti bez obzira na tip logičke veze između elidirane imenice i njenog metonimijskog atributa.

Kauzalne metonimije, čiji je stilski potencijal često izgubljen do te mjere da ih i ne opažamo kao figure, nalazimo u rečenicama:⁹¹ *ثُمَّ يَطْفُو لِيَعُودَ يَعْوُصُ مُحَدَّثًا خَرْخَشَةً (= صَوْتِ خَرْخَشَةٍ)* *zatim izroni i ponovo zaroni, izazvavši pljuskanje (= zvuk pljuskanja), koje se izvijalo i odjekivalo u prostranstvu tišine* [The sinners, 1],⁹² *وَشَهِدَ شَاهِدٌ حِكْمَتَهَا (= قَوْلَهَا الْحَكِيمِ) لَيْلَةَ عَادَ فِي أَخْرِيَاتِ اللَّيْلِ ثَمَلًا، ثُمَّ أَرْتَمَى عَلَى الْكَنْبَةِ مُجْهَسًا فِي النَّجَاءِ (قصر الشوق، ١٥) njena se mudrost (= mudre riječi) obistinila kasno jedne noći kad se vratio kući pijan i bacio na kauč jecajući* [Palace of Desire, 9].

Metonimijama koje su “po pravilu izgubile figurativnost” (Katnić-Bakaršić 2001: 325) svakako kao vrsta pripadaju “partitivne metonimije” (Kovačević 2000: 58), poput one u rečenici: *وَلَنْ يَسْتَطِيعَ طَوْلَ عُمُرِهِ أَنْ يَحْطَى بِكُوبٍ (= شَيْءٍ مِنْ كُوبٍ) مِثْلَ الَّتِي لَحَسَهَا لِحْسًا عِنْدَ* *Neće se cijelog života moći sladiti čašom (= čajem u čaši) poput one koju je iskapio kod Tantavija* [Bijedna noć, 98].

⁸⁹ O elipsi upravne imenice kao osnovi metonimije vidi: Ricoeur 1981: 207; Kovačević 2000: 59-60.

⁹⁰ Interesantno je da je u arapskoj gramatici pravilima koja uređuju arapsku genitivnu vezu donekle normiran i proces nastanka metonimije. Tako niz autora opisuje mogućnost ispuštanja prvog člana arapske genitivne veze, odnosno upravne imenice, navodeći kao primjer metonimiju: *وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ (= أَهْلَ الْقَرْيَةِ) Pitaj selo (= stanovike sela)* (Kur'an, 12:82) i njoj slične primjere (al-Gulāyīnī: III. 213; Ḥamīd: 392; al-Hāšimī: 278; Sikirić, Pašić, Handžić 1936: II. 57; al-Sayyid 1975: I. 385; al-Baqirī 1986: 106-107; Muftić 1997a: 505; Ḥasan 1999: III. 157).

⁹¹ S obzirom na to da je u samom fokusu razmatranja metonimije atributska konstrukcija, u svakom ću primjeru pored metonimijske lekseme, ovdje označene masnim slogom jer je porijeklom atribut, u zagradi navesti ishodišnu atributsku konstrukciju.

⁹² U navedenom primjeru metonimijska se leksema nastala dokidanjem jedne atributske konstrukcije javlja u novoj atributskoj konstrukciji s nerestriktivnom relativnom rečenicom na mjestu atributa. Dok je takvo što za metonimiju sasvim slučajna pojava, u slučaju sinegdohe, koja nastaje na isti način kao i metonimija, prisustvo atributa veoma je često sintaksički uvjet za ostvarivanje tropa. O tome će, pak, biti više riječi u narednom poglavlju.

Temporalne metonimije, inače mnogo rjeđe od kauzalnih, najčešće posjeduju mnogo veći stilski potencijal. Tako je i u primjerima koji slijede: *وَكَانُوا قَدْ تَعَبُوا وَمَا عَادُوا يَسْتَطِيعُونَ*: *Ostali su se već umorili od smijanja, pa su ćutali. I noć (= sve u noći) je ćutala.* (U noći, 17), *وَكَانَ يُعْرِفُ طَرِيقَهُ، فَطَالَ مَا،* (*في الليل، ٢٤١*) *Znao je put. Dugo su ga već hladne noći (= želja koja ga je progonila u hladnim noćima) vodile njime* [Bijedna noć, 99].

Primjerima metonimije naročito obiluje novinski stil. Naime, osim kauzalnih metonimija, učestalih i u drugim stilovima, u novinskom su stilu izuzetno česti tipovi prostornih metonimija kakve u drugim stilovima nalazimo rjeđe. Ipak, bitno je naglasiti kako su ovakve metonimije, u književnoumjetničkom stilu inače rijetke i izuzetno stilogene, u novinskom stilu do te mjere učestale da su se, postavši njegovom bitnom odlikom, u velikoj mjeri umorile i iscrpile vlastitu figurativnost. Primjeri takvih prostornih metonimija jesu: *الْبَنكُ الْأَهْلِيّ* **Narodna banka** (= *موظفو البنك الأهلي*) *يحقّق أعلى صافي ربح* (الاهرام، ١٧ ديسمبر ٢٠٠٢، ١) (= *službenici Narodne banke*) *ostvaruje veću neto dobit*, (*مُتَحَدِّثًا*) *”حماس” و”الجهاد”* (= *مُتَحَدِّثًا*) *تؤكدان التزامهما بالتهدئة طيلة فترة الانسحاب* (الايام، ١٧ اغسطس ٢٠٠٥، ١) **Hamas i Džihad** (= *glasnogovornici Hamasa i Džihada*) *potvrđuju spremnost na održavanje primirja tokom perioda povlačenja*, gdje je naziv institucije upotrijebljen umjesto ljudi koji je čine ili predstavljaju, (*مُصْرُ*) (= *حكومة مصر*) *تطالب ببحث جذور الإرهاب* (الاهرام، ١٧ ديسمبر ٢٠٠٢، ١) **Egipat** (= *egipatska vlada*) *zahtijeva istraživanje korijena terorizma*, gdje je umjesto naziva institucije upotrijebljen naziv države kojoj služi, (*مُحَادَثَاتٌ قَرِيبَةٌ بَيْنَ نِيُو دِلْهِي*) (= *الحكومة في*) *حَوْلَ كَشْمِير (= قَضِيَّة كَشْمِير)* (الاهرام، ٢٩ ديسمبر ٢٠٠٢، ٤) *skori razgovori New Delhija (= vlade u New Delhiju) i Islamabada (= vlade u Islamabadu) o Kašmiru (= problemu Kašmira)*,⁹³ (*الْعَلَاقَاتُ الْاِقْتِصَادِيَّةُ بَيْنَ وَاشَنْطُن*) (= *الحكومة في واشنتون*) *و دَوْل الْاِتْحَادِ الْيُو جِسْلَافِي السَّابِقِ* (الاهرام، ٢٩ ديسمبر ٢٠٠٢، ٥) *ekonomske veze Washingtona (= vlade u Washingtonu) i zemalja bivše jugoslavenske federacije*, gdje je umjesto naziva institucije upotrijebljen naziv glavnog grada države kao njenog sjedišta.⁹⁴ Posljednja dva tipa prostorne metonimije često se, kao u narednom primjeru, ostvaruju zajedno, u istoj rečenici:

⁹³ Uz dvije prostorne metonimije u primjeru je označena i jedna od tipičnih kauzalnih metonimija u novinskom stilu.

⁹⁴ M. Kovačević ovakve metonimije definira kao metonimije u kojima je naziv grada upotrijebljen umjesto države u kojoj se grad nalazi (2000: 51). Činjenica je, međutim, da bi u tom slučaju i naziv države predstavljao metonimiju u istoj mjeri u kojoj je to i naziv grada. Osim toga, prihvatimo li naziv grada kao metonimiju države, doveli bismo u pitanje tvrdnju istog autora, s kojom se u potpunosti slažem, o nastanku metonimije putem elidiranja upravnog člana u ishodišnoj imeničkoj frazi (2000: 59-60), i to iz prostog razloga što bi teško bilo zamisliti imeničku frazu koju čine naziv

الْوَلَايَاتِ الْمَمَّحَدَةِ (= حُكُومَةُ الْوَلَايَاتِ الْمَمَّحَدَةِ) وَ كُورِيَا الْجَنُوبِيَّةِ (= حُكُومَةُ كُورِيَا الْجَنُوبِيَّةِ) وَ
 الْيَابَانِ (حُكُومَةُ الْيَابَانِ) تَقُودُ جُهُودًا دِبْلُومَاسِيَّةً مُكْتَفَةً لِلضَّغْطِ عَلَى بِيُونْجِ يَانْجِ (الْحُكُومَةِ فِي بِيُونْجِ
 (الاهرام، ٢٩ ديسمبر ٢٠٠٢، ٥) *Sjedinjene Države* (= *vlada Sjedinjenih Država*), *Južna
 Koreja* (= *vlada Južne Koreje*) i *Japan* (*vlada Japana*) predvode intenzivne diplomatske
 napore kako bi izvršile pritisak na *Pyongyang* (= *vladu u Pyongyangu*).⁹⁵

Konačno, da prostorne metonimije i u novinskom stilu, iako stilski “iscrpljene”, mogu biti neuobičajene, pokazuje naredni primjer, u kojem su nazivi država upotrijebljeni umjesto naziva njihovih predstavnica: مِصْرُ (= الْمَمَّسَابِقَةُ مِنْ مِصْرٍ) وَ تُونِسُ (= الْمَمَّسَابِقَةُ مِنْ تُونِسٍ) وَ أَرِيْطْرِيَا
 (*Egipat* (= *الْمَمَّسَابِقَةُ مِنْ أَرِيْطْرِيَا*) فِي تَصْفِيَّاتٍ وَجْهٍ أَقْرَبًا (كل الناس، ٦ - ١٢ أكتوبر ١٩٩٩، ٨) (= *predstavnica Egipta*), *Tunis* (= *predstavnica Tunisa*) i *Eritreja* (= *predstavnica Eritreje*) u najužem izboru za *Lice Afrike*.

Sinegdoha u atributskoj konstrukciji

Sve što je u prethodnom poglavlju rečeno o nastanku metonimije odnosi se i na sinegdohu. I ona uvijek nastaje u atributskoj konstrukciji redukcijom upravne imenice i prenošenjem njenog značenja i sintaksičke funkcije na atribut iz ishodišne konstrukcije. Razlika je, naravno, u vrsti logičke veze koja pritom postoji između dvaju pojmova u ishodišnoj atributskoj konstrukciji, odnosno u suprotstavljenosti sinegdoškog odnosa povezanosti, koji podrazumijeva relaciju *uključivanja* ili *inkluzije*, metonimijskom odnosu podudaranja, to jest relaciji *isključivanja* ili *ekskluzije* (Ricoeur 1981: 67-68; Kovačević 2000: 61).

Međutim, naznačena razlika u vrsti logičkog odnosa na kojem se zasniva “klizanje referencije” nije i jedina razlika između metonimije i sinegdohu. Druga značajna razlika što razdvaja ova dva tropa počiva u sintaksičkim okolnostima njihovog uključivanja u površinsku strukturu rečenice u kojoj se ostvaruju. Upravo je tu, za razliku od metonimije, koja se na planu površinskog jezičkog izraza uglavnom pojavljuje u formi samostalne imeničke lekseme bez ikakvih sintaksičkih ograničenja, sadržana druga, izuzetno čvrsta

države na mjestu upravnog člana i naziv njenog grada u poziciji atributa ili “podređenog člana”. Stoga sama nudim nešto drugačiji opis ovog tipa metonimije i drugačiju formu njene ishodišne imeničke fraze.

⁹⁵ Vrijedi primijetiti i to da se u navedenim primjerima temporalnih i prostornih metonimija, riječima P. Ricoeura, preko metonimije “obavlja” personifikacija (1981: 70). Drugim riječima, metonimijska redukcija imenice iz ishodišne atributske konstrukcije rezultira istovremeno personifikacijom atributa reducirane imenice, odnosno lekseme u kojoj metonimija nalazi svoj izraz.

spona koja sinegdohu veže s atributskom konstrukcijom. Naime, daleko najfrekventniji tip sinegdohe, koji podrazumijeva odnos povezanosti dijela i cjeline, na planu površinskog izraza ne može se ostvariti samostalno, u formi izolirane imeničke lekseme. Naprotiv, ovaj se tip sinegdohe, kao i neki podtipovi sinegdohe u značenju odnosa povezanosti cjeline i dijela,⁹⁶ može ostvariti samo u složenoj imeničkoj frazi, koja osim imenice sadrži i neku od formi atributa u poziciji modifikatora ili, rjeđe, jedan ili više gramatičkih determinatora.⁹⁷ Dakle, sinegdoha, koja kao i metonimija nastaje redukcijom imenice iz ishodišne atributske konstrukcije, vezuje se ne samo za atributsku konstrukciju iz dubinske strukture od koje vodi porijeklo nego i za onu u kojoj se u površinskoj rečeničnoj strukturi ostvaruje.

Naznačeni “sintaksički uvjet” za ostvarivanje sinegdoški upotrijebljene imenice u površinskoj strukturi imeničke fraze M. Kovačević naziva “obaveznim determinatorom” (2000: 63). Pritom isti autor, osim gramatičkih determinatora, koje svrstava u kongruentne atribute, spominje i mogućnost upotrebe pridjevskog kongruentnog atributa te nekongruentnog atributa u formi posesivnog genitiva.

Kad je riječ o analognoj pojavi obavezne determinacije kao sintaksičkom uvjetu za ostvarivanje sinegdohe u arapskoj imeničkoj frazi, ona se zapravo ostvaruje u sve četiri osnovne forme atributa u arapskom jeziku. Drugim riječima, kategoriji kongruentnog atributa i nekongruentnog atributa u formi posesivnog genitiva, koje izdvaja M. Kovačević, treba dodati i, u obrađenom korpusu daleko najfrekventniju, formu relativne rečenice te formu prijedložne fraze.

Što se pak tiče ostvarivanja obavezne determinacije u formi gramatičkih determinatora, naprimjer prisvojne ili pokazne zamjenice, uz sinegdohu u arapskoj imeničkoj frazi, takvi su primjeri u obrađenom korpusu mnogo rjeđi. Štaviše, vjerujem kako su primjeri sinegdohe ostvarene samo s gramatičkim determinatorom u biti manje stilogeni zbog očigledne veze dijela i cjeline sačuvane u determinatoru. Daleko stilogenijim smatram one primjere u kojima je dokidanjem gramatičkog determinatora uz ogoljeni atribut dokinuta i svaka veza sadržaja sinegdohe s njenim sredstvom.

⁹⁶ Više o sintaksičkoj povezanosti atributske konstrukcije i sinegdohe tipa cjelina-dio, kojom se ovdje ne bavim posebno budući da su primjeri njene upotrebe izuzetno rijetki, tako da ih u obrađenom korpusu nisam našla, vidi u: Kovačević 2000: 67-71.

⁹⁷ Kad je riječ o obaveznoj determinaciji pomoću gramatičkog determinatora, ovdje namjerno naglašavam da u arapskom jeziku takva determinacija može podrazumijevati obaveznu upotrebu više od jednog gramatičkog determinatora. Ovakvo sintaksičko ograničenje uvjetovano je činjenicom da arapski (ne)određeni član kao determinator ne posjeduje semantičko punjenje potrebno za ostvarivanje sinegdohe, te se uz njega mora pojaviti drugi obavezni determinator, bilo u formi gramatičkog determinatora, ili pak u formi atributa.

U narednim primjerima, uz sinegdohu tipa dio-cjelina, obavezni determinator javlja se u formi kongruentnog atributa: *غَابَ ذَاكَ الصَّوْتُ الْحُنُونُ وَصَادَفَ فَقْدَهُ قُلُوبًا مُتْرَعَةً بِالْحُزْنِ فَلَمْ يَكُنْ يَبْكِيهِ أَحَدٌ* (قصر الشوق، ١٥) **Tog nježnog glasa** više nema. Njegov je odlazak zadesio *srca ispunjena tugom, tako da gotovo niko nije plakao za njim* [Palace of Desire, 9], *فَتَطَعَنِي عَلَيْكَ حَسَّاسِيَّةَ الْيَمَةِ مَرِيضَةً بِأَحْصَاءِ النَّقَائِصِ وَتَقْصِيهَا بِأَبْلَا رَحْمَةٍ فِي كَاتِنِكَ الصَّغِيرِ* (قصر الشوق، ٢٥) ...pa te počne mučiti bolesna i bolna opsjednutost pobrojavanjem i nemilosrdnim analiziranjem nedostataka u *tvom sićušnom biću* [Palace of Desire, 18], *ثُمَّ تَسْأَلُكَ النَّفْسُ* [Palace of Desire, 19].

Kako je već naglašeno, u obrađenom se korpusu atribut kao sintaksički uvjet za ostvarenje sinegdohu tipa dio-cjelina mnogo češće javlja u formi relativne rečenice. Pritom se i u samom atributu u formi relativne rečenice ostvaruje figura, i to personifikacija, budući da u njemu dijelovi ljudskih ili životinjskih tijela dobijaju osobine cjelina, odnosno živih bića: *(...) تَتَطَّلَعُ إِلَيْهَا الْقُلُوبُ الْهَائِشَةَ لِأَفْرَاحِ الْحَيَاةِ* (بين القصرين، ١٧) **srca što se vesele životnim radostima, oči ne skidaju s nje** [Put između dva dvorca, 22],⁹⁸ *إِنَّهُ الصَّدِيقُ الْعَافِلُ عَنِ الْقَلْبِ* (...) **Ona joj je prijatelj koji i ne zna za srce što ga voli iza zatvorenih mušebaka** [Palace of Desire, 3], *(...) سُمَارُهُ أَصْوَاتٌ حَيَّةٌ تَعِيشُ فِي مَسَامِعِهَا* (...) **noćni žitelji ulice živi su glasovi što žive u njenoj svijesti** [Palace of Desire, 3],⁹⁹ *بَارَكَ اللَّهُ فِي الْيَدِ الَّتِي قَدِمَتْ لَنَا أَشْهَى الطَّعَامِ وَالذُّدَّةَ* (قصر الشوق، ٣٥) **Božiji blagoslov nek prati ruku koja nam je pripremila najslada i najukusnija jela** [Palace of Desire, 28], *وَيَعْتَبُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ نَفْسِهِ عَلَى الْإِدَى رَزَقَهُ بِسِنَّةِ بَطُونٍ تَأْكُلُ الطُّوبَى*. (ارخص ليالي، ١١) **prekori u sebi Onog koji mu daje ovih šest trbuha što glođu suhu zemlju** [Bijedna noć, 99].

Iako su primjeri poput navedenih mnogo frekventniji, obavezni se determinator uz sinegdohu tipa dio-cjelina u arapskoj atributskoj konstrukciji pojavljuje i u dvije preostale forme atributa u arapskom jeziku, odnosno u genitivnoj vezi i prijedložnoj frazi. U primjeru koji slijedi on ima formu prijedložne fraze: *وَعَلَى رَشَفَاتِ الْأَشْيَاءِ مَضْمَصَهَا عَوْفٌ وَآلَأَسْنُ حَوْلَهُ* ...s gutljajima čaja što ga posrkaše **Auf i jezici oko njega, opijum se probudi u zatvorenim ustima** [U noći, 13].

U genitivnoj vezi obavezni se determinator sistemski ostvaruje u titulama koje se koriste u obraćanju. Ovakve su titule, naime, izražene u formi atributske konstrukcije u kojoj

⁹⁸ Osim sinegdohu i personifikacije, ovdje nalazimo i proširenu metaforu *أَفْرَاحِ الْحَيَاةِ* životne radosti u značenju "poslastice", te primjer ilustrira svojevrsnu kumulaciju troja. Možda je upravo takva kumulacija razlog tome što se u prijevod provukla i perifraza *ne skidaju oči s nje* umjesto doslovnog ekvivalenta glagola *تَطَّلَعُ* gledati.

⁹⁹ I ova i prethodna rečenica istovremeno su primjeri kopalativnih metafora. Naime, iako se to iz samog primjera ne vidi, imenica *الصَّدِيقِ* prijatelj u prethodnoj je rečenici metafora ulice s kojom glavna junakinja druguje do duboko u noć.

se jedna od statusnih oznaka osobe upotrebljava u značenju osobe u cjelini: *قَالُوا لِي يَا سَعَادَةَ* (بداية و نهاية، ٢٨) *Rečeno mi je, Vaša ekselencija Beže, da izvršenje isplate može potrajati mjesecima* [The beginning and the end, 37].¹⁰⁰

Na kraju želim opisati i interesantnu pojavu “gramatikalizirane” sinegdohe. Riječ je o pojavi koja se ne ostvaruje na leksičkom nivou u pravom smislu riječi, te je, umjesto možda uobičajenijeg termina “mrtva” sinegdoha, nazivam “gramatikaliziranom” figurom. U ovom slučaju sinegdoški upotrijebljena imenica u atributskoj konstrukciji gubi svoj imenički status i postaje klasifikatorom, tj. gramatičkim leksemom koji omogućava determinaciju upravne imenice brojem. Iako klasični arapski jezik zapravo ne posjeduje klasifikatore kao vrstu riječi, A. Y. Aikhenvald spominje interesantnu pojavu klasifikatora u nastajanju u omanskom i egipatskom dijalektu arapskog jezika. Autorica pritom opisuje upotrebu klasifikatora *رَأْسُ* *glava* za životinje čije se meso jede, kao i usjeve, te klasifikatora *عَوْدٌ* *grana* za cvijeće u omanskom dijalektu (2003: 120).¹⁰¹

Naravno, značaj ove pojave za samu atributsku konstrukciju više je nego marginalan. Naime, imenica upotrijebljena u funkciji klasifikatora prestaje biti imenicom kao leksičkom kategorijom i ostvaruje se tek kao gramatička spona broja i upravne imenice, tako da se na sintaksičkom nivou ni konstrukcija koju ona tvori ne može smatrati atributskom konstrukcijom. Ipak, razlog iz kojeg takvu pojavu uopće spominjem jeste s jedne strane činjenica kako se u njoj zapravo na gramatičkom nivou koristi sinegdoški postupak, odnosno izdvajanje jednog dijela cjeline koju imenica na mjestu upravnog člana fraze označava, i njegova upotreba u svojstvu klasifikatora. S druge strane, činjenica je da o sličnoj pojavi, odnosno upotrebi izraza poput *grlo stoke*, *glavica kupusa* ili *luka* uz brojeve, možemo govoriti i u bosanskom jeziku, iako ni on nije poznat kao jezik koji posjeduje klasifikatore.¹⁰² Znači li ova pojava da jezici koji ne posjeduju gramatičke morfeme s isključivom funkcijom klasifikatora sistemski koriste figurativni postupak na gramatičkom nivou ili ne, pitanje je koje poziva na dalje istraživanje. Ovdje mi je bila želja tek istaknuti opisanu pojavu budući da smatram kako je vrijedi ispitati.

¹⁰⁰ Analitički prikaz konstrukcije u ovom bi slučaju glasio: *ekselencija-IM-ODR-AK beg-IM-ODRČ-GEN-A1*.

¹⁰¹ A. Y. Aikhenvald zapravo navodi upotrebu još dva klasifikatora, ali oni nisu relevantni za razmatranje sinegdohe.

¹⁰² Ustvari, u slučaju upotrebe riječi *رَأْسُ* u arapskom jeziku i *glavica* u bosanskom jeziku za usjeve možemo govoriti i o metaforičkom prijenosu značenja. *Glavica kupusa* ili *luka* može se smatrati isto toliko sinegdohom kao upotrebom dijela biljke u značenju cjeline koliko i metaforom, tačnije katahrezom na osnovu sličnosti ljudske glave i odgovarajućeg dijela biljke.

Perifraza u atributskoj konstrukciji

Ako se za bilo koji trop, uz sinedohu i metonimiju, može reći da je “sudbinski” vezan za atributsku konstrukciju, onda bi to mjesto svakako pripadalo perifrazi i antonomaziji, koje se u velikom broju svojih realizacija pojavljuju u atributskoj konstrukciji, ili pak u njoj imaju ishodište. Na planu forme atributske konstrukcije u kojoj se ostvaruju i perifraza i antonomazija najčešće nalaze izraz u genitivnoj vezi, ali se nerijetko ostvaruju i u formi atributske sintagme i atributske konstrukcije s relativnom rečenicom. Jedina forma atributa što po pravilu ne učestvuje u realizaciji perifraze i antonomazije jeste prijedložna fraza, koja inače, u poređenju s ostalim formama atributa, ima donekle ograničenu distribuciju, odnosno učešće u tvorbi figura.

Semantičko uslozljavanje i slikovitost perifraze, za koje M. Kovačević tvrdi da su osnova njene stilematičnosti (2000: 163), snažno se ističu u rečenici: *وَلَا يَجْرُؤُ أَحَدٌ عَلَيَّ إِلَّاقْتِرَابَ، حَتَّىٰ الْوَالِدَ الَّذِينَ كَانَ الْوَالِدُ مِنْهُمْ مُسْتَعَدًّا أَنْ يَتَنَازَلَ عَنِ الرَّغِيفِ الَّذِي فِي يَدِهِ (...)* لَيْسْتَطِيعُ مَشَاهَدَةَ مَا يَدُورُ فِي الْعُرْفَةِ الْمَظْلَمَةِ الْمَصْنُوعَةِ مِنَ الصَّاحِ (= فِي الْمَكْنَةِ). (المكنة، ١٩٨) *Niko se nije usuđivao da priđe bliže, čak ni djeca, među kojom je bio jedan dječak spreman da se rastane i od lepinje u ruci (...) samo da može vidjeti šta se dešava u onoj mračnoj prostoriji od lima (= mlinu) (Mlin, 105), gdje perifraza الصَّاحِ الْمَظْلَمَةِ الْمَصْنُوعَةِ مِنَ الصَّاحِ mračna prostorija od lima, upotrijebljena umjesto imenice الْمَكْنَةُ mlin, slika ne samo prostoriju čija oznaka jeste njen neperifrastrastički ekvivalent nego, progovarajući maštom djeteta, i način na koji je junaci doživljavaju.*

Perifraza je kao trop specifična po tome što se veoma često ukršta s drugim tropima. Tako se u ranije navedenoj atributskoj konstrukciji: *الْفَتْحَاتُ الصَّغِيرَةُ الدَّاكِنَةُ السُّودَاءُ فِي وَجْهِهَا، (...)* (نظرة، ١٥) *mali ugljeno crni otvori na njenom licu* [Pogled, 125] u isto vrijeme ostvaruju, odnosno susreću, “proširena” metafora i perifraza s njom svojstvenom strukturnom složenošću i semantičkom konkretnošću (Kovačević 2000: 163). Osim metafore, perifraza se u svojim različitim formama i s različitim osnovama prijenosa značenja ukršta i s metonimijom, sinedohom, eufemizmom, litotom, antonomazijom i katahrezom.¹⁰³

U nizu navedenih pojavnih oblika perifraza zadržat će se neko vrijeme na perifrazama u kojima se susreću perifraza, antonomazija i katahreza. Ovu vrstu “katahrezne perifraze antonomazijskog tipa”, koja podrazumijeva upotrebu opisne konstrukcije zasnovane na karakterističnoj pojedinosti umjesto imena nepoznate osobe, M. Kovačević izdvaja od ostalih po tome što, kad predstavlja jedinu mogućnost imenovanja, postaje “komunikativnom

¹⁰³ Više o tome vidi u: Kovačević 2000: 164-168. O različitim tipovima perifraze u zavisnosti od njenog presijecanja s drugim figurama bit će riječi i u sklopu razmatranja *kunye* u narednom dijelu poglavlja.

nužnošću” i prestaje biti stilskim “ukrasom” (2000: 167-168). Navest ću samo jedan primjer ovakve antonomazijske perifraze u kojem sama figura zaista ima prvenstveno komunikativni značaj: (قصر الشوق، ٢٣) *وَقَالَتْ ذَاتُ الصَّوْتِ الرَّخِيمِ: “سَنَدَهَبُ هَذَا الْمَسَاءَ لِمُشَاهَدَةِ الْعُنْدُورَةِ.”* (قصر الشوق، ٢٣) *Vlasnica melodičnog glasa* reče: “*Večeras idemo gledati Koketu*” [Palace of Desire, 17].

Ipak, kako to obično biva kad stilska figura prestaje biti figurom u pravom smislu riječi, i ovakvoj je perifrazi potreban samo odgovarajući kontekst da se u njoj iznova probude sva jedinstvenost i neponovljivost figure. Tako ću i ovdje navesti primjer u kojem je sama nužnost pribjegavanja “komunikativnoj nužnosti” opisanog tipa perifraze izuzetno stilogena: (... سَمَارُهُ أَصْوَاتٌ حَيَّةٌ تَعِيشُ فِي مَسَامِعِهَا، (...) ذُو الصَّوْتِ الْمُبْجُوحِ الَّذِي يُعَلِّقُ عَلَى حَوَادِثِ الْيَوْمِ بِلَا تَعَبٍ أَوْ ضَجْرٍ، وَذُو الصَّوْتِ الْعَصْبِيِّ الَّذِي يَتَصَيَّدُ بَحْتَهُ فِي “الْكُومِي” وَ”الْوَلْدِ”، وَوَالِدِ هَنِيَةِ الْطِفْلَةِ الْمُصَابَةِ بِالسُّعَالِ الدِّيَكِيِّ الَّذِي يُسْأَلُ عَنْهَا فَيَجِيبُ لَيْلَةً بَعْدَ أُخْرَى “عِنْدَ رَبِّنَا الشِّفَاءَ” (...)) *noćni žitelji ulice živi su glasovi što žive u njenoj svijesti, (...) čovjek hrapavog glasa koji bez nervoze i vike komentira dnevne događaje, čovjek nervoznog glasa koji ganja sreću u kartama, otac djevojčice Hanije, oboljele od velikog kašlja, kojeg pitaju za nju pa im iz noći u noć odgovara: “Dat će Bog da ozdravi”* [Palace of Desire, 3]. Antonomazijske perifraze – katahreze u navedenom primjeru, iako imaju jasnu komunikacijsku ulogu označavanja nepoznatih denotata, samom nužnošću svoje upotrebe “slikaju” na planu forme “sljepilo” junakinje romana za vanjski svijet, njen usud da u osamljenosti prijatelje traži u nevidljivim glasovima koje sluša iz svog “zatvorenog kafeza”.¹⁰⁴

Na kraju ću nešto prostora posvetiti perifrazi u sakralnom stilu. Naime, perifraza je u tekstu Kur’ana izuzetno čest postupak, do te mjere čest da bih mogla ustvrditi kako se upravo preko nje kao jezičkog, odnosno stilskog sredstva razvija puno značenje niza pojmova u sakralnom univerzumu. Tako se pomoću perifraze oslikavaju sakralni prostor i vrijeme i oni koji u njima žive.

Međutim, karakteristika sakralnog stila jesu ne samo strukturalno složeniji perifrastički ekvivalenti neperifrastičkih izraza nego i čitavi nizovi perifrastičkih sinonima za isti pojam, kojima se njegovo značenje neprestano razvija, proširuje i konkretizira.

Dovoljno je obje navedene tvrdnje potkrijepiti primjerom samo jednog izuzetno značajnog “datuma” u sakralnom univerzumu, koji u Kur’anu ima niz perifrastičkih ekvivalenata, ali i veliki broj perifrastičkih sinonima. Naime, بِالْيَوْمِ الْآخِرِ *Dan posljednji* (Kur’an 2004, 2:8), odnosno: يَوْمَ الْقِيَامَةِ *Dan ustanuća* (Kur’an 2004, 2:85), يَوْمَ مُحِيطٍ [*Dan sveobuhvatan*] (Kur’an 2004, 11:84), يَوْمَ الْحُسْرَةِ *Dan tuge* (Kur’an 2004, 19:39), يَوْمَ الْبَعْثِ *Dan proživljenja* (Kur’an 2004, 30:56), يَوْمَ التَّلَاقِ *Dan susreta* (Kur’an 2004, 40:15), يَوْمَ الْحِسَابِ *Dan obračuna* (Kur’an 2004, 40:27), يَوْمَ التَّنَادِ [*Dan*] *uzajamnog dozivanja* (Kur’an 2004,

¹⁰⁴ Vidi primjer proširene metafore na str. 48 i fusnotu br. 74 na str. 49.

40:32), لِيَوْمِ الْجُمُعِ *Dan zbora* (Kur'an 2004, 64:9), الْفَصْلِ يَوْمِ *Dan Razluke* (Kur'an 2004, 77:14), يَوْمِ الدِّينِ *Dan Vjere* (Kur'an 2004, 82:15), لِيَوْمِ عَظِيمٍ [*Dan Veličanstveni*] (Kur'an 2004, 83:5) – ima veliki broj perifrazičkih ekvivalenata, najčešće u formi atributske konstrukcije s relativnom rečenicom, od kojih ću navesti svega nekoliko: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا *Vi koji vjerujete! Od onoga čime smo vas darivali trošite prije nego što stigne Dan u kome neće biti trgovine, prijateljstva ni zauzimanja* (Kur'an, 2004, 2:254); وَاللَّهُ إِلَى اللَّهِ *Jer – bojte se Dana kada ćete Allahu vratiti se* (Kur'an 2004, 2:281); رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ *Gospodaru, Ti ćeš sakupiti ljude na Dan u koji uopće nema sumnje* (Kur'an 2004, 3:9); وَيَخَافُونَ يَوْمًا *jer strepe od Dana kada će se srca i pogledi uznemiriti* (Kur'an 2004, 24:37); فَذُرَّهُمْ حَتَّىٰ يَلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ *Ta pusti ih dok se ne suoče s Danom svojim u kome će biti zgromljeni* (Kur'an 2004, 52:45); فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا *Pa kako ćete – ne budete li vjerovali – sačuvati se onoga Dana zbog koga će djeca da osijede* (Kur'an 2004, 73:17); يُؤْفُونَ بِالَّذِينَ نَادَوْا وَيَخَافُونَ يَوْمًا *Oni zavjet ispunjavaju i plaše se Dana čija kob će biti svudprisutna* (Kur'an 2004, 76:7); إِنَّا نَحَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا *Mi se bojimo Gospodara svoga na Dan kada će lica biti namrštena, natuštena* (Kur'an 2004, 76:10).¹⁰⁵

Perifraza kao “tvorbena metafora” i “čarolija” *kunye*

Osim opisanih perifraza kakve nalazimo i u drugim jezicima, u arapskom jeziku, odnosno u jednom tipu njegove atributske konstrukcije, realizira se specifičan vid perifraze koji potječe od dijela vlastitog imena i koristi se mehanizmom njegove tvorbe, a za rezultat ima izuzetno stilogenu konstrukciju. Riječ je o *kunyi*, prvobitno imenu po ocu, majci, kćeri ili sinu, tj. dijelu vlastitog imena, na nivou strukture predstavljenom u formi genitivne veze s imenicom u značenju nekog od najbližih članova porodice (oca, majke, sina, kćeri, brata i sestre) na mjestu prvog člana.¹⁰⁶

Položaj prvog člana kao takav kroz historiju rasta i razvoja *kunye* ostaje nepromijenjen. Na mjestu drugog člana, pak, počinje “čarolija” *kunye*. Naime, na ovom je

¹⁰⁵ Iako se to iz prijevoda ne može vidjeti, perifraza je ovdje našla izraz u atributskoj sintagmi s dva kongruentna atributa.

¹⁰⁶ Iako konstrukcije s imenicama أَخٌ *brat* i أُخْتٌ *sestra* ne ulaze u prvobitni okvir *kunye* i nisu dijelom njenog opisa (vidi, npr.: al-‘Arīdī 1983: 137-237; Wright 1967: I. 107-108), ovdje ih, s obzirom na njihovu stilogenost, semantiku i tvorbeni princip, uključujem u opis. Takav postupak preuzela sam od T. Muftića, koji se u opravdanju njihovog uključivanja u analizu *kunye* poziva isključivo na semantičke razloge (1979: 133-164).

mjestu u prvobitnoj formi konstrukcije stajalo vlastito ime, uglavnom ime najstarijeg sina. Međutim, kako se *kunya* veoma rano otiskuje od ideje vlastitog imena i stasa u perifrastički mehanizam kojim se, uz semantički otklon svojstven tropu, izražavaju osobine ljudi, nazivi životinja, biljaka, dijelova ljudskog tijela, bolesti, jela i pića, te apstraktnih pojmova, tako se distribucija leksema koje se pojavljuju na mjestu drugog člana konstrukcije širi gotovo do u beskonačnost. Pritom je svaka upotreba *kunye* koja za cilj nema izražavanje dijela vlastitog imena, tj. konkretnih odnosa među članovima porodice, automatski figurativna, kako zbog najčešće metonimijskog ili sinegdoškog semantičkog pomaka u njenom drugom članu, tako i zbog metaforičke upotrebe prvog člana.

Iako “raznovrsni pojmovi obilježeni *kunjom* imaju (...) za svoje nosioce obične, jednostavne riječi” (Muftić 1979: 160), iako se u literaturi naglašava figurativnost i ekspresivnost *kunye* te metaforički i metonimijski prijenos značenja u njoj, drugim riječima iako opis *kunye* u arabistici odgovara opisu perifrize u stilistici, u konsultiranim sekundarnim izvorima nijedan ih autor ne dovodi u direktnu vezu. Ja, međutim, smatram figurativnu upotrebu *kunye* posebnim tipom perifrize razvijenim u arapskom jeziku, čiji se stilski potencijal uvijek iznova rađa u novoj i neočekivanoj semantičkoj rezultanti konstrukcije i ne umara i ne iscrpljuje uprkos izrazito ograničenoj distribuciji leksema na mjestu prvog člana. Štaviše, upravo takva ograničena distribucija “ustaljenih metafora” na mjestu prvog člana omogućava dolje opisano ostvarivanje svojevrzne “obrnute” perifrize, odnosno perifrastičkog izraza koji je strukturalno manje složen od neperifrastičkog.

Konačno, prije no što navedem primjere ovog tipa perifrize, moram naglasiti kako opisana “čarolija” *kunye* zadržava svoju čarobnu moć samo u arapskom jeziku. Naime, budući da u bosanskom jeziku odgovarajući mehanizam upotrebe porodičnih odnosa u izražavanju osobina ljudi i naziva za gore spomenute konkretne i apstraktne pojmove ne postoji, *kunya* se, barem u dosad ponuđenim prevodilačkim rješenjima, bez razlike prevodi jednom riječi, odnosno vlastitim neperifrastičkim ekvivalentom. Time se u prijevodu uglavnom gubi semantičko bogatstvo i stilski potencijal perifrastičkog izraza. Upravo stoga u narednim ću primjerima *kunye* navoditi prvo doslovan prijevod perifrize, uz koji ću u zagradi navesti i riječ kojom se perifrastički izraz prevodi:¹⁰⁷ كَانَ آئِينَ الشَّارِعِ (=الْمَتَشَرِّدُ) كَمَا كَانَ يَدْعُوهُ أَبُوهُ فِي (بداية و نهاية، ١٢) لسِنَّة رَضِيَ آئِينَ حَرَامٍ (=النَّغْلُ) عَلَى وَجْهِ الدَّقَّةِ (الحرام، ٨)

¹⁰⁷ Osim toga, u arapskom ću tekstu u zagradama navoditi neperifrastički izraz kojim se *kunya* može zamijeniti.

bilo je to novorođenče, sigurno čedo grijeha (= kopile) [The sinners, 2], أَبْنَاءُ وَادِي الرَّافِدَيْنِ (الدستور العراقي، الديباجة) (= sinovi Mezopotamije (= Iračani)).¹⁰⁸ Osim primjera iz korpusa, navest ću i nekoliko primjera iz obimne analize *kunye* što je nudi T. Muftić (1979: 133-164): أَخُو النَّوْمِ (= المَوْتُ), brat postelje (= bolesnik), أَخُو الْفِرَاشِ (= الْمَرِيضُ) brat sna (= smrt), أُمُّ النُّجُومِ (= السَّمَاءُ), majka zvijezda (= nebo), ابْنُ السَّبِيلِ (= المُسَافِرُ) sin puta (= putnik), ابْنُ اللَّيْلِ (= اللَّيْلُ) sin noći (= lopov), ابْنَةُ السَّفِينَةِ (= السَّفِينَةُ) kćerka mora (= brod), ابْنَةُ الْجَبَلِ (= الْصَّادِي) kćerka brda (= odjek), ابْنَةُ الْحَمْرِ (= الْحَمْرُ) kćerka grožđa (= vino), ابْنَةُ الْعَيْنِ (= الدَّمْعَةُ) kćerka oka (= suza), ابْنَةُ الشَّفَةِ (= الْكَلِمَةُ) kćerka usana (= riječ).

Kako se perifriza inače ukršta s nizom drugih stilskih figura, tako je i u navedenim primjerima perifrastičke upotrebe *kunye* semantički pomak u drugom članu konstrukcije obično metonimijskog, rjeđe sinegdoškog, a ponekad i metaforičkog tipa, po čemu bi sami primjeri odgovarali metonimijskim, sinegdoškim i metaforičkim perifrazama. Međutim, veza imenice na mjestu drugog člana konstrukcije s pojmom koji označava ne mora se uvijek zasnivati na nekom od logičkih odnosa metonimijskog tipa, na sinegdoškoj zamjeni cjeline karakterističnom pojedinosti niti na metaforičkom odnosu sličnosti. Takva veza, kao u sljedećim primjerima preuzetim od T. Muftića, može biti i antonimijska: أَبُو الْبَصِيرِ (= الْكَفِيُّ) otac onog koji vidi (= slijepac), أَبُو الْمِسْكِ (= الزَّيْتَةُ) otac miska (= izmet), أَبُو الْبَيَاضِ (= الزَّرْنَجِيُّ) otac bijele boje (= crnac) (1979: 162).

Upotrebu antonima u ovakvim perifrazama T. Muftić objašnjava namjerom “da se eufemistički ublaži (...) neprijatno značenje”, odnosno primitivnim vjerovanjem “u mističnu moć samih riječi pomoću kojih se, navodno, mogu otkloniti negativno djelovanje i opasnosti koje dolaze od drugih bića i pojava u stvarnosti” (1979: 162).

Prihvatimo li ovo tumačenje, u perifrastičkoj upotrebi *kunye* možemo izdvojiti i eufemističke perifrize. Štaviše, osim u tvorbi metonimijskih, sinegdoških, metaforičkih i eufemističkih perifriza, *kunya* je veoma produktivna i u tvorbi antonomazijskih perifriza, kao što su: أُمُّ الدُّنْيَا (= القَاهِرَةُ) Majka Svjetlosti (= Djevica Marija), أُمُّ التُّورِ (= مَرْيَمُ الْعَدْرَاءُ) Majka svijeta (= Kairo), ابْنُ الطِّينِ (= آدَمُ) Sin zemlje (= Adem, Adam).¹⁰⁹ Usto, njen je prvi član, kako je naglašeno na samom početku razmatranja *kunye*, po pravilu upotrijebljen u metaforičkom značenju koje veoma često podrazumijeva i personifikaciju. *Kunya* je, dakle, kao i perifraza, mjesto presjeka niza stilskih figura.

¹⁰⁸ Navedeni primjeri: أَبْنَاءُ وَادِي الرَّافِدَيْنِ i أَبْنَاءُ حَرَامِ čedo grijeha i أَبْنَاءُ حَرَامِ među rijetkim su primjerima *kunye* koji bi se zapravo mogli na bosanski jezik prevesti uz očuvanje strukture perifrastičkog izraza s njegovim stilskim potencijalom i semantičkim bogatstvom.

¹⁰⁹ Primjeri preuzeti iz: T. Muftić 1979: 133-164.

Konačno, iako bi perifraza po pravilu trebala biti strukturalno složenija od svog neperifrastrastičkog ekvivalenta,¹¹⁰ ima primjera *kunye* u arapskom jeziku koji se mogu zamijeniti samo strukturalno složenijim neperifrastrastičkim izrazom. Objašnjenje ovakve pojave treba tražiti u navedenoj činjenici da je *kunya* izrasla u tvorbeni mehanizam, dio sistema arapskog jezika, te kao takva, zahvaljujući “ustaljenoj metafori” na mjestu svog prvog člana, posjeduje ne samo mogućnost izražavanja jedne riječi višečlanim, uglavnom dvočlanim, izrazom nego i mogućnost izražavanja višečlanog izraza dvočlanom konstrukcijom. Primjeri ove druge, perifrazi inače nesvojstvene mogućnosti, jesu: فَكَيْفَ يَعُودُ ابْنُ الثَّلَاثَةِ وَالسَّتِينَ وَالسَّتِينَ / الرَّجُلُ الَّذِي عُمُرُهُ ثَلَاثٌ وَسِتُّونَ سَنَةً إِلَى مَلَازِمَةِ الدُّكَّانِ مِنْ (= الرَّجُلُ فِي الثَّلَاثَةِ وَالسَّتِينَ مِنْ عُمُرِهِ / الرَّجُلُ الَّذِي عُمُرُهُ ثَلَاثٌ وَسِتُّونَ سَنَةً إِلَى مَلَازِمَةِ الدُّكَّانِ مِنْ (السكرية، ٢٠) *kako sin šezdeset i treće* (= čovjek u svojoj šezdeset i trećoj) može ponovo preuzeti brigu o dućanu od jutra do mraka [Sugar Street, 13], أَمَا كَرِيمَةَ، فَأَمْسَكَتْ بِيَدِ أَبِيهَا وَضَحَكَتْ كَأَنَّهَا رَعِمَ كَوْنَهَا بِنْتُ ثَمَانِيَةٍ (= فِي الثَّمَانَةِ مِنْ عُمُرِهَا) قَدْ فَهَمَتِ الْمَقْصُودَ Kerima je uhvatila oca za ruku i smijala se kao da razumije tetkinu priču, iako je bila *kćerka osme* (= joj je bilo tek osam godina) [Sugar Street, 21].

Osim *kunye* kao specijaliziranog perifrastrastičkog mehanizma, želim ovdje skrenuti pažnju i na funkciju perifraze kao svojevrsne “tvorbene metafore” u arapskom jeziku. Naime, u arapskom je jeziku prilično rasprostranjena upotreba atributske konstrukcije, i to isključivo u formi genitivne veze, u funkciji tvorbe novih značenja, odnosno bogaćenja leksičkog fonda. Razlog iz kojeg ovakvu pojavu čije su semantičke konsekvencije jednake građenju novog leksema obrađujem u okviru razmatraja stilskog potencijala atributa jeste činjenica da navedene konstrukcije svoje značenje ostvaruju pomoću semantičkog prijenosa po sličnosti, svojstvenog metafori, pri čemu su većinom izuzetno slikovite. Osim toga, kako je već naglašeno, na formalnom nivou svaka od njih predstavlja atributsku konstrukciju. Takvi su primjeri: (الحرام، ٩) *zauzdanost srca* (= njegova prisebnost) [The sinners, 3], (١، ديسمبر ٢٠٠٢، ٢٨) *teške sjenke* (= antipatičan), (عروس الشجر، *nevjesta poezije* (= muza), (عرائس النيل، *nevjeste Nila* (= nilski) lotosi)¹¹¹ i njima slični.

Riječ je, dakle, o ponavljanju figurativnog, metaforičkog postupka na tvorbenom nivou, čime nastaje čitava klasa jezičkih metafora ili “eksmetafora” (Kovačević 2000: 30). Karakteristika ovakvih “tvorbenih metafora” pritom jeste činjenica da se one u jeziku što ne poznaje slaganje kao mehanizam tvorbe riječi ostvaruju u spojevima riječi koji se, iako

¹¹⁰ Zamjena jedne riječi sintagmom ili složenijim izrazom sastavni je dio definicije perifraze od antike do današnjih vremena (vidi, npr.: Katnić-Bakaršić 2001: 326; Lešić 2005: 289; Simeon 1969: II. 45-46). Ovdje ću, primjera radi, navesti samo definiciju M. Kovačevića, prema kojoj je perifraza “višečlani opis, dakle konstrukcija, kojom se iz stilskih razloga zamjenjuje prosta ili manje složena jezička jedinica kojom se može izraziti isti pojam” (2000: 159-160).

¹¹¹ Ovaj i prethodni primjer preuzeti su iz: Muftić 1997: 947.

nisu neponovljivi, ipak ne mogu ubrojati ni u polisemiju. Stoga, uprkos vlastitoj tvorbenoj ulozi ovakve konstrukcije u arapskom jeziku ostaju na pola puta od poetske do jezičke metafore.

Što se, pak, tiče njihovog odnosa prema perifrasi kao figuri, i s njim se dešava nešto slično. Naime, iako je način postizanja zadatog značenja u samim konstrukcijama perifrastički *par excellence*, od perifraze ih neminovno odvaja činjenica da u jeziku većinom ne posjeduju neperifrastičke ekvivalente. Tako se i ovdje njihovo putovanje od stilistike do leksike zaustavlja na svojevrsnoj “ničijoj zemlji”.

Antonomazija u atributskoj konstrukciji

Antonomazija je dosad na više mjesta naznačena kao trop koji je u velikom broju svojih realizacija “sudbinski” vezan za atributsku konstrukciju. Za razliku od metonimije, koja u atributskoj konstrukciji uvijek nastaje, ali nikad u njoj ne opstaje, i perifraze, čija veza s atributskom konstrukcijom podrazumijeva isključivo ostvarivanje u njenoj formi, antonomazija atributsku konstrukciju može imati kako za ishodište, tako i za destinaciju. Drugim riječima, antonomazije razmatrane u nastavku izlaganja ili se realiziraju u formi atributske konstrukcije ili iz nje potječu. U prvom slučaju antonomazije nastaju poput perifraza zamjenom vlastitog imena perifrastičkom konstrukcijom, dok je u drugom slučaju proces nastajanja antonomazije jednak procesu redukcije upravne imenice i prijenosu njenog značenja na atribut osvjedočenom kao sintaksički mehanizam nastanka metonimije i sinegdohe.

Prvo ću navesti nekoliko primjera pjesničkih antonomazija nastalih perifrastičkom zamjenom vlastitog imena zasnovanom na semantičkom prijenosu i jezičkim mehanizmima svojstvenim nizu drugih tropa i figura. Tako je, naprimjer, antonomazija نُورُ النَّبْتِزَاءِ (= *Svjetlost Petre* (= *Kraljica Nūr*) nastala paronomastičkim poigravanjem sa značenjem metaforički upotrijebljenog korijena نور u značenju “svjetlost”, na arapskom jeziku “nūr”. Metaforu nalazimo i u antonomaziji الْجَنْدُولُ وَاللَّيْلُ وَعَرْوُسُ (= *الْأَنْبَدَقِيَّةُ*) (اليقظة، ٢٩ نوفمبر – ٥ ديسمبر ١٩٩٦، ٨) *Gondola, noć i Nevjesta mora* (= *Venecija*), koja se inače u različitim kontekstima, odnosno s odgovarajućim atributima uz imenicu “more”, javlja u značenju više gradova: Jafe u Palestini, Aleksandrije u Egiptu te Aqabe u Jordanu. S druge strane, sličnost, ali i logička, tačnije kauzalna veza kao osnov prijenosa značenja, javlja se u antonomaziji u formi metafore i metonimije: رَهَيْنِ الْمَحْبَسَيْنِ (= *rob dviju tamnica* (= *'Abū al-'Alā' al-Ma'arrī*),¹¹² gdje su “dvije tamnice” poznatog književnika njegovo sljepilo i stan u koji se povukao od svijeta, te u metonimijskoj

¹¹² Primjer preuzet iz: Wahba, al-Muhandis 1984: 183.

antonomaziji (مَدِينَةُ الضَّبَابِ = لَنْدُنْ) *Grad magle* (= London).¹¹³ Konačno, formu sinegdohe antonomazija ima u primjeru: (قصر الشوق، ٢٧) *nje-gova je voljena odrastala u svjetlosti Grada svjetlosti* (= Pariza) [Palace of Desire, 21], gdje se prijenos značenja zasniva na upotrebi karakteristične pojedinosti u značenju cjeline, odnosno vlastitog imena. Uz ovakve primjere, smatram da su u suštini sinegdoške i one antonomazije u kojima je vlastito ime upotrijebljeno u značenju tipa osobe s karakterističnom osobinom: (مُتَنَبِّي الْعَرَبِ (= علي ابن هانئ الأندلسي) *Mutanabbī zapada* (= 'Alī 'Ibn Hāni' al-'Andalusī).¹¹⁴

Osim navedenih primjera antonomazija što se javljaju bilo kao pjesničke, individualne zamjene vlastitog imena, bilo kao antonomazije koje su već postale nečije “drugo ime”, zadržat ću se neko vrijeme na razmatranju upotrebe antonomazije u imenovanju likova u književnoumjetničkom djelu. Uz opisane “katahrezne perifrazne antonomazijskog tipa”, koje ovdje ne bih ponovo razmatrala, u obrađenom korpusu javljaju se još dva tipa antonomazija veoma produktivnih u imenovanju likova. Prvi tip čine perifrastičke antonomazije koje se ostvaruju u formi atributske konstrukcije. Navest ću dva primjera: وَ كَمَالٍ؟! أَيَاكَ وَأَنْ تَتَسَتَّرَ عَلَيَّ شَيْطَانَتَهُ! فَذَكَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْبَهَا الصَّغِيرِ الَّذِي تَتَسَتَّرُ عَلَيْهِ حَقًّا فِيمَا لَا خَطَرَ لَهُ مِنَ اللَّعِبِ (بين القصرين، ١٥) *A Kemal?! Nemoj da bi skrivala njegove šejtanluke! Žena pomisli na svog najmlađeg sina, čije je bezopasne i bezazlene igrarije zaista skrivala* [Put između dva dvorca, 20], وَ جَاءَتْ نَعِيمَةً بِالْفُسْتَانَ قَبَسَطَهُ عَلَى يَدَيْهِ وَ رَاحَ يَتَفَحَّصُهُ وَ هُوَ يُبْدِي الْإِعْجَابَ، (السكرية، ١٥) *Naima donese haljinu, te je on razložio i počeo razgledati uz divljenje. U isto vrijeme posmatrao je vlasnicu haljine s nježnošću i ljubavlju* [Sugar Street, 9]. Kako se iz navedenih primjera vidi, ovakve antonomazije ne posjeduju veliki stilski potencijal i funkcioniraju isključivo kao “sredstvo variranja imenovanja lika u književnom tekstu” (Katnić-Bakaršić 2001: 327).

Drugi tip ove vrste antonomazije čine daleko stilogenije sinegdoške antonomazije koje se zasnivaju na upotrebi jednog, u datom trenutku najbitnijeg svojstva referenta umjesto njegovog imena. Ovakve antonomazije, baš kao i sinegdohe, nastaju već opisanim brisanjem upravne imenice iz konteksta atributske sintagme i svođenjem cijele konstrukcije na atribut. Stoga se one, kao i sinegdohe i metonimije, ne javljaju u formi atributske konstrukcije, iako je ona uvijek njihova ishodišna struktura. Ipak, budući da se radi o antonomaziji, odnosno

¹¹³ Primjer je preuzet iz: Abdul-Raof 2001: 144. Ono što je, međutim, interesantno jeste da H. Abdul-Raof ovaj i druge primjere metonomijskih antonomazija i perifraza navodi kao primjere metonimije, ignorirajući u potpunosti bitnu karakteristiku metonimije kao figure koja je uvijek izražena jednom leksemom. Isti autor u razradi stilistike arapskog jezika antonomaziju i perifrazu uopće ne obrađuje.

¹¹⁴ Primjer preuzet iz: Wahba, al-Muhandis 1984: 331.

zamjeni vlastitog imena, bitno je naglasiti kako u ovom slučaju sinegdoška antonomazija nastaje posredno, kao svojevrsna antonomazija antonomazije, ne iz vlastitog imena (koje se, uostalom, i ne javlja u formi atributske konstrukcije), nego upravo iz opisanih perifrastičkih antonomazija. Takve antonomazije u formi poimeničenih atributa nalazimo u primjerima: *أَمَّا الطَّمَانِينَةُ الْحَقَّةُ فَلَمْ تَكُنْ لَتَدُوقُهَا حَتَّى يَعُودَ الْغَائِبُ (=الْبَعْلُ الْغَائِبُ = أحمد عبد الجواد) (بين القصرين، ٧) A pravo spokojstvo bi osjetila tek kad bi se onaj **lutalica** (= *odсутни muž = Ahmed Abdulđevad*) vratio sa svojih noćnih sjedeljki (Put između dva dvorca, 8), *أَهْيَ (...) نَفْحَةٌ مِنْ بَارِيسَ الَّتِي نَشَأُ الْمَعْبُودُ (= الْمَخْلُوقُ الْمَعْبُودُ = عابدة) بَيْنَ أَحْضَانِهَا؟ (قصر الشوق، ٢٣) Je li to bio (...) mirisni vjetar što dolazi iz Pariza, u čijem je naručju **voljena** (= *voljeno biće = Aida*) rasla [Palace of Desire, 17].**

U ovim, kao i u ranije navedenim primjerima poetskih antonomazija, dolaze do izražaja smisaono bogatstvo i stilska ekspresivnost kao glavne značajke antonomazijskog izraza u poređenju s njegovim semantički praznim neantonomazijskim ekvivalentom.

Antonomazija u sakralnom stilu: Božiji atributi

Posebnu pažnju posvetit ću razmatranju antonomazije u sakralnom stilu, odnosno tekstu Kur'ana. Kao i perifraza, antonomazija je u sakralnom tekstu do te mjere frekventna da poprima dimenzije karakteristike njegovog stila. Međutim, ako se uloga perifraze u sakralnom stilu prepoznaje u slikanju sakralnog univerzuma, antonomazija ima prvenstvenu ulogu slikanja njegovog Tvorca. Pritom, kako je već naznačeno, svaka od antonomazija koje zamjenjuju imenicu *Allah* istovremeno predstavlja metaforu budući da se njome svojstva Onoga Koji je ljudskom umu nepojmljiv slikaju putem svojstava što ih mogu imati ljudi sami. Stilska i semantička funkcija ovakvih sinegdoških antonomazija, koje se samo u sakralnom stilu ostvaruju kao jedinstvene, neponovljive i neuhvatljive metafore, kreće se od argumentativne do kognitivne, od upozoravanja na moći Tvorca do njihovog dočaravanja. Na planu forme antonomazije u sakralnom stilu ostvaruju se u oba opisana osnovna oblika, tj. kao atributske konstrukcije i poimeničeni atributi.

Antonomazije koje se javljaju u formi atributske konstrukcije najčešće su zastupljene u formi genitivne veze, kao što je slučaj u primjerima koji slijede: *إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ I Gospodar njegov obrati mu se: "Potčini se!", te on reče: "Gospodaru svjetova potčinjavam se!" (Kur'an 2004, 2:131), "أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ, "Zar se dovom obraćate Balu umjesto **Stvoritelju Najljepšemu**?" (Kur'an 2004, 37:125)¹¹⁵, *سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ Slava Gospodaru tvome – Gospodaru **Dostojanstva** – u odnosu**

¹¹⁵ U ovom slučaju riječ je o konstrukciji imenice i pridjeva u stepenu superlativa, koja je samo formalno izražena u obliku genitivne veze.

na ono kako Ga opisuju (Kur'an 2004, 37:180), *فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ* Zato, kunem se Gospodarom istōkā i zapādā da Mi smo zbilja u stanju (Kur'an 2004, 70:40), *سِوَة كَرِيمٍ / ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ / جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا / رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ* Sve to kao nagrada Gospodara tvoga, kao dar obračunati, / Gospodara Nebesa i Zemlje i svega među njima, Svemilosnoga (Kur'an 2004, 78: 36, 37), *إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ / ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ* Zaista, to je govor Izaslanika Časnoga, / Moćnoga, koji je cijenjen kod Gospodara al-Arša (Kur'an 2004, 81: 19, 20), *فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ* Neka Gospodara Hrama ovoga obožavaju (Kur'an 2004, 106:3), *قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ* Reci: "Tražim zaštitu zorina Gospodara" (Kur'an 2004, 113:1), *قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ / مَلِكِ النَّاسِ / إِلَهِ النَّاسِ* Reci: "Tražim zaštitu Gospodara ljudi, / Vladara ljudi, / Boga ljudi" (Kur'an 2004, 114:1, 2, 3).

Osim u formi genitivne veze, antonomazija u formi atributske konstrukcije može se ostvariti i u atributskoj sintagmi: *سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ* "U miru neka stel!", reći će Gospodar Milosni (Kur'an 2004, 36:58). U ovakvim slučajevima uz upravnu imenicu često se javlja pronominalni sufiks u funkciji determinatora, te antonomazija ima formu genitivne veze, ali se sama atributska konstrukcija u njoj pojavljuje u formi atributske sintagme. Takvi su primjeri: *تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ* Zar riznice milosti Gospodara tvoga Silnoga i Darodavnoga oni imaju?! (Kur'an 2004, 38:9), *أُمُّ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ* Uzvišeno neka je ime Gospodara tvoga, Veličanstvenog i Plemenitoga! (Kur'an 2004, 55:78), *فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ* Zato slavi ime Gospodara svoga Uzvišena! (Kur'an 2004, 69:52), *يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ* Čovječe, zašto si u odnosu na Gospodara Plemenita (= Gospodara svoga Plemenita) zaslijepio (Kur'an 2004, 82:6).

Antonomazije u formi poimeničenog atributa nastaju poput metonimija i sinegdoha brisanjem upravne imenice iz atributske konstrukcije, pri čemu njenu sintaksičku i semantičku ulogu preuzima atribut. Ovakve se sinegdoške antonomazije javljaju u formi poimeničenog kongruentnog atributa, para poimeničenih kongruentnih atributa te u formi slobodne relativne rečenice. U primjerima koji slijede zastupljene su antonomazije nastale elizijom imenice u atributskoj sintagmi: *وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ* Bili su upućeni lijepoj Riječi i bili su upućeni na put Onoga Koji je Hvaljedostojni (Kur'an 2004, 22:24), *مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ* Ništa ih ne drži osim Svemilosni (Kur'an 2004, 67:19),¹¹⁶

¹¹⁶ Ova antonomazija u formi poimeničenog atributa u prijevodu E. Durakovića biva i "inaugurirana u imenicu" u suri koja nosi njeno ime: *سَلامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ / ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ* Svemilosnik / Kur'anu naučava (Kur'an 2004: 55:1, 2).

Iako sam ovdje iz opreza odabrala samo one primjere u kojima se Božiji atributi kao antonomazije pojavljuju u nekoj od pozicija rezerviranih isključivo za samostalne imeničke fraze, u potpunosti se slažem sa stavom E. Durakovića, koji na imenički, ali i antonomazijski status Božijih atributa ili "Božijih lijepih imena", upozorava čak i u onim slučajevima kad su upotrijebljeni predikatno:

Lica će se pokoriti Živome i Vječnome, i propast će onaj kočinio je nasilje (Kur'an 2004, 20:111), وَإِنَّكَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ, *A tebi, zaista, Kur'an stiže od Onoga Koji Premudri i Sveznajući je* (Kur'an 2004, 27:6), وَالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ *da ono što je tebi od Gospodara tvoga spuštено upravo je Istina i da vodi na put ka Silnom i Hvaljenomu* (Kur'an 2004, 34:6), تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ *Po objavi Onoga koji je Silni i Svemilosni* (Kur'an 2004, 36:5), ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ *to je odredba Onoga koji je Svemoćan i Sveznajući* (Kur'an 2004, 36:38), وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ, *a ja vas pozivam Silnome i Onome Koji sve prašta!* (Kur'an 2004, 40:42), تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *Svemilosni i Samilosni spušta Objavu* (Kur'an 2004, 41:2), نَزَلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ *I to kao dar od Onoga Koji prašta i dariva milost Svoju* (Kur'an 2004, 41:32), تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ *njega objavi Premudri i Hvaljedostojni* (Kur'an 2004, 41:42), كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كَذِبًا فَآخَذْنَاهُمْ أَخَذَ عَزِيزٌ مُقْتَدِرٌ *Sve dokaze Naše su poricali, pa smo ih kako i priliči Silnom i Moćnome dohvatili* (Kur'an 2004, 54:42), فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ *U Sjedištu Istine, uz Vladara Koji je Svemoćni* (Kur'an 2004, 54:55), تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا *"Kaza mi Sveznajući i Onaj Koji Obaviješteni je"* (Kur'an 2004, 66:3).

Elizijom upravne imenice, u ovom slučaju antecedenta relativne rečenice, nastaju i perifrastičke sinegdoške antonomazije u formi slobodne relativne rečenice. Interesantno je, međutim, primijetiti kako je njihova veza s atributskim relativnim rečenicama sačuvana u upotrebi relativne zamjenice *الَّذِي koji*, specifične upravo po svojoj primarnoj ulozi pridjevske relativne zamjenice, čija svojstva zadržava čak i kad je upotrijebljena kao imenička. Ovu vrstu antonomazije nalazimo u primjerima: تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا *Slava Onome Koji spustio je Razdjelnik robu Svome da bi opomenitelj bio za sve svjetove* (Kur'an 2004, 25:1), قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ *Reci: "Razdjelnik mi spusti Onaj Koji poznaje ono što tajna je na Nebesima i na Zemlji"* (Kur'an 2004, 25:6), Uzvišen neka je Onaj Koji u Nebesima sazvižežda sazdao je, Koji Svjetiljku na nebu stvorio je, te Mjesec koji svjetlost daje (Kur'an 2004, 25:61), قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ / الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا *Reci: "Njih će oživjeti Onaj Koji ih i prvi put stvori, jer On je o stvaranju svakome Sveznajući; / Onaj Koji vam od drveća zelena vatru stvori"* (Kur'an 2004, 36:79, 80), أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِنْهُم مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ *Zar Onaj Koji Nebesa i Zemlju stvori nije u stanju njima slične stvoriti?! Dakako! On je*

"...naša sintagma se u tanahnoj i upornoj gradaciji, te u svome smisaonom okruženju promovira u imenicu. Jer, dovoljno je kazati *'arḥam al-rāḥimīn* i pri tome ne navesti nijednu imenicu (Bog, Allah) da bi se znalo – u kontekstu, ali i izvan njega – da je riječ o Allahu." (2002: 39)

Stvoritelj Sveznajući! (Kur'an 2004, 36:81), فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
Zato – neka je slava Onome Koji nad svime drži vlast u ruci, jer njemu ćete biti vraćeni (Kur'an 2004, 36:83), قُلْ أُنْتُمْ لَكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ
Reci: “Zar zbilja nećete da vjerujete u Onoga što u dva dana stvorio je Zemlju...?” (Kur'an 2004, 41:9),
Uzvišen neka je Onaj Koji Nebesima i Zemljom vlada, te onim što je među njima (Kur'an 2004, 43:85).

Konačno, iako najveći broj antonomazija koje se javljaju u sakralnom stilu zamjenjuje imenicu *Allah*, jedan broj njih zamjenjuje imena Božijeg Poslanika, meleka te sam naziv Svete knjige. U primjerima koji slijede ovakve se antonomazije javljaju u formi atributske sintagme i genitivne veze: *nemojte Allahova Poslanika uzne-miravati* (Kur'an 2004, 33:53), وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ
Zaista, to je govor Izaslanika Časnoga (= melek Džibril) (Kur'an 2004, 81:19),¹¹⁷ وَأَنْتُمْ لَكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ
Ti kazuj iz Knjige Gospodara svoga ono što ti se objavljuje (Kur'an 2004, 18:27), تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ
To su ajeti Knjige Jasne (Kur'an 2004, 28:2), تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ
To su ajeti Knjige Mudre (Kur'an 2004, 31:2), إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَ
Oni koji Allahovu Knjigu kazuju, namaz obavljaju i tajno i javno udjeljuju od onoga čime smo ih opskrbili nadaju se trgovini koja neće propasti (Kur'an 2004, 35:29).

Hiperbola u atributskoj konstrukciji

Budući da se može ostvariti u različitim vrstama riječi i konstrukcijama u koje one ulaze, hiperbola u atributskoj konstrukciji nalazi samo jednu od svojih mnogobrojnih realizacija. Unutar strukture atributske konstrukcije hiperbolički upotrijebljena riječ javlja se na mjestu atributa, koji se opet na planu forme može ostvariti u svim osnovnim formama atributa u arapskom jeziku.

U korpusu korištenom u istraživanju koje je poslužilo kao osnov za ovu knjigu hiperbolički “kvar mjerne tehnike” izraz nalazi uglavnom u formi relativne rečenice i prijedložne fraze. U narednim primjerima hiperbola se ostvaruje u formi relativne rečenice: وَلَمْ يَعْرِفْ مَوْضِعَ قَدَمَيْهِ الْكَبِيرَتَيْنِ الْمَفْلُطَحَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَشَقَّقُ أَسْفُلُهُمَا حَتَّى يَكَادَ الشَّقُّ يَبْلَعُ الْمَسْمَارَ
nije više znao gdje staje svojim ogromnim, plosnatim tabanima[,] koji su bili toliko ispucali da bi jedna pukotina mogla primiti i čitav ekser, skupa sa glavom (Bijedna noć, 95), وَأَخَذَ يَطْفِئُ لَهَا أَصَابِعَ يَدَيْهَا، وَيَدْعُكَ قَدَمَيْهَا اللَّتَيْنِ عَلَيْهِمَا
Oni koji Allahovu Knjigu kazuju, namaz obavljaju i tajno i javno udjeljuju od onoga čime smo ih opskrbili nadaju se trgovini koja neće propasti (Kur'an 2004, 35:29).

¹¹⁷ Vidi napomenu br. 2 (Kur'an 2004: 642).

(ارخص ليالي، ١٢) قَالَ عَوْفٌ بِصَوْتِهِ الَّذِي فِيهِ بُحَّةٌ وَرَنَّانَةٌ يَدُوبُونَ فِيهَا [Bijedna noć, 99], *poče je tapšati po prstima ruku i trljati joj tabane na kojima je bilo prašine na oke* [Bijedna noć, 99], قَالَ عَوْفٌ بِصَوْتِهِ الَّذِي فِيهِ بُحَّةٌ وَرَنَّانَةٌ يَدُوبُونَ فِيهَا [Bijedna noć, 99], *Auf reče zvonkim glasom, u kojem su se oni topili* (U noći, 9).¹¹⁸

Osim u relativnim rečenicama kao formi arapskog atributa koja se u obrađenom korpusu pokazuje kao najpodatnija za ostvarivanje hiperbole, hiperboli svojstveno postizanje ekspresivnosti putem “razaranja logičnosti doslovnog smisla” nalazimo i u atributu u formi prijedložne fraze: (قصر الشوق، ٢٠) قِيلَ إِنَّهُ حُرِّيَّةٌ كَالْهَوَاءِ، وَلِقَاءِ بَيْنِ أَحْضَانِ الْمَاءِ، وَأَهْوَاءِ بَعْدَ حَبَاتِ الرَّمَالِ (قصر الشوق، ٢٠) *priča se da su u njemu svi slobodni poput zraka, poput susreta u zagrljaju mora, poput ljubavi kojih ima koliko i zrna pijeska na plaži* [Palace of Desire, 14], اِرْتَبَكَ الرَّجُلُ (...) لِأَنَّ [Palace of Desire, 14], *čovjek se zbuni jer je sokak bio pun djece poput mrvica hljeba* [Bijedna noć, 95].

Hiperbola se na mjestu atributa u arapskoj atributskoj konstrukciji može ostvariti sama, kao u navedenim primjerima. Ipak, njoj karakterističan “kvar mjerne tehnike” često se ukršta s drugim tropima i figurama. S ovakvim presijecanjem hiperbole i genitivne metafore već smo se susreli i na stranicama ove knjige.¹¹⁹

“Konvencionalizirana hiperbola”: pozdravi u arapskom jeziku

Pozdravi kao sastavni dio formula učtivosti, definirani prije svega svojom formulaičnom prirodom i malim semantičkim punjenjem kao bitnim karakteristikama, teško da se mogu uklopiti u prostore stilske analize. Ipak, jedan tip pozdrava u arapskom jeziku potaknuo me je na ovaj kratki izlet na međuprostore stilistike, sociolingvistike, pragmatike i teorije učtivosti.¹²⁰ Riječ je o pozdravima vezanim za dijelove dana, kao što su: صَبَاحَ الْخَيْرِ (بداية و نهاية، ٦) *dobro jutro* [The beginning and the end, 14] ili مَسَاءَ الْخَيْرِ (السكرية، ١١) *dobro večer* [Sugar Street, 5]. Na njima ću se ovdje kratko zadržati iz dva razloga.

Prije svega, tu je činjenica da ova vrsta pozdrava u arapskom jeziku ne samo nalazi izraz u formi atributske konstrukcije na jezičkom planu nego za svoj izraz odabire upravo

¹¹⁸ Budući da se prijevod po sintaksičkoj strukturi znatno razlikuje od arapske rečenice, navest ću analitički prikaz atributske konstrukcije u navedenoj rečenici: *reče Auf pomoću*-PRIJ glasa-IM-ODR-JED-M.R. *njegovog*-DET (koji-REL-JED-M.R. *u*-PRIJ *njemu*-RES-JED-M.R. Ø-KOP *promuklost*-IM-NEODR-NOM-JED-Ž.R. *zvonka*-PRIDJ-NEODR-NOM-JED-Ž.R.-A1₁ (Ø-REL *topili se*-GL *u*-PRIJ *njoj*-RES-JED-Ž.R.)-RR-A1.

¹¹⁹ Vidi primjer na str. 45 i fusnotu br. 69 na str. 46.

¹²⁰ U stvari, ovo se poglavlje dotiče sociolingvistike, pragmatike i teorije učtivosti samo u onom smislu u kojem u predmetu razmatranja ulazi na njihovu “teritoriju”. Tako u analizi pozdrava u arapskom jeziku neću ulaziti u implikacije počinjanja i završavanja komunikacije, odnosa moći i drugih značajnih aspekata pozdrava kojima se bave ove discipline.

onu formu atributa koja je istovremeno najbremenitija značenjem i mnogo eliptičnija i stilski efektivnija od drugih. Radi se, naravno, o formi arapske genitivne veze u kojoj u konstrukciju ulaze dvije imenice, obje otežale značenjima i pozicijama što ih u arapskoj rečenici mogu imati.¹²¹ U takvoj se konstrukciji odnos upravne i imenice atributa usložnjava gotovo do beskonačnosti.¹²²

Dakle, čak i najjednostavnija navedena forma arapskog pozdrava: *صَبَاحَ الْخَيْرِ* podrazumijeva spoj imenica *jutro* i *dobro*, u kojem se, sa stanovišta relacijskog pristupa značenju atributa, s dominantnom relacijom kvalitativa *atribut je svojstvo imenice*, zapravo takmiči niz relacija kao što su *jutro je (sačinjeno) od dobra, jutro je dio dobra, dobro je lokacija*

¹²¹ Ovdje se oslanjam na postavke relacijskog pristupa značenju atributa, razvijenog u okviru kognitivne psihologije. Relacijski se pristup bavi semantičkom analizom takozvanih “pojmovnih kombinacija”, odnosno kombinacija dviju imenica u kojima je jedna na mjestu upravnog člana imeničke fraze, a druga na mjestu atributa. C. L. Gagné, C. H. Ramey i drugi zagovornici ovog pristupa pretpostavljaju kako svaka ovako strukturirana imenička fraza, osim dvaju članova vidljivih u površinskoj strukturi izraza, sadrži uvijek i specijaliziranu tematsku relaciju koja povezuje njena dva konstituenta, a pohranjena je u imenici na mjestu atributa u imeničkoj frazi. Snaga tematske relacije pritom varira u zavisnosti od toga koliko se često imenica na mjestu atributa ranije ostvarivala u istoj relaciji s upravnom imenicom i direktno je proporcionalna s lakooćom razumijevanja kombinacije dviju imenica (Gagné 2002a: 551, 553-556; Ramey 2005: 13-16). Tako teorija relacijskog pristupa, koju pod nazivom *Competition among Relations in Nominals*, tj. *takmičenje među relacijama u imenicama*, razvija C. Gagné (2002a: 551-565), u pokušaju da izrazi svu složenost procesa razumijevanja kombinacija dviju imenica pretpostavlja da se među različitim relacijama pohranjenim u semantičkoj prošlosti imenice na mjestu atributa odvija pravo takmičenje.

Više o teorijskim objašnjenjima ljudske sposobnosti i mehanizma razumijevanja kombinacija imenice i atributa, kao i o relacijskom pristupu, vidi u: Johnson, Henley 1992: 55-74; Gagné 2002: 161-177; Gagné 2002a: 551-564; Ramey 2005: 1-20.

¹²² Semantika arapske genitivne veze obimno je proučavana i opisivana zajedno sa sintaksičkim karakteristikama ove konstrukcije kao jedan od bitnih segmenata sistema arapskog jezika (vidi, npr.: Wright 1967: II. 199; Beeston 1970: 46-47; Muftić 1984: 4-6; 1997a: 501-504; Holes 1995: 167-168). Ipak, takvi opisi po pravilu ne ulaze u uzroke velikog broja značenja koja se genitivnom vezom mogu ostvariti. Nasuprot njima, na osnovu predstavljenih postavki relacijskog pristupa značenju atributa možemo zaključiti kako arapska genitivna veza duguje svoje semantičko bogatstvo činjenici da i jedna i druga imenica koje ulaze u konstrukciju samostalno mogu imati najrazličitije tematske, odnosno semantičke uloge u rečenici. Kako svaka imenica koja se javlja na mjestu atributa sa sobom u konstrukciju unosi sve svoje semantičke uloge, odnosno tematske relacije, tako je i semantika posesivnog genitiva u genitivnoj vezi izuzetno široka. Štaviše, na planu stila ova je konstrukcija daleko efektivnije sredstvo od drugih, eksplicitnijih formi atribucije zahvaljujući svojoj inherentnoj eliptičnosti, u kojoj je tematska relacija zapravo samo implicitno sadržana u imenici na mjestu atributa, i kao takva izuzetno izazovna za ljudski um budući da ga neprestano uvlači u svoj univerzum i angažira u otkrivanju relacija u njemu.

jutra, dobro traje za vrijeme jutra, sa zajedničkom determinantom sadržanom upravo u razaranju logičnosti doslovnog smisla karakterističnom za hiperbolu. Ipak, pretpostavimo zasad kako je u ovoj “stilski najneutralnijoj”¹²³ formi pozdrava na djelu relacija kvalitativa, te da otklon koji ona podrazumijeva u odnosu na ekvivalentne joj forme atributske sintagme *dobro jutro* i *good morning* u bosanskom i engleskom jeziku, ne sadržava hiperbolički efekat.

Vrijeme je da objasnim drugi razlog zbog kojeg ovu vrstu pozdrava u arapskom jeziku opisujem kao konvencionaliziranu hiperbolu. Riječ je o sklonosti govornika arapskog jezika da u razmjeni pozdrava slijede princip “isto ili više”, koji, kako ističe C. A. Ferguson, nalazi izraz u kur’anskom ajetu: “Kada na jedan način pozdravljeni budete, otpozdravite još ljepše, ili istim pozdravom uzvratite, jer Allahu se polaže račun za sve” (Kur’an 2004, 4:86).¹²⁴ Kao rezultat primjene ovog principa u arapskom svijetu, arapski jezik posjeduje više varijanti odgovora na navedenu “neutralnu” formu pozdrava, koji uključuju: *صَبَاحَ الْخَيْرَاتِ jutro dobara*, *صَبَاحَ النُّورِ jutro svjetlosti*, *صَبَاحَ الرُّوْدِ jutro ruže*, ili pak *صَبَاحَ الْفَلِّ jutro jasmína*. Naravno, iz perspektive teorije učtivosti, kako naglašava i C. A. Ferguson, ovi su pozdravi isto toliko konvencionalizirani kao i druge formule učtivosti. Štaviše, dok drugi navedeni pozdrav predstavlja jedan od najuobičajenijih odgovora, dotle je treći i četvrti oblik obično u upotrebi među ljudima koji se dobro poznaju (1976: 144).

Ipak, pogledamo li semantičke konsekvencije sintaksičkog objedinjavanja imenica *jutro* i *svjetlost*, *ruža* te *jasmin* u konstrukciju, vidjet ćemo da se u različitim kombinacijama upravne i imenice atributa s ranije navedenim relacijama kvalitativa, gradivnog kvalitativa,

¹²³ Smatram da je samim atributom “konvencionalizirana” hiperbola u nazivu ovog poglavlja dovoljno skrenuta pažnja na to kako ne govorim o stilskoj figuri *par excellence*, jedinstvenoj i neponovljivoj u svojoj stilogenosti, nego o svojevrsnom ostvarivanju stilskog postupka hiperbole u pretežno stilski “neutralnoj” i semantički “praznoj” formuli pozdrava. Drugim riječima, na semantičke i stilske procese koji su ovdje predmetom razmatranja gledam sa punim uvažavanjem pozdrava kao jezičkog fenomena čiji se značaj uglavnom ne ostvaruje na planu “jezičkog značenja i stila izraza” nego u različitim ekstralingvističkim područjima ljudskih odnosa. Konačno, možda je analiza pozdrava na ovom mjestu tek svojevrsno poigravanje sa granicama stilskih figura i kao takva ima veoma mali značaj. Ipak, osjećala sam za potrebu istaći kako na semantičkom nivou postoji razlika između ove vrste pozdrava u arapskom jeziku i njima odgovarajućih pozdrava u bosanskom ili engleskom jeziku, koja se na stilskom nivou može interpretirati stvaranjem hiperboličkog semantičkog efekta.

¹²⁴ C. A. Ferguson pritom zapaža da je pridržavanje ovog principa u razmjeni pozdrava u arapskom svijetu uobičajeno i među kršćanima u istoj mjeri kao među muslimanima, te da veliki broj ljudi nije svjestan njegove veze sa kur’anskom poukom. Isti autor dalje tvrdi kako se čini mogućim da je opisani princip pozdravljanja postojao u semitskim jezicima i prije pojave islama, ističući kako bi bilo interesantno pratiti njegovo širenje u odnosu na širenje islama i arapskog jezika (1976: 143-144).

partitiva, lokativa i protemporalna takmiči i relacija similitativa, ali da nijedna od semantičkih relacija zapravo ne obuhvata puno “značenje” izraza. Razlog tome jeste činjenica da u svakoj od navedenih formi odgovora na pozdrav dolazi do svojevrsnog “kvara mjerne tehnike”, bilo kvantitativne, kao u pozdravu: *jutro dobara*, bilo kvalitativne, kao u primjerima: *jutro svjetlosti*, *jutro ruže* i *jutro jasmína*. Ovakav kvar mjerne tehnike nastaje zapravo usljed svjesnog razaranja logičnosti doslovnog smisla, odnosno primjene hiperboličkog postupka s ciljem poštovanja navedenog principa razmjene pozdrava.¹²⁵

Drugim riječima, na nivou teorije učtivosti riječ je samo o još jednoj konvenciji, istina malo drugačijoj od onih kakve poznajemo u ovoj vrsti formula učtivosti u drugim jezicima. Međutim, na jezičkom nivou ogoljenih i sučeljenih imenica u genitivnoj vezi ovakav je postupak izrazito figurativan. Radi se, dakle, o figuri koja se ostvaruje kao “ne-figura”, ili o ponavljanju jeziku poznatog figurativnog postupka na nivou koji figurativnost svjesno ne prepoznaje.

U svakom slučaju, bilo da opisani arapski pozdravi u svijesti govornika arapskog jezika imaju značenje pridržavanja kur’anske pouke, ili pak tipične orijentalne sklonosti ka ukrašavanju, činjenica je da na arapskom jeziku jedni drugima dobro jutro možemo poželjati na mnogo više načina i mnogo ljepše, i to zahvaljujući neumornoj hemiji arapske genitivne veze, koja i u najobičniji pozdrav uspijeva unijeti miris jasmína, sjaj svjetlosti ili ljepotu ruže.

Litota u atributskoj konstrukciji

Skupa s hiperbolom i ironijom, litota pripada tropima koji se za atributsku konstrukciju vezuju isključivo kao za jedan od mogućih oblika svoje realizacije. Štaviše, u atributskoj konstrukciji izraz nalazi samo jedan tip litote – onaj koji podrazumijeva negaciju antonima riječi što je zamjenjuje. Stoga i njenom razmatranju u ovoj knjizi neće biti posvećeno mnogo prostora.

Na nivou strukture atributske konstrukcije jedini tip litote koji se za nju vezuje realizira se na mjestu kongruentnog atributa u arapskoj atributskoj sintagmi: *وَفِي كُلِّ جَدْبَةٍ أُسْتَعِيدُ يَوْمًا، وَفِي كُلِّ سَنَوَاتٍ غَيْرِ قَلِيلَةٍ قَضَيْتُهَا فِي مَدْرَسَةِ دِمْيَاطِ الثَّانَوِيَّةِ (الشهادة، ١٨)* *Sa svakim korakom,*

¹²⁵ Činjenica je da jezički postupak hiperbole inače često učestvuje u tvorbi formula učtivosti, naročito u zahvaljivanju, naprimjer: *bekrajno hvala* u bosanskom jeziku, ili: *thanks a million* u engleskom. Slični se primjeri mogu naći i u taksonomiji hiperboličkih izraza u egipatskom dijalektu arapskog jezika i britanskom engleskom, koju daje O. Hafez (2004: 178-185). Ipak, ovakva primjena postupka hiperbole na nivou svakodnevnih pozdrava specifična je karakteristika arapskog jezika.

vraćalo mi se sjećanje na jedan od dana, dane i brojne godine provedene u gimnaziji u Dimjatu [Svedočanstvo, 52], (فى الليل، ٢٣٣) (...) (ثم توقفت أتسأمتُهُ وقتًا عَمِيرَ قَلِيلٍ عَلَى وَاحِدٍ مِنْهُمْ ...) (U noći, 12), ظَلَّ هَذَا يَحْدُثُ عَدَدًا عَمِيرَ قَلِيلٍ, (الحرام، ٧) zvuk se ponovi više puta [The sinners, 1].¹²⁶

Pogledamo li primjere, pažnju nam odmah privlači jedna činjenica. Svim navedenim primjerima zajednička je neprevedenost/neprevodivost litote sadržane u atributu. Bilo da se radi općenito o većem otporu koji litota kao trop pruža prenošenju iz jednog jezika u drugi ili o slučajnoj karakteristici njenih primjera na koje sam u korpusu naišla, činjenica je da smo, umjesto cijelog gradacijskog niza što ga litota upotrijebljena u arapskoj rečenici podrazumijeva, u prijevod obično primorani prenijeti tek jedan njegov član, najčešće srednji.¹²⁷ Tako se u prijevodu na mjestu litote iz teksta originala često javljaju njeni leksički sinonimi, čime se gubi semantičko bogatstvo litotiziranog izraza “osložnjenog konotativnim značenjem” (Kovačević 2000: 130).

Ironija u atributskoj konstrukciji

U obilju jezičkih, verbalnih ili neverbalnih realizacija ironija se kao trop sistemski uopće ne vezuje za pojam atributske konstrukcije.¹²⁸ Ipak, zahvaljujući upravo spomenutom bogatstvu realizacija ironije u jeziku ona se može ostvariti i preko uloge atributa u atributskoj konstrukciji. Takav atribut na planu strukture podrazumijeva sve četiri osnovne forme atributa u arapskom jeziku.

Prava “ironija” u ovom opisu ironije jeste u tome što na ironiju kakvu bismo najčešće očekivali u atributskoj konstrukciji u obrađenom korpusu nisam naišla. Upravo ću stoga prvo navesti primjer posuđen od H. Abdul-Raofa: *نَامَ الطُّلَّابُ خَالَ مَحَاضِرَتِهِ الْمُمْتَعَةِ: studenti su spavali za vrijeme njegovog zanimljivog predavanja* (2001: 142). Štaviše, ironija

¹²⁶ Analitički prikaz atributskih konstrukcija sa litotama glasi: godina-IM-NEODR-GEN-MN-Ž.R. (ne-NEG-GEN brojna-PRIDJ-NEODR-GEN-JED)-A1, vrijeme-IM-NEODR-AK-JED-M.R. (ne-NEG-AK kratko-PRIDJ-NEODR-GEN-JED)-A1, broj-IM-NEODR-AK-JED-M.R. (ne-NEG-AK mali-PRIDJ-NEODR-GEN-JED-M.R.)-A1.

¹²⁷ Zapravo, u prvom ovdje navedenom primjeru litota se u prijevodu može prenijeti u obliku: *godine kojih nije bilo malo*, ali sam se za drugačiji prijevod odlučila kako bih udovoljila zahtjevima gradacije, čiji je atributska konstrukcija s litotom treći i posljednji član.

¹²⁸ Naravno, o ulozu atributa u realizaciji ironije ovdje govorim prije svega na osnovu obrađenog korpusa. Veoma važnim pritom smatram naglasiti kako korpus ne uključuje razgovorni stil kao svojevrsno “carstvo” ironije, gdje bi možda i uloga atributa u njenom ostvarivanju mogla biti veća.

je i to što među primjerima ovog tropa u korpusu ne nalazim ironijske litote koje bih očekivala kao “centralno formalno sredstvo kojim se realizira ironija” (Katnić-Bakaršić 2001: 329).

I pored ovakve “ironije” u ironiji, neke njene primjere, iako možda manje uobičajene, u korpusu ipak nalazim. U novinskom naslovu: “الْفَضِيحَةُ تَهْرُ حُكُومَةَ الْعَدَالَةِ وَالسُّنْمِيَّةِ” (الاهرام، ٢٩ ديسمبر ٢٠٠٢، ٥) *Skandal potresa vladu “pravde i napretka”* ironija se postiže ostvarivanjem svjesne ambigvitetnosti značenja naziva turske vladajuće Stranke pravde i napretka, pri čemu posebnu ulogu imaju navodnici. Na taj način izražava se ironičan stav prema ponašanju istaknutih predstavnika stranke, odnosno sugerira kako se vlada “pravde i napretka” možda bavi upravo *nepravdom i nazadovanjem*. S obzirom na formu u kojoj se ironija ostvaruje u atributskoj konstrukciji, za ovaj bih primjer mogla reći da je jedinstven kako po korištenju u suštini antonomazijskog postupka, tako i po postizanju više slojeva značenja u jednoj konstrukciji. Formalno, ironija se ostvaruje u atributu na mjestu drugog člana genitivne veze.

Drugačiju vrstu ironije ilustriraju primjeri: الْوَأَقِعُ أَنَّ حَدِيثَ الْمَصَائِبِ كَانَ يَبْدُو كَثِيرًا هَوَايَتَهَا (السكرية، ٢٨) *činilo se da joj je razgovor o nesrećama često bio omiljena razbibriga, kao da se ponosila svojim povlaštenim položajem u svijetu bijede* [Sugar Street, 20], وَأَنْتَو عَارِفِينَ الْإِتْنَيْنِ وَ اللهُ أَحْمَدُ خَيْرَاءِ مِنْ، ¹²⁹ *Znate da su obojica, hvala Bogu, majstori prve klase za bijedu i nesreću* [U noći, 13].

U obje se rečenice u funkciji atributa javlja ne samo konkretna leksema čija je forma suprotna sadržaju, leksema koja “krije pravo značenje” (Lešić 2005: 275), nego i konstrukcija pomoću koje ironiju prepoznamo kao takvu. Štaviše, ironija je ovdje, stjerana u skućeni prostor imeničke fraze i ograničena na jezičke signale za istovremeno prikriivanje i sugeriranje značenja, oksimoronska po formi i samim tim do te mjere prepoznatljiva da postaje sasvim “prozirna”, a za ironiju kao figuru vezuje je tek namjera. Možda je upravo takva, oksimoronska ironija najbolji uvod u naredno poglavlje.

Oksimoron u atributskoj konstrukciji

Oksimoron je figura koja najveći broj realizacija ima upravo u atributskoj konstrukciji. U njoj se ovaj “prividno besmislen i nemoguć”, a zapravo “povišeno smislen” izraz, u kojem “neiskazivo” stanje dobija svoj jedini smisao opis (Kovačević 2000: 96) ostvaruje u

¹²⁹ Zapravo, u navedenom bi primjeru, budući da kao upravni govor nosi karakteristike razgovornog stila i dijalekta, bilo ispravnije izostaviti krajnje vokale. Ipak, s obzirom na to da razmatranje takvih karakteristika izlazi iz tematskog obuhvata ove knjige, postupila sam kao i u ostalim navedenim primjerima i zadržala krajnje vokale.

kontaktu semantički nespojive imenice i atributa, ili pak dvaju atributa iste imenice među kojima djeluje odnos (prividne) semantičke inkompatibilnosti.

Kako je nivo na kojem se oksimoron realizira sintagmatski, u arapskoj atributskoj konstrukciji možemo ga naći u formi atributske sintagme, genitivne veze te imeničke fraze s prijedložnom frazom u funkciji atributa. Ipak, najfrekventniji primjeri oksimorona, kakvi se javljaju i u obrađenom korpusu, jesu oni ostvareni u formi atributske sintagme. Upravo u njoj oksimoron u isto vrijeme nalazi obje svoje spomenute realizacije. Tako se antonimijski odnos imenice i atributa, uspijevajući spojiti nespojivo, ostvaruje u primjerima: *وَهُوَ يَقُولُ عِيُونَهَا (...) تَلَأَتْ بِالِدَّمَاعِ الضَّاحِكِ*,¹³⁰ *rekavši sa svom raznježenom mržnjom koja mu se nakupila u srcu prema njoj* [Mlin, 106],¹³⁰ *وَهُوَ يَقُولُ عِيُونَهَا (...) تَلَأَتْ بِالِدَّمَاعِ الضَّاحِكِ*,¹³⁰ *oči joj (...) zablistаше suzama smijeha* [Kuća mesa, 57].¹³¹

Za razliku od stvarne semantičke inkompatibilnosti imenice i atributa u ilustriranom tipu oksimorona, u njegovom drugom tipu dva su atributa samo prividno semantički suprotstavljena. Riječima M. Kovačevića, oni zapravo “izražavaju dvije raznotipske osobine istoga pojma” (2000: 97): (قصر الشوق، ٢١): *Mlada dama, bliska, a tako nedostižna, šeće oko nas kao da nas se ne dotiče* [Palace of Desire, 15], (قصر الشوق، ٢٢): *ma aزتدت عنها عيناى حتى آمنت بانها زيارة مقيم لا زيارة عابر، لحظة خاطفة حاسمة* (قصر الشوق، ٢٢) *i prije no što su je moje oči ostavile, znao sam da je ovo trajno, nije prolazno, munjevit trenutak u kojem se vrijeme zaustavlja* [Palace of Desire, 16].

Vrijedi na kraju podsjetiti na tvrdnju iznesenu u fusnoti br. 42 na str. 34, u okviru razmatranja kumulacije, o reduplikaciji na morfološkom nivou, koja u arapskoj atributskoj sintagmi prati kako kumulaciju kao semantičku reduplikaciju zasnovanu na odnosu sinonimije, tako i oksimoron kao svojevrsnu semantičku reduplikaciju zasnovanu na odnosu antonimije. Takva morfološka reduplikacija karakteristika je samo drugog ovdje opisanog tipa oksimorona, a nalazimo je u podudarnosti vokalnog obrasca dvaju semantički suprotstavljenih atributa *ḥāṭifa-tun ḥāsima-tun* u posljednjem navedenom primjeru.

Figure poređenja u atributskoj konstrukciji

Gledano s teorijskog aspekta, i simile i comparatio mogu se realizirati unutar arapske atributske konstrukcije. Distribucija elemenata poređenja u odnosu na članove atributske

¹³⁰ Interesantno je primijetiti kako se u obrađenom prijevodu oksimoron gubi razbijanjem atributske sintagme: *ispunjen blagošću, ali i mržnjom prema mašini, rekao bi* (Mlin, 106).

¹³¹ *Suze smijeha* u arapskoj su atributskoj konstrukciji zapravo *suze smijalice*. Naime, atribut se ovdje pojavljuje u formi participa, koja, istovremeno sa antonimijskim odnosom imenice i atributa, podrazumijeva i personifikacijski, odnosno metaforički otklon u samom atributu.

konstrukcije pritom se razlikuje u zavisnosti od tipa poređenja. Tako se u poređenju tipa simile figura ostvaruje u spoju primum comparationis na mjestu upravne imenice i secundum comparationis na mjestu atributa, dok se tertium comparationis, kad je eksplicitno iskazan, ne veže isključivo ni za jednu od pozicija u konstrukciji. S druge strane, comparatio podrazumijeva spoj primum comparationis na mjestu upravne imenice i tertium comparationis na mjestu atributa, dok se imenica u svojstvu secundum comparationis konstrukcijom arapskog komparativa veže za sam atribut.

Osim u distribuciji elemenata poređenja, dvije se figure u odnosu na arapsku atributsku konstrukciju razlikuju i po formi u kojoj se na planu sintaksičke strukture mogu ostvariti. Tako se simile zahvaljujući prirodi poređenja najčešće realizira u atributskoj konstrukciji s prijedložnom frazom ili relativnom rečenicom na mjestu atributa, iako može imati, kako će biti pokazano, i formu atributske sintagme, ali isključivo s participom kao konkurentom relativne rečenice na mjestu kongruentnog atributa. Nasuprot njemu, comparatio je kao tip poređenja ograničen na atributsku sintagmu i imeničku frazu s atributom u formi relativne rečenice.

Ipak, uprkos prisutnom teorijskom potencijalu za ostvarivanje obje figure poređenja u arapskoj atributskoj konstrukciji u konkretnim sam primjerima u obrađenom korpusu nailazila samo na poređenje tipa simile. Upravo je stoga u primjerima koji slijede ilustriran samo ovaj tip poređenja. U rečenici: *أَنْفَاسٌ (...) تَتَحَوَّلُ إِلَى فَحِيحٍ، فَحِيحٌ كَالصَّهْدِ الَّذِي تَنْفُثُهُ* (بيت من لحم، ١٠) *Disanje se pretvara u šištanje, šištanje poput jare koju bljuje žedna zemlja* [Kuća mesa, 58]¹³² secundum comparationis sadržan je u prijedložnoj frazi: *أَرْضٌ عَطَشَى كَالصَّهْدِ الَّذِي تَنْفُثُهُ أَرْضٌ عَطَشَى* *poput jare koju bljuje žedna zemlja* na mjestu atributa imenice *فَحِيحٌ šištanje*.¹³³ Takvi su i primjeri: *(...) وَهِيَ تَنْشَبُ قَدَمَيْهَا الْعَارِيَتَيْنِ كَمَخَالِبِ الْكُنُكُوتِ (...)* (نظرة، ١٤-١٥) *kako grabi bosim nogama kao u pileta (...)*

¹³² Stilogenost navedene rečenice snažno pojačavaju i druge figure, od anadiploze *فَحِيحٍ، فَحِيحٌ šištanje, šištanje*, kojom kao da se ostvaruje produženi i pojačani zvukovni efekat upotrijebljenog onomatopeizma, do dvostruke personifikacije *أَرْضٌ تَنْفُثُهُ أَرْضٌ* *koju zemlja bljuje* i *أَرْضٌ عَطَشَى* *žedna zemlja*. Inače, jedna od karakteristika stila ove, a i drugih priča Y. 'Idrīsa jeste upravo svojevrsna kumulacija, gomilanje stilskih figura koje se isprepleću i smjenjuju do te mjere da tekst postaje zasićen njima i često nas kroz cijelu priču drži na samom vrhuncu emocija.

¹³³ Ovdje ipak postoji i druga mogućnost vokalizacije i tumačenja. Naime, ponovljena imenica *فَحِيحٌ* mogla bi biti i u nominativu, kao subjekat imenske rečenice *فَحِيحٌ كَالصَّهْدِ الَّذِي تَنْفُثُهُ أَرْضٌ عَطَشَى* *šištanje je poput jare koju bljuje žedna zemlja*. Sama figura poređenja u tom slučaju ne trpi nikakve promjene. Jedina promjena koju bi ovakvo drugačije tumačenje sintaksičke strukture donijelo bila bi u odnosu figure i atributske konstrukcije, koji bi tada prerastao u odnos eksterne stilogenosti jer bi se figura ostvarivala na nivou rečenice, tj. u kontaktu subjekta i imenskog predikata, a ne unutar atributske konstrukcije.

[Pogled, 125],¹³⁴ (قصر الشوق، ١٧) *Jasin mu odgovori glasom poput samrtnog krika* [Palace of Desire, 11], (الحرام، ٩) *في تلك اللحظة فوجئ بصوت حشن كفرع السنط* (الحرمان، ٩) *u tom se trenu trznu na zvuk glasa hrapavog poput grane akacije* [The sinners, 3].

Prijedložna fraza kao najpodatnija forma za realizaciju secundum comparationisa najčešće se u istoj poziciji pojavljuje i onda kad je atribut formalno izražen oblikom relativne rečenice. Takav je slučaj u rečenici: *وَلَمْ أُحَوَّلْ عَيْنِي (...) عَنْ رِجَائِيهَا اللَّسْتَيْنِ كَانَتَا تَطْلَانِ مِنْ ذَيْلِهِ* (نظرة، ١٤) *Nisam skidao oka (...) s njenih nožica, koje su virile ispod poderanog ruba haljine poput tankih štapića* [Pogled, 125].¹³⁵

Ponekad se, kao u relativnoj rečenici u narednom primjeru, poredbena partikula reducira, a na njenom mjestu upotrijebi forma adverbijalnog akuzativa, čime se figura poređenja ujedno dovodi u užu i snažniju vezu s metaforom: *انْتَهتِ الْقِصَّةُ وَ لَمْ تَنْتَهِ الْقَهْقَهَاتُ الَّتِي أَنْبَعَثَتْ وَرَاءَهَا وَ الَّتِي كَانَتْ تَتَصَاعَدُ حَيَّةً مَلِيئَةً بِالْحَيَاةِ وَ الرَّغْبَةِ فِيهَا، تَتَصَاعَدُ مِنْ أَعْمَاقِ الْقَرْيَةِ الَّرَاقِدَةِ كَبُقْعَةٍ سَوْدَاءَ كَبِيرَةٍ مِنَ الصَّمْتِ الْقَتِيلِ.* (في الليل، ٢٣٦) *priča je utihnula, ali ne i grohot što je uslijedio poslije nje, grohot što se, poput zmije pune života i žudnje za životom, uzdizao iz dubine usnulog sela, koje se činilo poput velike crne mrlje sazdane od ubijene tišine* [U noći, 14]. Uz figuru poređenja čiji secundum comparationis nalazi izraz u relativnoj rečenici: *الَّتِي كَانَتْ تَتَصَاعَدُ حَيَّةً مَلِيئَةً بِالْحَيَاةِ وَ الرَّغْبَةِ فِيهَا* koji se uzdizao poput zmije pune života i žudnje za životom ovdje se ostvaruje i druga, sa secundum comparationisom u formi prijedložne fraze: *كَبُقْعَةٍ سَوْدَاءَ كَبِيرَةٍ مِنَ الصَّمْتِ الْقَتِيلِ* poput velike crne mrlje sazdane od ubijene tišine. Obje figure izuzetno su stilogene zbog neočekivanog spoja primum comparationisa i secundum comparationisa. Ipak, slike poređenja tek jedna uz drugu dobijaju dodatnu ekspresivnost, koja se silovito razvija kroz ostvarivanje neočekivanog antitetičkog kontrasta između grohota i tišine, života i mrtvila.

Konačno, kako je već naznačeno, secundum comparationis može se ostvariti i u participu kao glavnom konkurentu relativne rečenice: *فَإِذَا أَنْحَسَرَتِ الشَّمْسُ، وَ سَقَطَ قَرْمَاحُ فِي الْمَاءِ (...)* (اليقظة، ٢٩ نوفمبر – ٥ ديسمبر ١٩٩٦، ٨) *Kad sunce zađe, i njegov lik utone u vodu što poput zmije vijuga kroz grad (...)*.

¹³⁴ Upotreba figure poređenja u navedenom primjeru u funkciji svojevrsnog “slikanja” emocija već je spomenuta u sklopu razmatranja sinatroizma.

¹³⁵ Prijevod rečenice ovdje je donekle izmijenjen kako bi se figura poređenja i na strukturalnom nivou održala unutar relativne rečenice.

Eksterna stilogenost

U prethodnoj se analizi stilskog potencijala atributa u arapskom jeziku uloga atributa na planu stila izraza ni približno ne iscrpljuje. Naprotiv, atribut i onda kad sam ili u kontaktu s upravnom imenicom ne tvori figuru veoma često na različite načine učestvuje u realizaciji figure što svoj izraz nalazi izvan atributske konstrukcije. Naravno, nemoguće je u granicama jedne knjige pokušati opisati sve ovakve figure i načine na koje one tonovima vlastite ekspresivnosti dotiču atribut, kao ni sve nijanse što ih atribut unosi u takve tonove. Stoga ću u narednim poglavljima kratko predstaviti svega nekoliko figura što se, u onom obliku u kojem se javljaju u navedenim primjerima, ne bi mogle ostvariti bez prisustva atributa, barem ne s približno jednakom snagom stilskog potencijala.

Atributska konstrukcija u kumulaciji

Kumulacija, kao figura čija se uloga ovdje prepoznaje kako na planu interne, tako i na planu eksterne stilogenosti atributa, mnogo se češće ostvaruje van atributske konstrukcije, odnosno uz njeno učestće, nego unutar nje. Štaviše, za razliku od kumulacije na nivou atributske konstrukcije, koja je ograničena na sinatroizam i kumulaciju u užem smislu, u ovom se slučaju kumulacija može ostvarivati u svim svojim podvrstama – od sintaroizma i distribucije do različitih oblika kumulacije u užem smislu. Atributska konstrukcija u ovako nastalim figurama može imati ulogu u tvorbi svih ili samo nekih članova niza. Kumulaciju u užem smislu nalazimo u primjerima: *عَدَّ مَعْرِفَتَهُ لَجَدِّ مَعْبُودَتِهِ رُفِيَّةً سِحْرِيَّةً تَنْسُبُهُ – وَلَوْ مِنْ* (قصر الشوق، ٢٧) *poznanstvo svoga oca sa djedom voljene smatrao je djelom čarolije koja ga, makar i iz daleka, povezuje sa staništem njegove inspiracije i mjestom sa kojeg sjaj izvire* [Palace of Desire, 21], *قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ، Svjetlost i Knjiga Jasna od Allaha vam stiže, (Kur'an 2004, 5:15), هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى، On je Taj Koji Poslanika Svoga s Uputom i Vjerom Istine uputi (Kur'an 2004, 48:28).*

Primjer sinatroizma: *لَنْ تَبْرَحَ مُحِبِّي عَيْنِكَ السُّودَاوَانَ السَّاجِيَتَانَ، وَحَاجِبِكَ الْمَقْرُونَانَ، وَأَنْفُكَ (قصر الشوق، ٢٢) السُّوِيَّ اللَّطِيفِ، وَوَجْهَكَ الْبَدْرِيَّ الْخَمْرِيَّ، وَجِدِّكَ الطَّوِيلِ، وَقَامَتِكَ الْهَيْفَاءَ* iz moje mašte nikad neće otići tvoje **tamne crne oči**, ni tvoje **spojene obrve**, ni tvoj **lijepi, pravi nos**, ni tvoje **lice poput bronzanog mjeseca**, ni tvoj **dugi vrat**, ni tvoj **vitki stas** [Palace of Desire, 15-16] interesantan je po tome što se u njemu stilski potencijal ostvaruje koliko samim sinatroizmom, toliko, a možda i više, epanalepsom i polisindetom realiziranim putem ponavljanja lične zamjenice u posesivnom genitivu i veznika. Štaviše, mogla bih reći kako je u rečenici prisutan i svojevrsni gradacijski efekat, gdje svako ponavljanje “strukturne potke” (M. Kovačević 2000: 154) odaje sve veću snagu emocija, a svaki novi detalj sve je bremenitiji osložnjenim smisaonim sadržajem koji dobija u figuri kumulacije.¹³⁶

Atributska konstrukcija u gradaciji

Kao i u slučaju kumulacije, atributska konstrukcija u tvorbi gradacije učestvuje mnogo češće onda kad gradacija ne nastaje u njoj samoj. Pritom se gradacioni niz može sastojati od više atributskih konstrukcija, ili se pak realizirati u kombinaciji jezičkih jedinica različitih nivoa, od leksičkog do sintagmatskog ili rečeničnog. Upravo je takav “kombinirani” tip semantičko-stilističke gradacije na djelu u primjerima: *وَفِي كُلِّ جَدْتِهِ اسْتَعِيدَ يَوْمًا، وَأَيَّامًا، وَسِنَوَاتٍ Sa svakim korakom, vraćalo mi se sjećanje na jedan od dana, dane i brojne godine provedene u gimnaziji u Dimjatu* [Svedočanstvo, 52],¹³⁷ *الْيَوْمَ أَوْ عَدَا أَوْ بَعْدَ دَهْرٍ فِي الْعَبَّاسِيَّةِ أَوْ رَأْسِ الْبَرِّ أَوْ فِي أَقْصَى الْأَرْضِ لَنْ تَبْرَحَ مُحِبِّي عَيْنِكَ السُّودَاوَانَ السَّاجِيَتَانَ (قصر الشوق، ٢١ – ٢٢) danas, sutra i poslije cijelog života, u Abbasiji, Ra's al-Barru i na kraju svijeta, iz moje mašte nikad neće otići tvoje crne tamne oči* [Palace of Desire, 15]. Za razliku od prvog primjera, u kojem nalazimo pravu gradaciju, u drugom je navedenom primjeru zastupljena kontekstualna gradacija.

¹³⁶ Inače, o potencijalnom gradacijskom efektu polisindeta u kojem se ostvaruje dojam sve važnijih elemenata u nabranjanju govori P. Pavličić (1993: 360).

¹³⁷ Imenica *جَدْتُهُ*, čije je osnovno značenje *privlačenje*, ovdje je prevedena u kontekstu metafore *sjećanja* kao *nevidljivih konja* opisane na str. 50. Inače, cijeli primjer bio je već naveden u okviru razmatranja litote u atributskoj konstrukciji. Interesantno je ipak primijetiti kako se u obrađenom prijevodu na srpski jezik gube i gradacija i litota: *Navreše sećanja na dane, odnosno godine koje sam proveo u gimnaziji u Dumjatu* (Svedočanstvo, 52).

Atributska konstrukcija u paralelizmu

Kao figura koja se ostvaruje ponavljanjem rečenične strukture, paralelizam se teško može povezati s bilo kojom sintaksičkom kategorijom unutar rečenice. Čak i kad se ostvaruje na nivou nižem od rečeničnog, u njegovoj realizaciji mogu učestvovati najrazličitiji rečenični dijelovi. Shodno tome, veza paralelizma s atributskom konstrukcijom nije ništa čvršća od bilo koje druge veze s bilo kojim drugim rečeničnim dijelom. Ipak, odlučila sam ukratko predstaviti ovu vezu upravo stoga što se ona u 'Idrisovoj priči *Svedočanstvo* eksploatira do te mjere da ovako ostvareni paralelizam poprima dimenzije stilske dominante priče.

U konkretnom slučaju riječ je o paralelizmu što se ostvaruje ponavljanjem sintaksičke strukture fraza u nabranjanju u kojem ključnu ulogu ima atributska konstrukcija s relativnom rečenicom na mjestu atributa. Budući da primjere u ovom slučaju predstavljaju duži odsječci teksta, navest ću samo jedan: *بَدَأُ بِحَدِيثِي (...) عَنِ الْمَدَارِسِ الَّتِي تَنْقَلُ فِيهَا، وَعَنِ الْوِزَارَةِ الَّتِي تَضُنُّ عَلَيْهِ بِالدرَجَةِ، وَعَنِ زَمَلَانِهِ الَّذِينَ أَصْبَحُوا نَظَارًا وَهُوَ لَا يَزَالُ مُدْرِسًا، وَعَنِ أَمْرَاتِهِ الَّتِي طَلَّقَهَا وَنَفَقَتَهَا الَّتِي تَسْتَعْرِفُ مَرْتَبَهُ، وَآئِنِهِ الَّذِي تَرَكَ الْمَدَارِسَ وَذَهَبَ يُمَثِّلُ فِي السِّيَمَا. (الشهادة، ٢٢) poče pričati (...) o školama kroz koje je prošao, o ministarstvu, koje mu ne da unaprednje, o kolegama, koji su postali direktori, dok se on nije makao s mjesta nastavnika, o ženi, od koje se razveo, o njenoj alimentaciji, koja mu pojedje cijelu plaću, o sinu, koji je ostavio škole i otišao u filmske glumce [Svedočanstvo, 54].*

Paralelnom upotrebom atributske konstrukcije s relativnom rečenicom u navedenom se primjeru, s jedne strane, na planu forme slika nezaustavljiva rijeka govora koja je već izražena sredstvima sadržaja. S druge strane, isti postupak ima značajnu ulogu u karakterizaciji lika i slikanju njegovog mentalnog stanja.

Atributska konstrukcija u antitezi

Antiteza, shvaćena u retoričkom smislu kao figura ostvarivanja kontrasta, često se zasniva upravo na međusobnom suprotstavljanju atributskih konstrukcija. Na ovaj način ostvaruje se svojevrsna dvostruka antonimija, kako na relaciji među upravnim imenicama, tako i između njihovih atributa.¹³⁸ Ovako formiranu antitezu nalazimo na nivou rečenice,

¹³⁸ Ovu vrstu antiteze M. Kovačević isključuje iz definicije antiteze na osnovu kriterija odstupanja, te je naziva "gramatikalizovanom suprotnosti" (2000: 100-107). Sa stanovišta atributske konstrukcije, međutim, bitno je naglasiti kako se uloga atributa u ostvarivanju antiteze prepoznaje prvenstveno u ovoj formi, to jest unutar retoričkog određenja figure.

ali i na širem planu teksta, u međusobnom suprotstavljanju slika, ponekad izrazito razvijениh i s visokim nivoom unutarnje figurativnosti ostvarene nizanjem atributa.

Kako je opisani antitetički efekat na planu rečenice već prikazan u primjeru na str. 80, u okviru razmatranja figura poređenja u atributskoj konstrukciji, ovdje ću, kao ilustraciju spomenute dvostruke antonimije, navesti rečenicu: *كَانَ غَرِيبًا أَنْ تَسْأَلَ طِفْلَةً صَغِيرَةً مِثْلَهَا إِنْسَانًا* (نظرة، ١٤) (... *كَبِيرًا مِثْلِي*) *Neobično je bilo da se tako mala djevojčica poput nje obrati odraslom čovjeku kao što sam ja* [Pogled, 125], u kojoj se kontrast ostvaruje na nivou opozicije starost-mladost između upravnih imenica *طِفْلَةً* djevojčica i *إِنْسَانًا* čovjek, zatim kroz opoziciju zasnovanu na svojstvu veličine između atributskih pridjeva *صَغِيرَةً* mala i *كَبِيرًا* velik, kroz suprotstavljanje zamjenica trećeg i prvog lica u atributskim prijedložnim frazama *مِثْلَهَا* poput nje i *مِثْلِي* poput mene te muškog i ženskog roda. Ipak, možemo reći da su za ostvarivanje kontrasta u najvećoj mjeri zaslužni upotrijebljeni atributi jer bez njih ni prvu spomenutu opoziciju (starost-mladost) vjerovatno ne bismo doživjeli kao takvu.

Atributska konstrukcija u antimetaboli

Antimetabola nalazi jednu od svojih najfrekventnijih realizacija upravo u kontaktu dviju atributskih konstrukcija. Iako se figura u tom obliku ostvaruje na rečeničnom nivou, te je njena stilogenost u odnosu na svaku od pojedinačnih atributskih konstrukcija eksterna, sama njena realizacija podrazumijeva neophodno prisustvo atributskih konstrukcija sa zamijenjenim pozicijama imenice i atributa. Na nivou strukture atributske konstrukcije u ostvarivanju antimetabole učestvuju atributska sintagma i genitivna veza.

Budući da na primjere antimetabole u obrađenom korpusu nisam naišla, ovdje ću, ilustracije radi, navesti primjer preuzet od T. Muftića: *كَلَامُ الْمَلُوكِ مَلُوكُ الْكَلَامِ* *Carske riječi carevi su riječi*.¹³⁹

Prokomentirat ću na ovom mjestu i interesantan postupak koji kao narativna figura funkcioniра po principu svojevrstne “tekstualne” antimetabole, a nalazimo ga kod Y. 'Idrīsa. U priči *Bayt min lahm* promjenu sintaksičke pozicije atributa *الْكَفِيفُ* slijep i imenice *الْأَشَابُ* mladić u imenovanju jednog od glavnih likova prati i očigledna promjena na semantičkom nivou, promjena tačke gledišta, svojevrstno izražavanje suda likova. Naime, kad

¹³⁹ T. Muftić, ustvari, ovu rečenicu navodi kao primjer inverzije (al-‘aks), koju definira kao “premetanje dvaju dijelova rečenice tako da onaj koji je stajao sprijeda, dođe pozadi, i obratno” (1995: 129). Inače, u rječniku M. Wahbe i K. al-Muhandisa ovakvi se primjeri, pod istim nazivom “al-‘aks”, svrstavaju u antimetabolu (1984: 251).

na početku završnice priče naiđemo na sintagmu (بيت من لحم، ١٢) *mladi slijepac* [Kuća mesa, 59], pisac kao da kroz zamjenu pozicija imenice i atributa govori kako sljepoća više nije tek svojstvo mladića koje mu je Bogom dano, nego sljepoća za ono što se dešava, njegov svjesni izbor da ne vidi, nešto što ga u očima junakinja priče definira snažnije i konkretnije od njegove mladosti. Tako ova, naizgled sasvim neutralna, nemarkirana sintagma u narativnom kontekstu poprima sva mučna i nemila značenja, a sam postupak kojim se autor pritom služi postaje izuzetno stilogen.

Sličan postupak 'Idrīs upotrebljava i u priči *Nazra* kad imenicu *djevojčica* (الطِفْلَةُ) kako naziva glavnu junakinju, stavlja u poziciju atributa u sintagmi (نظرة، ١٥) *mala služavka* [Pogled, 126] u onom trenutku kad, ponovo na početku završnice priče, progovara gledište drugih, okrutnost svijeta u kojem nijedna tako mala djevojčica nije tek *djevojčica*. U oba opisana postupka Y. 'Idrīsa do svog punog izražaja dolazi uloga imena likova kao "smislenih čvorišta teksta" i "indikatora promjene tačke gledišta" (Katnić-Bakaršić 2001: 271).

Atributska konstrukcija u poređenju tipa simile

Za razliku od nivoa interne stilogenosti arapskog atributa, gdje se unutar atributske konstrukcije mogu ostvariti i simile i comparatio, na nivou eksterne stilogenosti atributska konstrukcija učestvuje samo u tvorbi poređenja tipa simile. Razlog tome sastoji se u već opisanoj distribuciji elemenata poređenja unutar arapske atributske konstrukcije. Takva distribucija u slučaju poređenja tipa comparatio podrazumijeva kontakt imenice – primum comparationisa i pridjeva u obliku elativa, dok je imenica u značenju secundum comparationisa u položaju komplementa u konstrukciji komparativa. Budući da kontakt ove imenice s oblikom elativa čini odnos komplementacije, ostvarivanjem figure poređenja na rečeničnom nivou gubi se i uloga atributske konstrukcije u njoj.

S druge strane, u poređenju tipa simile distribucija elemenata poređenja podrazumijeva kontakt dviju imenica, to jest primum comparationisa i secundum comparationisa. Pritom je, kako se vidi iz ranije navedenih primjera poređenja tipa simile unutar atributske konstrukcije, imenica u položaju komplementa u prijedložnoj frazi kojom se uvodi secundum comparationis i sama najčešće član nove atributske konstrukcije, odnosno uz sebe ima atribut u njegovim različitim formama. Kako se ova atributska konstrukcija zadržava u sastavu prijedložne fraze i onda kad se poređenje realizira na rečeničnom nivou, ona ima značajnu ulogu u ostvarivanju poređenja tipa simile i na planu eksterne stilogenosti.

Takvu ulogu prepoznajemo u rečenici: نعيمة وُحَدِّهَا بَدَتْ فِي هَذِهِ الْمَجْمُوعَةِ كَالْوَرْدَةِ الْمَعْرُوسَةِ (... (السكرية، ٦) Samo je Naima u ovoj grupi izgledala poput ruže izrasle na

groblju [Sugar Street, 1], gdje je prijedložna fraza *كَالْوَرْدَةِ الْمَعْرُوسَةِ فِي حَوْشِ مَقْبَرَةٍ* *poput ruže izrasle na groblju* na nivou sintaksičke analize u adverbijalnoj funkciji, ali se ekspresivnost figure poređenja rađa tek u kongruentnom atributu što se ostvaruje uz imenicu u ulozi komplementa prijedloga.¹⁴⁰

Isto se može reći za poređenje koje nalazimo u rečenici: *فِي اللَّيْلِ تَتَنَاثَرُ أَجْسَادُهُنَّ كَأَكْوَامِ كَبِيرَةٍ مِنْ لَحْمٍ دَافِيٍّ حَيٍّ*, (... (بيت من لحم، ٦) *Noću su im tijelá ležala razbacana poput velikih gomila živog, toplog mesa* [Kuća mesa, 55], gdje stilska snaga – gotovo da možemo reći žestina – figure počiva upravo u upotrebi atributa *دَافِيٍّ حَيٍّ* *živog, toplo*. Pritom se unutar prijedložne fraze u funkciji poređenja, čitane na arapskom jeziku, gotovo može osjetiti kako ekspresivnost izraza doslovno raste sa svakim novim atributom, ostvarujući tako specifični gradacijski efekat, u kojem je svaki novi atribut ekspresivniji, snažniji od prethodnog.¹⁴¹

I u narednim primjerima atribut u figuri poređenja ima svojevrstu funkciju razvijanja poređenja: *(أرخص ليالي، ١٠) (...) تَبَعَثَ حَوْلَهَا الصَّعَاؤُ السَّنَةَ كَالْكَلَابِ الْهَافَةِ،* *Oko nje se rasulo ono šestero dječice poput izgladnjelih psića* (...) [Bijedna noć, 98], *كَانَ كُلُّ شَيْءٍ أَعْرَفُهُ عَنَ الرَّجُلِ قَدْ بَدَأَ يَبْرُقُ فِي ذَاكِرَتِي كَالْأَنْوَارِ الْخَافَةِ الْبَعِيدَةِ. (الشهادة، ١٨) وَكَانَ الْوَالِدُ مِنْهُمْ*¹⁴² *Lik čoveka sevnu mu kroz glavu kao munja, kao daleka prigušena svetlost* (... (Svedočanstvo, 52), *مَا يَكَادُ يَجْلِسُ حَتَّى تَرْحَفُ ذُرَاتُ التَّعَبِ الَّتِي لَاقَاهُ طُولَ النَّهَارِ كَحَيْوِشِ النَّمْلِ أَخَذَةَ طَرِيقَهَا إِلَى رَأْسِهِ* (في الليل، ٢٢٦) *Čim bi sjeli, prema glavi bi im se, kao vojska mrava, počeli penjati trnci umora koji se gomilao cijeli dan* (U noći, 7).

Iako je stilski univerzum atributa u arapskom jeziku toliko širok da se sa svakim novim korakom u njemu otvaraju i nova prostranstva, te bi, ponesen njegovom ljepotom, svaki putnik kroz ove krajeve mogao u njima ostati zauvijek, ovdje se putovanje kroz jezičke čari atributa ipak zaustavlja. Mogla bih na kraju ove knjige, kao želju, žal i podsjećanje na njen početak, tek ponoviti rečenicu Y. 'Idrīsa: *Kako bi divno bilo da uvijek počinjemo, i da počinjemo s počinjanjem, da početak bude početak jednog novijeg i slađeg početka.*

¹⁴⁰ Usudujem se primijetiti da bi stilski potencijal figure ovdje bio još veći da je umjesto prijedložne fraze u funkciji poređenja upotrijebljena tek imenička fraza u adverbijalnom akuzativu: *وَرْدَةٌ مَعْرُوسَةٌ*. Time bi eksplicitnost poređenja bila umanjena, a sama se figura uveliko približila metafori.

¹⁴¹ Naravno, ovdje ne govorim o gradaciji kao o stilskoj figuri, nego tek o efektu "pojačavanja" stilskog potencijala figure dodavanjem novih, ekspresivnijih atributa. Kako bih takav efekat donekle dočarala i na bosanskom jeziku, dajem analitički prikaz strukture arapske atributske konstrukcije: *poput-PRIJ gomila-IM-NEODR-MN-M.R. velikih-PRIDJ-NEODR-JED-Ž.R.-A1 (od-PRIJ mesa-KOMP-NEODR-JED-M.R. toplog-PRIDJ-NEODR-JED-M.R.-A2, živog-PRIDJ-NEODR-JED-M.R.-A2)-PRIJF-A2.*

¹⁴² U navedenom prijevodu na srpski jezik ovdje je, stilski veoma efektno, metaforički upotrijebljeni glagol *بَرَقَ* *sijevnuti, bljesnuti*, preveden kako glagolom *sijevnuti*, također s metaforičkim značenjem, tako i figurom poređenja *kao munja*, koje u tekstu originala nema.

Umjesto zaključka

Atribut, stil i potencijal u jeziku isprepleću se na nemjerljivo mnogo načina i svoj konačan izraz nalaze u beskonačnom broju realizacija, od kojih neke, jedinstvene i neponovljive, oduzimaju dah, a druge, umorne i istrošene, ostaju neopažene. Nemoguće je napraviti konačnu taksonomiju stilskih figura koje se ostvaruju putem atributske ili bilo koje druge konstrukcije budući da je svaki takav pokušaj neminovno ograničen korpusom na koji se istraživač oslanja. Stoga je i ova knjiga pokušala zahvatiti samo onaj potencijal što se u susretu atributa i stila rađa, razvija, stasa, izrasta, umara se, stari i umire u primjerima atributskih konstrukcija pronađenim u obrađenom korpusu.

Iako to samo po sebi ne bi trebalo predstavljati zaključak u knjizi koja za svoju osnovnu temu uzima analizu stilskog potencijala atributa, neophodno je istaći kako je ovu analizu bitno odredilo poimanje sintaksičkih granica atributa definirano i prihvaćeno na samom početku knjige. Tu sporno, u nekim lingvističkim tradicijama i prešutno osporavano pitanje diferencijacije sintaksičke kategorije atribucije, s jedne strane, od kategorija komplementacije i determinacije, s druge, nalazi odgovor u jasnoj diferencijaciji kategorije atributa od komplemenata i determinatora. Ona se temelji kako na razdvajanju naznačenih kategorija u lingvističkoj tipologiji i nekim lingvističkim tradicijama, pri čemu prvenstveno imam na umu anglosaksonsku, tako i na konkretnim semantičkim i sintaksičkim razlikama među njima.

Tako je kategorija komplementa kao riječi ili konstrukcije koja je s imenicom na mjestu upravnog člana imeničke fraze povezana odnosom uzajamne zavisnosti izdvojena i isključena iz pojma atributa kao fakultativnog člana imeničke fraze. Kategorija determinatora, s druge strane, iz atributa je isključena kako na osnovu različitih semantičkih uloga atribucije i determinacije, tako i na osnovu bitno drugačijeg sintaksičkog ponašanja determinatora u odnosu na attribute, tačnije činjenice da determinatori, za razliku od atributa, utječu na oblik imenice uz koju se javljaju. Štaviše, na primjeru posesivnog genitiva kao forme atributa pokazano je da čak i kad atributi utječu na oblik imenice u arapskom jeziku u konstrukciji koja se čini aspolutno podudarnom s konstrukcijom determinacije, oni to čine s manje posljedica po oblik i slobodu sintaksičkog ponašanja imenice nego što je slučaj s determinatorima.

Analiza stilskog potencijala ovako općtane sintaksičke kategorije atributa pokazuje na prvom mjestu kako se figure na osnovu svog odnosa prema atributskoj konstrukciji mogu podijeliti na one koje potječu ili se ostvaruju unutar same konstrukcije, one koje se realiziraju na širem planu rečenice ili teksta, ali uz učešće atributske konstrukcije, te figure u kojima atributska konstrukcija ne igra značajnu ulogu. Iz prve grupe figura mogu se, nadalje, izdvojiti one koje su “sudbinski” vezane za atributsku konstrukciju. Među njima za atributsku konstrukciju kao svoju ishodišnu strukturu vezuju se metonimija, sinegdoha te sinegdohske antonomazije, dok su za atributsku konstrukciju kao svoj pojavni oblik čvrsto vezani epitet, perifraza i antonomazija. Uz navedene figure, ovoj bi grupi, po semantičkoj rezultanti svoje upotrebe u atributskoj konstrukciji, koja praktično podrazumijeva nastajanje nove figure u figuri, pripadali i paregmenon i poliptoton. Treba izdvojiti i značajnu ulogu atributske konstrukcije kao forme jedne ili više izuzetno frekventnih realizacija metafore, personifikacije, oksimorona i figura poređenja.

Najvažniji rezultati analize odnosa atributske konstrukcije prema pojedinačnim figurama svakako podrazumijevaju prepoznavanje “novih” figura u arapskoj atributskoj konstrukciji. Među njima izdvajam već spomenutu figuru paregmenona i poliptotona, ovdje svjesno ostavljenu bez pravog naziva, budući da u stilskoj vrijednosti svoje semantičke rezultante, odnosno nemjerljivog jačanja intenziteta značenja, nadrasta i paregmenon i poliptoton, dok na nivou upotrijebljenog jezičkog mehanizma podrazumijeva i jednu i drugu figuru. Na istom nivou valja spomenuti i izuzetno ekspresivnu upotrebu atributa uz ličnu zamjenu kao postupak koji je u samoj svojoj osnovi u sukobu kako s funkcijom upotrebe lične zamjenice, tako i sa semantičkom funkcijom atributa, te nimalo ne iznenađuje činjenica da u iskaz neminovno unosi snažan emocionalno-ekspresivni ton. Konačno, novim figurama u neku ruku pripada i opis *kunye* u arapskom jeziku kao svojevrsnog, izvanredno fleksibilnog perifrastičkog mehanizma koji ne samo da se lahko uklapa u definiciju i opis perifraze općenito nego je u jednom svom segmentu nadrasta tvoreći svojevrsnu “obrnutu” perifrazu, odnosno perifrastički izraz strukturalno manje složen od svog neperifrastičkog ekvivalenta.

Kako u knjizi predmetom razmatranja nije bilo samo odstupanje što za rezultat ima nastanak figure, nego i suprotan proces primjene figurativnog postupka koji za rezultat ima “neutralnu figuru” ili “ne-figuru”, tako se u analizi stilskog potencijala atributa na nivou takvih “neutralnih figura” u arapskoj atributskoj konstrukciji izdvajaju “neutralni” paregmenon i poliptoton, “neutralna” inverzija, sinegdoha kao “ne-figura”, “tvorbena metafora” kao “neutralna” perifraza te “konvencionalizirana” hiperbola. Dok je u slučaju stilski “neutralnog” poliptotona i paregmenona ovakvim postupkom iznevjereno odstupanje nastalo na fonetsko-fonološkom nivou, dotle je u “neutralnoj” inverziji odstupanje iznevjereno na

sintaksičkom nivou. Za razliku od ova dva “figurativna nefigurativna” postupka uvjetovana inherentnim karakteristikama sistema arapskog jezika, u sinegdohi kao “ne-figuri”, “tvorbena metafora” i “konvencionaliziranoj” hiperboli odstupanje je iznevjereno na semantičkom nivou, i to usljed različitih razloga. U slučaju sinegdohne figura biva iznevjerena u procesu gramatikalizacije imenice, te se dokidanje figurativnosti odvija na gramatičkom nivou. U slučaju “tvorbene metafore” figurativnost je iznevjerena na leksičkom nivou onog trenutka kad značenje konstrukcije, ma koliko bilo figurativno, prerasta u značenje leksema. Konačno, u konvencionaliziranoj hiperboli figurativnost izraza, “preživljavajući” sve “intrajezičke” nivoe, biva dokinuta na nivou jezičke upotrebe, koji takvu figurativnost u datom slučaju svjesno ne prepoznaje.

Bitno je naglasiti i specifičnost realizacije pojedinačnih figura u odgovarajućoj formi/formama atributa u funkcionalnim stilovima zastupljenim u korpusu što je poslužio u istraživanju. Naravno, budući da je riječ o jačanju stilskog potencijala, odnosno polu figurativnosti, takve se spone između figura, atributskih konstrukcija i funkcionalnih stilova odnose prvenstveno na književnoumjetnički, novinski i sakralni stil. Štaviše, kako je figurativnost u književnoumjetničkom stilu sveprisutna i kako se u njemu na različite načine realiziraju sve figure razmotrene u knjizi, specifičnosti realizacije figura u obrađenom korpusu koje ću ovdje istaknuti vezane su isključivo za novinski i sakralni funkcionalni stil. Ipak, prije no što pažnju posvetim novinskom i sakralnom stilu, ne mogu ne podsjetiti na krajnje neuobičajenu figurativnost i ekspresivno-emocionalnu markiranost jednog broja primjera iz administrativnog stila, koja se suštinski suprotstavlja usmjerenosti na prenošenje informacija i zvaničnom komuniciranju kao njegovim bitnim odlikama.

Kao karakteristiku novinskog stila, iako i on, kao i književnoumjetnički stil, pruža utočište praktično svim opisanim figurama, izdvojit ću prostornu metonimiju, koja se u ovom stilu eksploatira do granica potpunog gubljenja vlastite figurativnosti. S druge strane, za sakralni stil čvrsto se vežu stalni epiteti, kumulacija te perifraza i antonomazija. Međutim, specifično je za sakralni stil da svaka od navedenih figura u njemu ima veoma jasnu ulogu. Tako se značaj stalnih epiteta prepoznaje kako na nivou ostvarivanja rime i ritmizacije teksta, izuzetno značajnom za sakralni tekst, tako i na još značajnijem planu argumentativne funkcije i kognitivne uloge “slikanja” sakralnog univerzuma. Dvočlana kumulacija mogla bi se protumačiti kao još jedan u nizu stilskih postupaka isticanja duala kao “principa” sakralnog teksta, dok perifraza ima prvenstvenu funkciju “slikanja” sakralnog prostora i vremena, njihovih stanovnika te nagrade i kazne koja ih čeka. Uloga antonomazije slična je već spomenutoj funkciji perifraze, s tim da se antonomazija u tekstu Kur’ana najčešće ostvaruje u svojstvu “slikanja” Tvorca univerzuma oslikanog i razvijenog perifrazom. Konačno, uloga stalnih epiteta, perifraza i antonomazija u “slikanju” metafore univerzuma

ostvaruje se u svojevrsnom “univerzumu metafore”, kroz njeno svekoliko prisustvo i upotrebu u sakralnom tekstu kao “priznanje bespomoćnosti jezika koje je istovremeno i vrhunska kreacija” u njemu.

Ovakvo priznanje bespomoćnosti jezika u predstavljanju onoga što je ljudskom umu neuhvatljivo podsjeća donekle i na bespomoćnost ljudskog uma u zahvatanju i shvatanju jezika u njegovoj kreativnosti, domišljatosti i neumornoj spremnosti da se odupre mogućnostima sistematičnog i kategoričkog opisa. Ipak, kako se jezik opire opisu, tako i ljudska bespomoćnost teži da prevlada samu sebe, ulazeći uvijek u nove i drugačije prostore lingvističke analize. Ova je knjiga još jedan takav pokušaj opiranja bespomoćnosti i njenog pretvaranja u kreaciju. Ona je specifična po tome što se na prostranstvima lingvističke i stilističke analize ne zadržava u skućenom prostoru jednog nivoa, nego stupa u dijalog s više njih, kao i sa saznanjima koja izlaze iz lingvističkog okvira, sve s ciljem analize i opisa onih isprepletenih veza što jeziku dozvoljavaju da izmakne uže postavljenim granicama opisa.

Na kraju mi ostaje tek želja za metaforom, za metaforičkim izjednačavanjem ove knjige s putovanjem – ne onim nemirnim, usplahirenim putovanjem Y. 'Idrīsa, u kojem znakovi pored puta suviše brzo promiču, stapaju se i nestaju, nego mirnim, postojanim putem ljudske spoznaje što se vlastitim ritmom kreće, zaustavlja, vraća se i nastavlja, slijedeći uvijek i samo one puteve na kojima se otvaraju nova vrata i naziru novi predjeli saznanja. Upravo takvo putovanje želim vidjeti u ovoj knjizi, ne misleći pritom na put, ponekad, vjerujem, trnovit, koji će čitalac prijeći krećući se njenim stranicama, nego, što je mnogo važnije, na ono putovanje na koje se nadam da će ga te iste stranice potaknuti, putovanje ka daljem, ka manje poznatom, ka novom i neistraženom.

Sažetak

Knjiga “Stilski potencijal atributa u arapskom jeziku” svojim se najvećim dijelom bavi stilskim potencijalom koji nastaje unutar arapske atributske konstrukcije, odnosno u samom atributu ili u njegovom kontaktu s imenicom. Ovakva je pojava u knjizi nazvana *internom stilogenošću* atributa i opisana kroz analizu niza figura koje se realiziraju u arapskoj atributskoj konstrukciji.

Tako se u analizi interne stilogenosti atributa u arapskom jeziku izdvajaju figure koje su za atributsku konstrukciju neraskidivo vezane kao za svoje ishodište, tj. metonimija, sinegdoha i sinegdoška antonomazija, te one koje se u jeziku realiziraju u kontaktu imenice i atributa unutar ove konstrukcije, to jest epitet, perifraza i antonomazija. Uz njih, kao figure koje unutar atributske konstrukcije nalaze jednu ili više svojih veoma frekventnih realizacija, izdvojene su i metafora, personifikacija, oksimoron i simile. Konačno, iako ih s atributskom konstrukcijom ne povezuju toliko čvrste spone kao što je slučaj s drugim navedenim figurama, u knjizi je prikazana i interna stilogenost atributa u arapskom jeziku koja nastaje u gradaciji, ironiji, kumulaciji i litoti.

U analizi odnosa atributske konstrukcije prema pojedinačnim figurama opisano je i nekoliko “novih” figura koje se rađaju u arapskoj atributskoj konstrukciji. One uključuju specifičnu manifestaciju paregmenona-poliptotona u arapskom jeziku sa semantičkim efektom neograničenog jačanja intenziteta svojstva, ekspresivnu upotrebu atributa uz ličnu zamjenicu, te *kunyu*, ili, tačnije, opis *kunye* kao veoma razvijenog perifrastičkog mehanizma u arapskom jeziku.

Osim pravih figura koje nastaju u arapskoj atributskoj konstrukciji, prepoznat je i niz “neutralnih figura”: “neutralni” paregmenon i poliptoton te “neutralna” inverzija, čija neutralnost proistječe iz inherentnih svojstava sistema arapskog jezika, sinegdoha kao “nefigura” u funkciji klasifikatora, “tvorbena metafora” kao “neutralna” perifraza s leksičkom vrijednosti te “konvencionalizirana” hiperbola, koja figurativnost gubi u domenu svoje upotrebe u arapskim pozdravima kao formulama učtivosti.

Uz internu stilogenost atributa u arapskom jeziku, knjiga za predmet svog promatranja uzima i njegovu *eksternu stilogenost*, u kojoj stilski potencijal nastaje izvan

same atributske konstrukcije, ali je njome ili bitno određen ili suštinski uvjetovan. U okviru analize eksterne stilogenosti prikazana je uloga arapske atributske konstrukcije u realiziranju antimetabole, antiteze, gradacije, kumulacije, paralelizma i poređenja tipa simile.

Ipak, da bi analiza stilskog potencijala atributa u arapskom jeziku uopće bila moguća, na samom početku knjige bilo je neophodno odrediti sintaksičke granice kategorije atributa. Takve su granice opertane uspostavljanjem jasne distinkcije između kategorije atribucije i kategorija komplementacije i determinacije u arapskoj imeničkoj frazi, i to na osnovu konkretnih sintaksičkih i semantičkih razlika koje nesumnjivo razdvajaju ove tri sintaksičke kategorije.

Summary

The book “Stylistic Potential of Noun Phrase Modification in Arabic” deals mostly with the stylistic potential realized within Arabic noun-modifier constructions (noun phrases including a modifier), i.e. in the modifier itself or in its contact with the head noun. In the book this phenomenon is labeled as the *internal stylistic potential* of noun phrase modification and is described through the analysis of a number of figures of speech realized within Arabic noun-modifier constructions.

Thus in the analysis of the internal stylistic potential of Arabic noun phrase modification, the book singles out figures of speech originating in noun-modifier constructions, such as metonymy, synecdoche, and synecdoche-origin antonomasia, as well as those realized through the very contact of the head noun with its modifier in noun-modifier constructions, i.e. epithet, periphrasis and antonomasia. In addition, the book focuses on figures whose one or more very frequent types are realized within noun-modifier constructions, namely metaphor, personification, oxymoron and simile. Finally, although their links with Arabic noun-modifier constructions are not as strong as those of the other stated figures, the book also discusses the internal stylistic potential of Arabic noun phrase modification developed in gradation, irony, cumulation and litotes.

The analysis of the relationship between noun-modifier constructions and individual figures of speech results in description of several “new” figures of speech realized in Arabic noun-modifier constructions. They include a specific manifestation of a paregmenon-polypoton in Arabic with the semantic effect of unlimited intensification of the denoted property; the expressive use of attributive modifiers with personal pronouns; and *kunya* or, more precisely, its description as an extremely developed periphrastic mechanism of Arabic.

In addition to the “proper” figures of speech realized in Arabic noun-modifier constructions, the book identifies a number of “neutral figures”: “neutral” paregmenon and polypoton and “neutral” inversion, wherein the neutralization of the figure stems from inherent characteristics of the system of Arabic; synecdoche as a “non-figure” functioning as a classifier; a “word-formation-level metaphor” as a “neutral” periphrasis with lexical value; and

a “conventionalized” hyperbole, losing its figurativeness in the domain of its use in Arabic greetings as politeness formulae.

Apart from the internal stylistic potential of Arabic noun phrase modification, the book also explores its *external stylistic potential*, wherein the stylistic potential is realized outside the noun-modifier construction, but is either significantly determined or essentially dependent on the construction itself. The analysis of the external stylistic potential focuses on the role of Arabic noun-modifier constructions in realizing of antimetabole, antithesis, gradation, cumulation, parallelism and simile.

Still, in order to make the analysis of the stylistic potential of noun phrase modification in Arabic possible, it was in the very beginning of the book necessary to determine the syntactic boundaries of noun phrase modification. Such boundaries were set by establishing a clear distinction between the category of noun phrase modifiers on the one hand and categories of complements and determiners in the Arabic noun phrase on the other, based on the concrete syntactic and semantic differences undoubtedly existing between these three syntactic categories.

Izvori

Administrativni stil

- Ġāmi‘a al-Qāhira, Kulliyya al-‘adāb (1998) *Dalīl al-ṭālib al-mustaġidd*. al-Qāhira: Ġāmi‘a al-Qāhira.
- Ġāmi‘a al-Qāhira (1998) *Taqwīm Ġāmi‘a al-Qāhira 1998-1999*. al-Qāhira: Ġāmi‘a al-Qāhira.
- al-Ḥukūma al-‘irāqīyya al-‘intiḡāliyya (2005) al-Dustūr al-‘irāqī: Naṣṣ al-kāmil wa al-‘aḥīr li al-musawwada. *The Middle East Review of International Affairs* 9, 3. Online. The Middle East Review of International Affairs. Internet. 20. 10. 2005.
- al-Markaz al-filasṭīnī li ḥuqūq al-‘insān (2005) al-Intihābāt al-ri‘āsiyya al-filasṭīniyya 2005: Taqrīr natā’iġ al-raḡāba ‘alā ‘amaliyyāt al-‘iqtirā‘ wa al-farz. Online. al-Markaz al-filasṭīnī li ḥuqūq al-‘insān. Internet. 15. 10. 2005.
- Sulṭa al-‘i’tilāf al-mu’aqqata (2004) Qānūn ‘idāra al-Dawla al-‘irāqīyya li al-marḡala al-‘intiḡāliyya. Online. Sulṭa al-‘i’tilāf al-mu’aqqata. Internet. 14. 08. 2005.
- Sulṭa al-waṭaniyya al-filasṭīniyya (2003) Dustūr Dawla Filasṭīn: Mašrū‘ al-musawwada al-ṭāliṭa “al-munaqqaha”. Online. Sulṭa al-waṭaniyya al-filasṭīniyya. Internet. 10. 08. 2005.

Književnoumjetnički stil

- ‘Idrīs, Y. (1965) *al-Ḥarām*. al-Tab. II. al-Qāhira: Dār al-hilāl.
- ‘Idrīs, Y. (1967) “‘Arḡaṣ layālī”. *‘Arḡaṣ layālī*. al-Qāhira: Dār al-kitāb al-‘arabī: 5-12.
- ‘Idrīs, Y. (1967a) “Fī al-layli”. *‘Arḡaṣ layālī*. al-Qāhira: Dār al-kitāb al-‘arabī: 225-242.
- ‘Idrīs, Y. (1967b) “al-Makina”. *‘Arḡaṣ layālī*. al-Qāhira: Dār al-kitāb al-‘arabī: 197-207.
- ‘Idrīs, Y. (1967c) “Maṣlūm”. *‘Arḡaṣ layālī*. al-Qāhira: Dār al-kitāb al-‘arabī: 219-223.
- ‘Idrīs, Y. (1967d) “Nazra”. *‘Arḡaṣ layālī*. al-Qāhira: Dār al-kitāb al-‘arabī: 13-15.
- ‘Idrīs, Y. (1967e) “al-Šahāda”. *‘Arḡaṣ layālī*. al-Qāhira: Dār al-kitāb al-‘arabī: 17-23.
- ‘Idrīs, Y. (1967f) “al-Ṭābūr”. *‘Arḡaṣ layālī*. al-Qāhira: Dār al-kitāb al-‘arabī: 269-276.
- ‘Idrīs, Y. (1971) “Bayt min laḡm”. *Bayt min laḡm*. al-Qāhira: ‘Ālam al-kutub: 5-13.
- ‘Idrīs, Y. (1971a) “al-Riḡla”. *Bayt min laḡm*. al-Qāhira: ‘Ālam al-kutub: 73-80.
- ‘Idrīs [Idris], J. (1977) “Bijedna noć”. *Šejh-baba*. Prijev. S. Grozdanić. Novi Sad: Matica srpska: 95-100.
- ‘Idrīs [Idris], J. (1977a) “Kolona”. *Šejh-baba*. Prijev. S. Grozdanić. Novi Sad: Matica srpska: 101-104.
- ‘Idrīs [Idris], J. (1977b) “Kuća mesa”. *Šejh-baba*. Prijev. H. Čar. Novi Sad: Matica srpska: 55-60.
- ‘Idrīs [Idris], J. (1977c) “Mlin”. *Šejh-baba*. Prijev. J. Šamić. Novi Sad: Matica srpska: 105-112.

- ’Idrīs [Idris], J. (1977d) “Nepravda”. *Šejh-baba*. Prijev. N. Bojanić. Novi Sad: Matica srpska: 127-129.
- ’Idrīs [Idris], J. (1977e) “Pogled”. *Šejh-baba*. Prijev. S. Grozdanić. Novi Sad: Matica srpska: 125-126.
- ’Idrīs [Idris], J. (1977f) “Putovanje”. *Šejh-baba*. Prijev. J. Šamić. Novi Sad: Matica srpska: 61-66.
- ’Idrīs [Idris], J. (1977g) “U noći”. *Šejh-baba*. Prijev. N. Bojanić. Novi Sad: Matica srpska: 7-18.
- ’Idrīs [Idris], J. (1986) “Svedočanstvo”. *Antologija kratke arapske priče*. Prijev. R. Božović. Kruševac: Bagdala: 52-55.
- ’Idrīs [Idris], Y. (1995) *The sinners*. Trans. K. Peterson-Ishaq. Colorado: Three Continent Press.
- Maḥfūz, N. (1971) *Qaṣr al-šawq*. al-Tab. VIII. al-Qāhira: Maktaba Miṣr.
- Maḥfūz, N. (1976) *al-Sukkariyya*. al-Tab. VI. al-Qāhira: Maktaba Miṣr.
- Maḥfūz, N. (1983) *Bayna al-qaṣrayn*. al-Tab. XII. al-Qāhira: Maktaba Miṣr.
- Maḥfūz, N. (1984) *Bidāya wa nihāya*. al-Tab. XIV. al-Qāhira: Maktaba Miṣr.
- Maḥfūz [Mahfouz], N. (1985) *The beginning and the end*. Trans. R. Awad. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Maḥfūz [Mahfouz], N. (1989) *Palace Walk*. Trans. W. M. Hutchins, O. E. Kenny. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Maḥfūz [Mahfouz], N. (1990) *Put između dva dvorca*. Prijev. S. Grozdanić. Sarajevo: Svjetlost.
- Maḥfūz [Mahfouz], N. (1991) *Palace of Desire*. Trans. W. M. Hutchins. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Maḥfūz [Mahfouz], N. (1992) *Sugar Street*. Trans. W. M. Hutchins, A. B. Samaan. Cairo: The American University in Cairo Press.

Naučni stil

- ’Abd al-Badī’, L. (1997) *al-Tarkīb al-luġawī li al-’adab: Baḥṭ fī falsafa al-luġa wa al-’astaṭīqā*. al-Qāhira: Lūngmān.
- ’Anānī, M. (1997) *Fann al-tarġama*. al-Qāhira: Lūngmān.
- ’Anīs, I. (1952) *Fī al-lahaġāt al-’arabiyya*. al-Tab. II. al-Qāhira: Laġna al-bayān al-arabiyya.
- Buḥayrī, S. Ḥ. (1997) *’Ilm luġa al-naṣṣ: al-mafāhīm wa al-’ittiġāhāt*. al-Qāhira: Lūngmān.
- Ġazāla, Ḥ. (1993) “Tarġama al-mutalāzimāt al-lafziyya”. *Turġumān* 2, 1: 7-44.
- Ḥamīda, M. (1997) *Niṣām al-’irtibāṭ wa al-rabṭ fī tarkīb al-ġumla al-’arabiyya*. al-Qāhira: Lūngmān.
- Ḥusayn, T. et al. (1998) *al-Tawġīḥ al-’adabī*. al-Qāhira: Kulliyya al-’ādāb.
- Lūkīrn, M. (1993) “’An al-’alāqāt bayna al-muṣṭalahāt wa al-mu’ġam”. *Turġumān* 2, 1: 45-54.
- al-Taṭāwī, ’A. (1989) *’Ab ’ād al-mu’attir al-’islāmī fī al-qaṣīda al-’arabiyya*. al-Qāhira: Dār al-ṭaqāfa.
- al-Taṭāwī, ’A., Ḥalīf, Y. (1996) *Madāhīl tāriḥiyya ’ilā ’uṣūr ’adabīnā al-qadīm*. al-Qāhira: Dār al-ṭaqāfa.

Novinski stil

- al-’Ahrām*. 127, 42379, 17. dīsambir 2002.
- al-’Ahrām*. 127, 42388, 26. dīsambir 2002.
- al-’Ahrām*. 127, 42389, 27. dīsambir 2002.

- al-'Ahrām.* 127, 42390, 28. dīsambir 2002.
al-'Ahrām. 127, 42391, 29. dīsambir 2002.
al-'Ahrām. 127, 42392, 30. dīsambir 2002.
al-'Ayyām. 10, 3404, 12. yūliyū 2005.
al-'Ayyām. 10, 3405, 13. yūliyū 2005.
al-'Ayyām. 10, 3438, 15. aḡuṣṭus 2005.
al-'Ayyām. 10, 3440, 17. aḡuṣṭus 2005.
al-'Ayyām. 10, 3447, 24. aḡuṣṭus 2005.
Hiya. 45, māyū 1996.
Hiya. 58, yūliyū-aḡuṣṭus 1997.
Kull al-nās. 10, 543, 6-12. uktūbir 1999.
al-Maḡalla. 877, 1-7. dīsambir 1996.
al-Maḡalla. 1025, 3-9. uktūbir 1999.
al-Musāfir. 2, 15, yūniyū 1996.
Sayyidatī. 16, 814, 12-18. uktūbir 1996.
Sayyidatī. 16, 821, 30. nūfimbir – 6. dīsambir 1996.
al-Šarq al-awsaṭ. 9723, 12. yūliyū 2005.
al-Šarq al-awsaṭ. 9735, 24. yūliyū 2005.
al-Šarq al-awsaṭ. 9738, 27. yūliyū 2005.
al-Šarq al-awsaṭ. 9741, 30. yūliyū 2005.
al-Šarq al-awsaṭ. 9746, 04. aḡuṣṭus 2005.
al-Šarq al-awsaṭ. 9749, 07. aḡuṣṭus 2005.
al-Šarq al-awsaṭ. 9756, 14. aḡuṣṭus 2005.
al-Yaqza. 29, 1448, 29. nūfimbir – 5. dīsambir 1996.

Sakralni stil

- Kur'an Časni.* (1978) Prijev. M. Pandža, Dž. Čaušević. 4. izd. Zagreb: Stvarnost.
Kur'an sa prijevodom na bosanski jezik. (1995) Prijev. E. Karić. Sarajevo: Bosanska knjiga.
Kur'an s prijevodom na bosanski jezik. (2004) Prijev. E. Duraković. Sarajevo: Svjetlost.

Literatura

- Abboud, P. et al. (1971) *Modern Standard Arabic: Intermediate level*. Vol. I-III. Ann Arbor: Department of Near Eastern Studies.
- ‘Abd al-Muṭallib, M. (1994) *al-Balāġa wa al-‘uṣlūbiyya*. al-Qāhira: Lūngmān.
- ‘Abd al-Muṭallib, M. (1997) *al-Balāġa al-‘arabiyya: qirā’a ‘uhrā*. al-Qāhira: Lūngmān.
- ‘Abū Sa’d, ‘A., Šarāra, Ḥ. (1980) *Dalīl al-‘i‘rāb wa al-‘imlā’*. Bayrūt: Dār al-‘ilm li al-malāyīn.
- ‘Abbās, ‘A. Ḥ. (2002) *al-Ġumla al-‘arabiyya: Madḥal ‘ilā al-naḥw wa al-ta‘bīr*. al-Ġīza: Maktaba al-šī‘ār.
- Abdel Haleem, M. (1999) *Understanding The Qur’an: Themes and style*. London: I. B. Tauris.
- Abdul-Raof, H. (2001) *Arabic stylistics: A coursebook*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- ‘Affī, ‘A. (1996) *Zāhira al-tahfīf fī al-naḥw al-‘arabī*. al-Qāhira: al-Dār al-miṣriyya al-lubnāniyya.
- Aikhenvald, A. Y. (2003) *Classifiers: A typology of noun categorization devices*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. New York: Oxford University Press.
- Allwood, J., Andersson, L. G., Dahl, Ö. (1997) *Logic in linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anderson, R. C., Shifrin, Z. (1980) “The meaning of words in context”. In: *Theoretical issues in reading comprehension: Perspectives from cognitive psychology, linguistics, artificial intelligence, and education*. Ed. R. J. Spiro, B. C. Bruce, W. F. Brewer. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates: 331-348.
- Andrews, A. D. (1985) *Studies in the syntax of relative and comparative clauses*. New York & London: Garland Publishing.
- Antoš, A. (1972) *Osnove lingvističke stilistike*. Zagreb: Školska knjiga.
- al-‘Ariḏī, M. M. (1983) *Mu’ġam al-farā’id al-maknūna fī al-‘aṣwāt, wa al-kunya wa al-taglīb, wa al-‘addād*. Bayrūt: Dār ab‘ād.
- El-Ayoubi, H., Fischer, W., Langer, M. (2001) *Syntax der Arabischen Schriftsprache der Gegenwart. Teil I, Band 1: Das Nomen und sein Umfeld*. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- Badawi, E., Carter, M. G., Gully, A. (2004) *Modern written Arabic: A comprehensive grammar*. London and New York: Routledge.
- Baker, M. (1992) *In other words: A coursebook on translation*. London and New York: Routledge.
- al-Baqrī, ‘A. M. (1986) *Dirāsāt naḥwiyya fī al-Qur’ān*. al-Tab. III. al-‘Iskandariyya: Mu’assasa šabāb al-ġāmi’a.
- Barić, E. et al. (1979) *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, E. et al. (1995) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

- Basyūnī, B. 'A. (1987) *ʿIlm al-ma'ānī: Dirāsa balāgiyya wa naqdiyya li masā'il al-ma'ānī*. I-II. al-Qāhira: Maktaba wahba.
- Bateson, M. C. (1967) *Arabic language handbook*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- Al-Bazi, M. A. (1983) *Scopal properties of the Arabic relative clause*. Diss. University of Washington. Ann Arbor: UMI. 8404877.
- Beaugrande, R. de, Dressler, W. (1981) *Introduction to text linguistics*. London: Longman.
- Beeston, A. F. L. (1970) *The Arabic language today*. London: Hutchinson University Library.
- Beeston, A. F. L. (1979) *Written Arabic: An approach to the basic structures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benmamoun, E. (2000) *The feature structure of functional categories: A comparative study of Arabic dialects*. Oxford Studies in Comparative Syntax. New York: Oxford University Press.
- Blek, M. (1986) "Metafora". U: *Metafora, figure i značenje: Zbornik teorijskih radova*. Ur. L. Kojen. Beograd: Prosveta.
- Bloch, A. A. (1986) *Studies in Arabic syntax and semantics*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Borer, H. (1988) "On the morphological parallelism between compounds and constructs". In: *Yearbook of morphology*. Ed. G. Booij, J. Van Marle. Dordrecht: Foris: 45-65.
- Buckley, R. (2004) *Modern literary Arabic: A reference grammar*. Beirut: Librairie du Liban.
- Burton-Roberts, N. (1987) *Analysing sentences: An introduction to English syntax*. London and New York: Longman.
- al-Bustānī, 'A. M. (1963) *Qawā'id al-'arabiyya*. III. Bayrūt: Dār al-kitāb al-lubnānī.
- Cantarino, V. (1975) *Syntax of modern Arabic prose: The compound sentence*. vol. I, III. Bloomington: Indiana University Press.
- Comrie, B. (1989) *Language universals and linguistic typology*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Comrie, B., Keenan, E. L. (1979) "Noun phrase accessibility revisited". *Language*, 55, 3: 649-664.
- Comrie, B., Thompson, S. (1985) "Lexical nominalization". In: *Language typology and syntactic description: Grammatical categories and the lexicon*. Ed. T. Shopen. Vol. III. Cambridge: Cambridge University Press: 349-398.
- Cowan, D. (1958) *Modern Literary Arabic*. Cambridge University Press.
- Croft, W. (2000) "Parts of speech as language universals and as language-particular categories". In: *Approaches to the typology of word classes*. Ed. P. Vogel, B. Comrie. Berlin: Mouton de Gruyter: 65-102.
- Crystal [Kristal], D. (1985) *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Prijev. I. Klajn, B. Hlebec. Beograd: Nolit.
- Ćorac, M. (1974) *Stilistika srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Dayf, Š. (2003) *Tagħdīd al-naḥw*. al-Tab. V. al-Qāhira: Dār al-ma'ārif.
- Dickins, J., Watson, J. C. E. (1999) *Standard Arabic: An advanced course*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dixon, R. M. W. (2006) "Adjective classes in typological perspective". In: *Adjective classes: A cross-linguistic typology*. Explorations in Linguistic Typology 1. Ed. R. M. W. Dixon, A. Y. Aikhenvald. Oxford: Oxford University Press: 1-49.

- Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y. (ed.) (2006) *Adjective classes: A cross-linguistic typology*. Explorations in Linguistic Typology 1. Oxford: Oxford University Press.
- Drozdk, L. (1999) *Some aspects of relativization in Egyptian colloquial Arabic*. Asian and African Studies, 8, 1: 74-82. Online. Asian and African Studies. Internet. 9. 8. 2002.
- Duraković, E. (1996) "O nekim značajnim prevodilačkim pogreškama". *Takvim za 1997. (1417/18. h.g.)*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 33-42.
- Duraković, E. (1997) "Prilog stilističkoj analizi El-Fatihe". *Takvim za 1998. (1418/19. h.g.)*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 43-53.
- Duraković, E. (1998) "Ogled o Časnome". *Takvim za 1999. (1419/20. h.g.)*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 9-22.
- Duraković, E. (1999) "Ogled o metafori *Džennet*". *Novi izraz* 2, 2, 6: 95-105.
- Duraković, E. (2000) *Arapska stilistika u Bosni: Ahmed Sin Hasanov Bošnjak o Metafori*. Posebna izdanja 23. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Duraković, E. (2000a) "Stilske vrednote poglavlja *Al-Rahman*". *Takvim za 2001. (1421/22. h.g.)*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 11-25.
- Duraković, E. (2001) "Stilski potencijali elativa u Kur'anu". *Takvim za 2002. (1422/23. h.g.)*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 73-90.
- Duraković, E. (2002) "Stilsko stasanje superlativa u Kur'anu". *Takvim za 2003. (1423/24. h.g.)*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 31-43.
- Duraković, E. (2004) "Konsonantske enigme u Kur'anu". *Takvim za 2005. (1425/26. h.g.)*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 79-90.
- Duraković, E. (2005) "Sakralizacija tekstnog prostora". *Takvim za 2006. (1426/27. h.g.)*. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: 41-52.
- Duraković, E., Kurić, L. (2006) *Kur'an: stilsko i matematičko čudo*. Sarajevo: Svjetlostkomerc.
- Duraković, E. (2007) *Orijentologija. Univerzum sakralnog teksta*. Sarajevo: Tugra.
- Duraković, E. (2009) *Stil kao argument. Nad tekstem Kur'ana*. Sarajevo: Tugra.
- Elgibali, A. (ed.) (1996) *Understanding Arabic: Essays in contemporary Arabic linguistics in honour of El-Said Badawi*. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Emery, P. G. "Greeting, congratulating and commiserating in Omani Arabic". *Language, Culture and Curriculum* 13, 2: 196-216.
- Enani, M. M. (1995) *The comparative tone: Essays in comparative literature*. Cairo: GEBO.
- The encyclopaedia of Islam*. (2001) CD-ROM ed. Leiden: Brill.
- Fāris, N., Zakariyyā, 'A. (1985) *al-Munšif fī al-naḥw wa al-luġa wa al-'i'rāb*. al-Qāhira: Dār al-ma'ārif.
- Fassi Fehri, A. (1976) "Relatives et adjectifs en arabe: le problème de la détermination", *Lingua*, 38: 125-152.
- Fassi Fehri, A. (1993) *Issues in the structure of Arabic clauses and words*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- al-Fāsī al-Fahrī, 'A. (2000) *al-Lisāniyāt wa al-luġa al-'arabiyya: Namādiġ tarkībiyya wa dalāliyya*. al-Tab. IV. I-II. Dār al-Bayḍā': Dār Tūbqāl li al-našr.

- Ferguson, C. A. (1976) "The structure and use of politeness formulas". *Language in Society* 5: 137-151.
- Fischer, W. (1972) *Grammatik des Klassischen Arabisch*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Freeman, D. C. (ed.) (1970) *Linguistics and literary style*. Holt, Rinehart and Winston.
- Gagné, C. L. (2002) "Metaphoric interpretations of comparison-based combinations". *Metaphor and Symbol* 17, 3: 161-178.
- Gagné, C. L. (2002a) "The competition-among-relations-in-nominals theory of conceptual combination: Implications for stimulus class formation and class expansion". *Journal of the Experimental Analysis of Behavior* 78: 551-565.
- Genette [Ženet], G. (1985) *Figure*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Grice, H. P. (1987) "Logika i razgovor". U: *Kontekst i značenje*. Ur. N. Mišević, M. Potrč. Rijeka: Izdavački centar Rijeka: 55-67.
- al-Ġulāyīnī, M. (bez datuma) *Ġāmi' al-durūs al-'arabiyya*. III. Ṭaharān: 'Intiṣārāt Nāṣir Ḥasrū.
- Hafez, O. (2004) "Hyperbolic expressions in Egyptian Arabic and British English". In: *Contrastive rhetoric: Issues, insights and pedagogy*. Ed. N. Kassabgy, Z. Ibrahim, S. Aydelott. Cairo: The American University in Cairo Press: 171-191.
- Haiman, J. (1985) *Natural syntax: Iconicity and erosion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ḥalīl, Ḥ. 'A. (1995) *Mu'ḡam al-muṣṭalahāt al-luġawiyya*. Bayrūt: Dār al-fikr al-lubnānī.
- Ḥamīd, B. M. (bez datuma) *Luġa al-'i'rāb*. al-Qāhira: Dār al-ma'rifa.
- Ḥarakāt, M. (1998) *al-Lisāniyyāt al-'amm wa qaḏāyā al-'arabiyya*. al-Qāhira: al-Dār al-ṭaqāfiyya.
- Ḥasan, 'A. (1999) *al-Nahw al-wāfi*. al-Tab. XIV. I-II, al-Tab. XIII. III, al-Tab. XII. IV. al-Qāhira: Dār al-ma'ārif.
- al-Hāšimī, 'A. (bez datuma) *al-Qawā'id al-'asāsiya li al-luġa al-'arabiyya*. 'Istānbūl: al-Maktaba al-'islāmiyya.
- Ḥātim, 'I. (1982) *al-Luġa al-'arabiyya: Qawā'id wa nuṣūṣ*. al-Tab. III. Ṭarābulus.
- Heinrichs, W. (1991) "Contacts between scriptural hermeneutics and literary theory in Islam: The case of *majāz*". *Zeitschrift für Geschichte der arabisch-islamischen Wissenschaften* 7: 253-284.
- Hengeveld, K. (1992) *Non-verbal predication: Theory, typology, diachrony*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Holes, C. (1995) *Modern Arabic: Structures, functions and varieties*. New York: Longman.
- Ibrahim, Z., Kennedy, D. (1996) "Figurative language in the speech patterns of Egyptians and Americans". In: *Understanding Arabic: Essays in contemporary Arabic linguistics in honour of El-Said Badawi*. Ed. A. Elgibali. Cairo: The American University in Cairo Press: 181-209.
- Ibrahim, Z., Kassabgy, N., Aydelott, S. (ed.) (2000) *Diversity in language: Contrastive studies in Arabic and English theoretical and applied linguistics*. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Ivić, M. (1983) *Lingvistički ogleđi*. Beograd: Prosveta.
- Jacobs, R. A. (1995) *English syntax: A grammar for English language professionals*. New York: Oxford University Press.
- Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I. (2000) *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom Štampe.

- Jahić, M. (1996) "Priloški akuzativi u arapskom jeziku u djelu *Al-Fawā'id al-'Abdiyya* Mustafe Ejubovića". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 44-45: 13-50.
- Jakobson, R. (1966) *Lingvistika i poetika*. Beograd: Nolit.
- Jenssen, H. (1998) *The subtleties and secrets of the Arabic language: Preliminary investigations into al-Qazwīnī's Talhīs al-Miftāh*. Bergen: Centre for Middle Eastern and Islamic Studies.
- Johnson, M. G., Henley, T. B. (1992) "Finding meaning in random analogies". *Metaphor and Symbolic Activity* 7, 2: 55-75.
- Katičić, R. (1986) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Globus.
- Katnić-Bakaršić, M. (1996) *Gradacija (Od figure do jezičke kategorije)*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir.
- Katnić-Bakaršić, M. (2001) *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Katnić-Bakaršić, M. (2004) "Retorički efekti kumulativnosti figura u kur'anskom tekstu". *Ostrvo* 2: 4-11.
- Keenan, E. L., Comrie, B. (1977) "Noun phrase accesibility and universal grammar". *Linguistic Inquiry*, 8, 1: 63-99.
- Keenan, E. L., Comrie, B. (1979) "Data on the noun phrase accessibility hierarchy". *Language*, 55, 2: 333-351.
- Keenan, E. (1985) "Relative clauses". In: *Language typology and syntactic description: Complex constructions*. Ed. T. Shopen. vol. II. Cambridge University Press: 141-170.
- Al-Khuli, M. A. (1979) *A contrastive transformational grammar: Arabic and English*. Leiden: E. J. Brill.
- Al-Khuli, M. A. (1991) *A dictionary of theoretical linguistics: English-Arabic*. Beirut: Librarie du Liban.
- Killean, C. G. (1972) "Arabic relative clauses". In: *The Chicago which hunt: Papers from the Relative Clause Festival*. Ed. P. M. Peranteau, J. Levi, G. C. Phares. Chicago: Chicago Linguistic Society, str. 144-152.
- Kojen, L. (ur.) (1986) *Metafora, figure i značenje: Zbornik teorijskih radova*. Beograd: Prosveta.
- Kordić, S. (1995) *Relativna rečenica*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kovačević, M. (1992) *Kroz sintagme i rečenice*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kovačević, M. (1998) *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd: Raška škola.
- Kovačević, M. (2000) *Stilistika i gramatika stilskih figura*. 3. izd. Kragujevac: Kantakuzin.
- Kremers, J. M. (2003) *The Arabic noun phrase: A minimalist approach*. Diss. Katholieke Universiteit Nijmegen. Utrecht: LOT.
- Lešić, Z. (2005) *Teorija književnosti*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
- Левин, Ю. И. (1998) "Структура русской метафоры". U: *Избранные труды. Поэтика. Семиотика*. Москва: Школа "Языки русской культуры": 457-463.
- Lewkowicz, N. K. (1971) "Topic-comment and relative clause in Arabic". *Language*, 47, 4: 810-825.
- Lyons, J. (1995) *Linguistic semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- al-Mālik, Š., al-Gīnāfī, H., al-Māḍī, 'A. (1988) *Qawā'id al-luġa al-'arabiyya*. al-Tab. VIII. al-Mamlaka al-'Arabiyya al-Sa'ūdiyya: Wizāra al-ma'ārif.
- Ma'rūf, N. (1994) *Qawā'id al-naḥw al-waẓīfī*. al-Tab. II. Bayrūt: Dār Bayrūt al-maḥrūsa.

- McCawley, J. (1972) "Japanese relative clauses". In: *The Chicago which hunt: Papers from the Relative Clause Festival*. Ed. P. M. Peranteau, J. Levi, G. C. Phares. Chicago: Chicago Linguistic Society: 205-214.
- Miščević, N. Potrč, M. (ur.) (1987) *Kontekst i značenje*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Moscatti, S. et al. (1969) *An introduction to the comparative grammar of the Semitic languages: phonology and morphology*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (1990) *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Novi Sad: Dobra vest.
- Muftić, T. (1976) "Leksika za boje u arapskom (morfološko-semantički osvrt)". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 25. Sarajevo: 227-282.
- Muftić, T. (1979) "Osobnosti upotrebe 'kunye'". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 27. Sarajevo: 133-164.
- Muftić, T. (1984) "O semantici arapskog idāfata". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 32-33. Sarajevo: 1-16.
- Muftić, T. (1995) *Klasična arapska stilistika*. Sarajevo: El-Kalem.
- Muftić, T. (1997) *Arapsko-bosanski rječnik*. 3. izd. Sarajevo: El-Kalem.
- Muftić, T. (1997a) *Gramatika arapskog jezika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Muğālasa, M. H. (1997) *al-Naḥw al-šāfi*. Bayrūt: al-Risāla.
- Mujić, M. (1979) "Adverbijalne oznake za način u savremenom arapskom jeziku". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 27. Sarajevo: 165-182.
- Mujić, M. (1984) "Ismu l-fā'il u savremenom arapskom jeziku". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 32-33. Sarajevo: 17-26.
- Nasr, R. T. (1979) *The structure of Arabic: From sound to sentence*. Beirut: Librairie du Liban.
- Ni'ama, F. (1973) *Mulahaṣ qawā'id al-luġa al-'arabiyya*. al-Tab. XVII (bez datuma) al-Qāhira: Nahḍa Miṣr.
- O'Grady, W., Dobrovolsky, M., Aronoff, M. (1997) *Contemporary linguistics*. New York: St. Martin's Press.
- Ouhalla, J., Shlonsky, U. (ed.) (2002) *Themes in Arabic and Hebrew syntax*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Pavličić, P. (1993) "Stih i figure". U: *Stih i značenje*. Zagreb.
- Peranteau, P. M., Levi, J. N., Phares, G. C. (ed.) (1972) *The Chicago which hunt. Papers from the Relative Clause Festival*, Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Pranjić, K. (1985) *Jezik i književno djelo: Oglеди za lingvostilističku analizu književnih tekstova*. Beograd: Nova prosveta.
- Pranjić, K. (1991) *Jezikom i stilom kroza književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pranjkić, I. (2001) *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Qabbiš, 'A. (1982) *al-Kāmil fī al-naḥw wa al-šarf wa al-'i'rāb*. al-Tab. IV. Dimašq: Dār al-kitāb.
- Quirk, R. et al. (1989) *A grammar of contemporary English*. 18th ed. Longman.
- Radford, A. (1999) *Syntax: A minimalist introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Radovanović, M. (1990) *Spisi iz sintakse i semantike*. Novi Sad: Dobra vest.

- al-Rāghīhī, 'A. (1998) *al-Taṭbīq al-naḥwī*. al-Tab. II. al-'Iskandariyya: Dār al-ma'rifa al-ḡāmi'iyya.
- Raguž, D. (1997) *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Ramey, C. H. (2005) *Thematic typicality in modifier-noun conceptual combinations: Controlling for presentation-order effects*. Diss. Temple University. Ann Arbor: UMI. 3176844.
- Ricoeur, P. (1981) *Živa metafora*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Ričards, A. A. (1986) "O metafori". U: *Metafora, figure i značenje: Zbornik teorijskih radova*. Ur. L. Kojen. Beograd: Prosveta.
- Rijkhoff, J. (2002) *The noun phrase*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. New York: Oxford University Press.
- Ryding, K. C. (2005) *A reference grammar of modern standard Arabic*. New York: Cambridge University Press.
- Saad, G. N. (1982) *Transitivity, causation and passivization: A semantic-syntactic study of the verb in classical Arabic*. Library of Arabic Linguistics 4. London: Kegan Paul International.
- al-Sāmīrānī, 'I. (1997) *al-Naḥw al-'arabī: Naqd wa binā'*. 'Ammān: Dār 'amār.
- al-Sayyid, 'A. 'A. (1975) *Fī 'ilm al-naḥw*. al-Tab. III. I-II. al-Qāhira: Dār al-ma'ārif.
- Schachter, P. (1985) "Parts-of-speech systems". In: *Language typology and syntactic description: Clause structure*. Ed. T. Shopen. Vol. I. Cambridge: Cambridge University Press: 3-61.
- Shlonsky, U. (1997) *Clause structure and word order in Hebrew and Arabic: An essay in comparative Semitic syntax*. Oxford Studies in Comparative Syntax. New York: Oxford University Press.
- Shlonsky, U. (2000). "The form of the Semitic noun phrase: an antisymmetric, non N-movement account". ms. *University of Geneva*. Online. Internet. 04. 08. 2005.
- Shopen, T. (ed.) (1985) *Language typology and syntactic description*. vol. I-III. Cambridge University Press.
- Sikirić, Š., Pašić, M., Handžić, M. (1936) *Gramatika arapskog jezika*. vol. I-II. Sarajevo: Vakufska direkcija u Sarajevu.
- Silić, J., Pranjković, I. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Siloni, T. (2002). "Adjectival constructs and inalienable constructions". In: *Themes in Arabic and Hebrew syntax*. Ed. J. Ouhalla, U Shlonsky. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers: 161-187.
- Simeon, R. (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. vol. I-II. Zagreb: Matica hrvatska.
- Smith, C. S. (1964) "Determiners and relative clauses in a generative grammar of English". *Language* 40, 1: 37-52.
- Stamać, A. (1983) *Teorija metafore*. 2. izd. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.
- Stewart, D. J. (1996) "Root-echo responses in Egyptian Arabic politeness formulae". In: *Understanding Arabic: Essays in contemporary Arabic linguistics in honour of El-Said Badawi*. Ed. A. Elgibali. Cairo: The American University in Cairo Press: 157-180.
- Sulaymān, M., Hawrī, F. (1964) *Luġatay al-'arabiyya: silsila ḡādīda fī 'ulūm al-luġa*. I, III-IV. Bayrūt: Dār al-kitāb al-lubnānī.
- Škiljan, D. (1989) "Antičke figure i tropi i suvremena lingvistika II". *Latina et Graeca* 27: 5-22.
- Škiljan, D. (1989) *Lingvistika svakodnevice*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Škreb, Z., Stamać, A. (ur.) (1998) *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*. 5. izd. Zagreb: Globus.

- Tallerman, M. (1998) *Understanding syntax*. Understanding Language Series. London: Arnold.
- Tanasković, D., Mitrović, A. (2005) *Gramatika arapskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- ‘Umar, ‘A. M., Zahrān, M. N., ‘Abd al-Laṭīf, M. Ḥ. (1984) *al-Naḥw al-‘asāsī*. al-Kuwayt: Dār al-salāsīl.
- Wāfi, ‘A. ‘A. (1988) *Fiqh al-luġa*. al-Qāhira: Dār Nahḍa Miṣr.
- Wahba, M., al-Muhandis, K. (1984) *Mu‘ġam al-muṣṭalahāt al-‘arabiyya fī al-luġa wa al-‘adab*. al-Tab. II. Bayrūt: Maktaba al-Lubnān.
- Wales, K. (2001) *A dictionary of stylistics*. 2nd ed. Studies in language and linguistics. Harlow: Pearson Education.
- Wright, W. (1967) *A grammar of the Arabic language*. 3rd ed. vol. I-II. Cambridge University Press.
- Zima, L. (1988) *Figure u našem narodnom pjesništvu*. Zagreb: Globus.

Indeks pojmova

- adverbijalna oznaka** 29
al- 'aks, v. inverzija
alegorija 46
amplifikacija 32
anadiploza 79
antecedent 23, 39, 46, 70
antecedent, semantički 39
antecedent, sintaksički 39
antimetabola 84, 92
antiteza 32, 45, 83, 92
antonim 64, 75
antonimija, djelimična 34
antonomazija 19, 22, 28, 33, 60, 66-71, 88, 89, 91
antonomazija, metonimijska 66, 67
antonomazija, perifrastička 60, 61, 64, 66-68
antonomazija, sinegdoška 19, 33, 67, 68, 70, 88, 91
apozicija 15, 21, 31, 50
apozitivi (*al-tawābi'*) 16
apsolutni akuzativ 20, 25, 26
apsolutni masdar, v. apsolutni akuzativ
apsolutni objekt, v. apsolutni akuzativ
arapski jezik, klasični 51, 59
arapski jezik, moderni standardni 51, 52
atribucija 13, 15, 43, 73, 87, 92
atribut, afektivni 26
atribut, kongruentni 15, 17, 18, 27, 32, 40, 50, 57, 58, 62, 69, 75, 79, 86
atribut, nekongruentni 17, 40, 57
atribut, nerestriktivni 29
atribut, postponirani 38
atribut, preponirani 40
atributska dopuna 14, 47, 48
atributska sintagma 14, 22, 27, 29, 30, 32, 34, 37, 39-41, 49, 60, 62, 67, 69, 71, 74, 75, 78, 79, 84,
Božija lijepa imena, v. Božiji atributi
Božiji atributi 28, 32, 33, 34, 40, 68, 69
broj 14-16, 39, 40, 59
broj, glavni 17
Comparatio 78, 79, 85
comparationis, primum 44, 79, 80, 85
comparationis, secundum 23, 37, 44, 79, 80, 85
comparationis, tertium 79
Član genitivne veze, drugi 18, 30, 31, 77
član genitivne veze, prvi 18, 21, 26, 31, 40
član imeničke fraze, fakultativni 9, 13, 14, 87
član imeničke fraze, obavezni 14
član, neodređeni 17, 26, 57
član, određeni 17, 18, 21, 31, 37, 40, 57
deiktički kontekst 9, 18, 28
determinacija 15, 16, 18, 57, 59, 87, 92
determinacija, obavezna 57
determinator / determinativ 10, 15-18, 21, 26, 57, 69, 87
determinator, gramatički 57
determinator, obavezni 57, 58
distribucija, kao podvrsta kumulacije 81
dodatak imenici 14
dodavanje, iterativno 27, 49

- dopuna imenice 14
dopuna metafore 47, 48, 50
dual 32, 33, 89
- e**ksmetafora 65
ekspresivnost 10, 27, 67, 68, 72, 80, 81, 86
elativ 37, 85
elativ, izolirani 23
elipsa 24, 27, 38, 49, 54
epanalepsa 31, 82
epeksegeza 24
epitet 15, 19, 26, 27, 47, 48, 88, 91
epitet, metaforički, v. metafora, leksička
epitet, stalni 27, 28, 89
eufemizam 60
- f**akultativnost atributa 9, 13-15
figura 10-12, 19-27, 31, 32, 34-42, 45, 46, 48, 49, 51, 53, 54, 58-61, 64, 66, 67, 72, 74, 75, 77-89, 91
figura dodavanja 19, 86
figura etymologica, v. apsolutni akuzativ
figura oduzimanja 19
figura permutacije 19, 37
figura ponavljanja 20, 23-25
figura poređenja 19, 36, 78-80, 84-86, 88
figura redukcije 53
figura, fonetsko-fonološka 11, 19, 34
figura, semantička 19
figura, sintaksička 19
figurativnost 10, 11, 32, 35, 42, 45, 46, 48, 49, 54, 55, 63, 75, 84, 89, 91
forma atributa 9-11, 13, 17, 18, 21, 23, 30, 32, 33, 37, 38, 45, 46, 48, 57, 58, 60, 68, 69, 71-73, 76, 78, 83, 85, 87, 89
fraza, imenička 9, 10, 13-18, 21, 26-28, 35, 43, 46, 48, 50, 51, 53, 55-57, 69, 73, 77-79, 86, 87, 92
fraza, prijedložna 14, 15, 17, 21, 22, 30, 36-39, 45, 46, 57, 58, 60, 71, 72, 78-80, 84-86
funkcija jezika, ekspresivna 28
- funkcija jezika, poetska 31
funktionalni stil 11, 12, 89
- g**enitiv 21, 40
genitiv, eksplikativni 14
genitiv, objekatski 14
genitiv, partitivni 14
genitiv, posesivni 15-18, 23, 30, 40, 57, 73, 82, 87
genitiv, subjekatski 14
genitivna veza 17, 18, 20-23, 26, 30, 31, 37, 40, 44-46, 54, 58, 60, 62, 65, 68, 69, 71, 73, 75, 77, 78, 84
genitivna veza, složena 18
glagolska imenica 23, 25, 49
gradacija 31, 36, 37, 70, 76, 82, 86, 91, 92
gradacija, kontekstualna 82
gradacija, semantičko-stilistička 37, 82
gradacija, uzlazna 31
gradacioni niz 36, 37, 82
gramatička kategorija 16, 17, 21, 40
gramatička neodređenost 18
gramatička određenost 17, 18
- h**iperbola 27, 29, 46, 48, 71, 72, 74, 75
hiperbola, konvencionalizirana 72, 74, 88, 89, 91
hipotipoza 41, 43, 46
homojoptoton 28, 34
homojoteleuton (*al-muwāzana*) 28, 34
- i**dentifikacija referenta 9, 10, 26, 28, 30
imenica, nadređena, v. imenica, upravna; upravni član imeničke fraze
imenica, upravna (imenica, nadređena); upravni član imeničke fraze 10, 14, 16, 21, 23, 39, 40, 46, 48, 50, 59, 73, 87
imenički sateliti (*al-tawābi'*), v. apozitiv
individualizacija referenta 9, 10, 26, 28
infinitivno ponavljanje, v. apsolutni akuzativ
inverzija (*al-'aks*) 35, 37-40, 84
inverzija kao neutralna figura 88, 91

ironija 75-77, 91

al-isti 'āra al-muğarrada, v. metafora,
dopunjena

al-isti 'āra al-muraššaḥa, v. metafora,
proširena

jednostrana zavisnost 17

jezičke univerzalije 13

Katahreza 59- 61

katahrezna perifraza antonomazijskog tipa
60, 67

klasa, otvorena 18

klasa, zatvorena 17, 18

klasifikator 59, 91

kolokacija 17

komparativ 23, 37, 79, 85

komplement 10, 14, 16, 17, 21, 23, 38, 39,
85-87

komplementacija 15, 18, 85, 87, 92

komplementarna distribucija 17

konstituent 16, 73

konstrukcija, atributska 9-11, 14, 19-23, 25-
38, 40-46, 50, 51, 53, 54, 56-60, 62, 65-69,
71, 72, 75-78, 79, 81-89, 91, 92

konstrukcija, ishodišna 37, 53, 54, 56,
57, 88

konstrukcija, paronomastička 20

konstrukcija, pasivna 14

kontekst-riječ (*qarīna*) 50

koordinacija 16, 31

kumulacija 24, 30, 31-36, 40, 45, 49, 58, 78,
79, 81, 82, 89, 91, 92

kumulacija u užem smislu 30, 34, 49, 81

kumulacija, dvočlana 32, 89

kumulacija, eksplicitna 33, 34

kunya 60, 62-65, 88, 91

kvalifikativ 16

kvalitativ 73, 74

kvalitativ, gradivni 45, 74

kvantifikativna imenica 14

kvantifikator 15-17

lingvistička tradicija 11, 13, 15, 16, 87

lingvistička tradicija, anglosaksonska 13-15, 87

lingvistička tradicija, arapska 13, 15

lingvistička tradicija, bosnistička 13-15

lingvistička tradicija, kroatistička 13-15

lingvistička tradicija, srbistička 13-15

litota 60, 70, 75, 76, 82, 91

litota, ironijska 77

lokativ 75

markirani oblik 27

metafora 19, 28, 29, 32, 36, 41-51, 58-60, 63,
65, 66, 68, 72, 80, 82, 86, 88-91

metafora – poređenje 42, 44, 45

metafora, apozitivna 50

metafora, atributska 27, 41-43, 51

metafora, dopunjena (*al-isti 'āra al-*
muğarrada) 47, 48, 50

metafora, genitivna atributivna 44

metafora, jezička 65, 66

metafora, kognitivna 28, 49, 68

metafora, kopulativna 45, 49, 58

metafora, leksička 27, 41, 43, 46, 48, 49

metafora, poetska 66

metafora, proširena (*al-isti 'āra al-muraššaḥa*)
43, 47-50, 58, 60, 61

metafora, rečenična 46

metafora, ustaljena 45, 63, 65

metafora, tvorbena 62, 65, 88, 89, 91

metaforički fokus 41, 44-46, 49, 51

(ne)metaforički okvir 41, 44-46, 50, 51

metonimija 19, 49, 51, 53-57, 60, 66, 67, 69,
88, 89, 91

metonimija, kauzalna 54, 55

metonimija, partitivna 54

metonimija, prostorna 53, 55, 56

metonimija, temporalna 55, 56

modifikacija 13, 15, 16, 27

modifikator 14, 16, 57

al-muwāzana, v. homojoteleuton; reduplikacija
tvorbenog oblika riječi; reduplikacija
vokalnog obrasca

na't 15

al-na't al-mulāšiq, v. pridjev, atributski
 ne-figura 11, 75, 88, 89, 91
 neutralna figura 11, 20, 22, 24-26, 37, 38, 40,
 88, 91
 nominalizacija 26

Obaveznost atributa 13, 14

objekat 14, 24, 25, 41-43
 objekatska atributska klauza 14
 oksimoron 19, 27, 34, 77, 78, 88, 91
 onomatopeizam 79
 opći objekt, v. apsolutni akuzativ

paradoks 46

paralelizam 83, 92
 parcelacija 31, 49
 paregmenon 19-27, 34, 88, 91
 paronomastički infinitiv, v. apsolutni akuzativ
 paronomazija 20
 particip 26, 32, 51, 78-80
 particip, aktivni 26, 52
 partitiv 75
 (ne)perifrastički ekvivalent 60-63, 65, 66, 88
 perifrastički sinonim 61
 perifraza 19, 28, 58, 60-68, 88, 89, 91
 perifraza-katahreza 61
 perifraza, antonomazijska 60, 61, 64, 67
 perifraza, eufemistička 64
 perifraza, metaforička 64
 perifraza, metonimijska 64
 perifraza, obrnuta 63, 88
 perifraza, sinegdoška 64
 personifikacija 19, 27, 41, 42, 51-53, 56, 58,
 64, 78, 79, 88, 91
 personifikacija, atributska 51
 personifikacija, gramatička 42, 51, 52
 personifikacija, leksička 52
 pleonazam 29, 30
 podstil, oratorski 32
 poliptoton 19, 20, 22-26, 88, 91
 polisemija 66

polisindet 82

ponavljanje korijena 20-24
 ponavljanje riječi 20, 22-24
 ponavljanje, morfološko 34
 ponavljanje, semantičko 25, 34
 poređenje 19, 36, 42, 44-47, 51, 60, 68, 78-80,
 84-86, 88, 92
 pozitiv 37
 predikacija 13
 pregnancija 49
 pridjev 15, 21, 22, 27, 30, 36, 37, 41, 51, 53,
 68, 85
 pridjev, atributski (*al-na't al-mulāšiq*) 15, 36,
 40, 41, 51, 57, 84
 pridjev, kvalifikativni (*al-šifa al-mušabbaha*)
 16
 pridjev, vezani 15
 proširenje metafore 50
 protemporal 75

Qarīna, v. kontekst-riječ

rečenica, kauzalna 29
 rečenica, koncesivna 29
 rečenica, nadređena 29, 39
 rečenica, nezavisna 29
 rečenica, nominativna 49
 rečenica, objekatska 31
 rečenica, relativna, v. relativna rečenica
 reduplicirana semantička komponenta 31, 33
 reduplikacija 24, 27, 31, 33-35, 40, 78
 reduplikacija korijena riječi 34
 reduplikacija na fonetsko-fonološkom nivou
 27, 31, 34
 reduplikacija na morfološkom nivou 27, 34,
 78
 reduplikacija na semantičkom nivou 33, 34,
 40, 78
 reduplikacija na sintaksičkom nivou 34, 35,
 40
 reduplikacija nastavačkog morfema, v.
 homojoptoton

- reduplikacija / redupliciranje semantičke
komponente 24, 31, 33
- reduplikacija sintaksičke jedinice 31
- reduplikacija tvorbenog oblika riječi, v.
homojoteleuton; reduplikacija vokalnog
obrasca
- reduplikacija vokalnog obrasca, v.
homojoteleuton; reduplikacija tvorbenog
oblika riječi
- referencija 13, 15, 17, 18, 28, 39, 44, 54, 56
- referent 9, 10, 26, 28, 30, 67
- referiranje 15
- relacijski pristup značenju atributa 73
- relativizator 21
- relativna rečenica 14, 15, 17, 21, 23, 24, 30,
36, 39, 40, 43, 46, 48, 50-54, 57, 58, 60, 62,
69, 70, 71, 72, 79, 80, 83
- relativna rečenica, atributska 29, 53, 70
- relativna rečenica s rečeničnim antecedentom
23, 39, 46, 70
- relativna rečenica, direktna 29
- relativna rečenica, indirektna 29
- relativna rečenica, nerestriktivna 29, 54
- relativna rečenica, slobodna 39, 69
- relativna zamjenica 39, 70
- relativna zamjenica, imenička 39, 70
- relativna zamjenica, pridjevska 39, 70
- Sadržaj metafore** 41, 43, 44, 47, 48, 50
- semantička funkcija atributa 9, 10, 23, 26, 28,
30, 47, 88
- semantičko-stilistička gradacija, tvorbeno-
morfološki podtip 37, 39, 82
- šifa*, v. kvalifikativ
- al-šifa al-mušabbaha*, v. pridjev, kvalifikativni
- simile 53, 78, 79, 85, 91, 92
- similitativ 45, 75
- sinatroizam 30, 35, 36, 81
- sinegdoha 19, 51, 53, 54, 56-60, 66, 67, 69,
88, 89, 91
- sinegdoha tipa cjelina-dio 57
- sinegdoha tipa dio-cjelina 53, 58
- sinegdoha, gramatikalizirana 59
- sinestezija 41, 42, 47
- sinonim, nepotpuni 33
- sinonim, perifrastički, v. perifrastički
sinonim
- sinonimija, nepotpuna 34
- sintaksička funkcija 9, 16, 23, 25, 27, 29, 39,
53, 54, 56
- sintaksička kategorija 10, 11, 13, 15, 16, 18,
28, 83, 87, 88, 92
- sintaksički opis atributa 11, 13, 14
- specifikator 16
- sredstvo metafore 43, 44, 47, 48, 50
- stil, administrativni 11, 12, 32, 89
- stil, književnoumjetnički 11, 12, 21, 43, 55,
89
- stil, naučni 11, 12, 45, 46
- stil, novinski 11, 12, 43, 45, 55, 56, 89
- stil, razgovorni 21, 76, 77
- stil, retorički 32
- stil, sakralni 11, 12, 22-24, 27, 28, 32, 33, 37,
43, 44, 61, 68, 71, 89
- stilogenost, eksterna 11, 79, 81, 84, 85,
91, 92
- stilogenost, interna 10, 19, 81, 85, 91
- stilska dominantna 83
- stilska figura 10, 12, 19, 26, 34, 38, 39, 61,
64, 74, 79, 86, 87
- stilska figura u užem smislu 10
- stilski potencijal 10, 11, 20, 26, 28, 31, 40,
41, 45, 48, 53-55, 63-65, 67, 81, 82, 86-89,
91, 92
- struktura, dubinska 10, 57,
- struktura, površinska 56, 57, 73
- subjekat 14, 25, 26, 79
- superlativ 20, 22, 24, 30, 37, 68
- tačka gledišta** 35, 36, 84, 85
- al-tawābi'*, v. apozitivi; imenički sateliti
- tematska relacija 73
- trop 10, 27, 41, 43, 45, 54, 56, 58, 60, 63, 66,
72, 75-77

Unutrašnji objekt, v. apsolutni akuzativ
 upravni član 14, 17, 25, 55, 56
 upravni član imeničke fraze, v. imenica,
 nadređena; imenica, upravna

Valentnost 14
 vrste riječi 13, 16, 59, 71

Zamjenica 18, 21, 28-30, 39, 84
 zamjenica, lična 24, 28-30, 45, 82, 88, 91
 zamjenica, neodređena 15-17, 25, 26
 zamjenica, opća 15-17
 zamjenica, pokazna 15-17, 57

zamjenica, prisvojna 15-18, 57
 zamjenica, relativna, v. relativna zamjenica
 zamjenica, resumptivna 21, 29
 zamjenička fraza 28, 29
 značenje pacijensa 23, 42
 značenje poređenja 45
 značenje, denotativno 41, 43
 značenje, gradivno 45, 74
 značenje, konotativno 76
 značenje, metaforičko 44, 47, 49, 50, 63, 64,
 86
 značenje, metronalno 45
 značenje, partitivno 25, 26, 39, 45

Indeks imena

- ‘Abbās, ‘A. Ḥ 52
Abdul-Raof, Hussein 20, 67, 76
Aikhenvald, Alexandra Y. 59
al-’Akbar, al-Nāšī’ 44
Anderson, Richard C. 9
al-‘Arīdī, Muḥammad Muṣṭafā 62
Aronoff, Mark 14
el-Ayoubi, Hashem 40
- B**adawi, El-Said 16
Baker, Mona 20
al-Baqrī, ’Aḥmad Māhir 54
Barić, Eugenija 14, 15
Beeston, Alfred Felix Landon 25, 52, 73
Blek, Maks 41, 51
Bloch, Ariel A. 29
Burton-Roberts, Noël 14, 15, 17, 18
al-Bustānī, ’Anṭuān Mas‘ūd 52
- Cantarino, Vincente 52
Carter, Mike G. 16
Croft, William 13
- Ćorac, Milorad 26
- Ḍ**ayf, Šawqī 52
Dickins, James 20, 24, 25, 34
Dobrovolsky, Michael 14
Duraković, Esad 5, 22, 23, 27, 32, 33, 44, 47,
48, 50, 69
- al-**F**āšī al-Fahrī, ‘Abd al-Qādir 16
Ferguson, Charles A. 74
- Fischer, Wolfdietrich 40
- G**agné, Christina L. 73
Grice, Henry Paul 28
al-Ġulāyīnī, Muṣṭafā 52, 54
Gully, Adrian 16
- H**afez, Ola 75
Haiman, John 28
Ḥalīl, ’Aḥmad Ḥalīl 15
Halilović, Senahid 14, 15
Ḥamīd, Barīr M. 54
Handžić, Mehmed 25, 54
Ḥasan, ‘Abbās 52, 54
al-Hāšimī, ’Aḥmad 52, 54
Heinrichs, Wolfhart 44
Henley, Tracy B. 73
Holes, Clive 52, 73
- ’**I**drīs, Yūsuf 79, 83-86, 90
- J**acobs, Roderick A. 14, 15
Jahić, Dževad 14, 15
Johnson, Michael G. 73
- K**atičić, Radoslav 15
Katnić-Bakaršić, Marina 19, 29, 30, 32, 35,
41, 44, 53, 54, 65, 67, 77, 85
al-Khulī, Muhammad Ali 15-17
Kordić, Snježana 15
Kovačević, Miloš 30-32, 35, 41, 54-57, 60,
65, 76-78, 82, 83
Kremers, Joost Merijn 16, 17, 40, 52

- L**anger, Michael 40
 Lešić, Zdenko 20, 53, 65, 77
 Levin, Ju. I. 41, 44
 Lyons, John 28
- M**a'rūf, Nāyif 52
 Mitrović, Anđelka 25, 52
 Mrazović, Pavica 14, 15
 Muftić, Teufik 16, 20, 22, 25, 29, 34, 52, 54, 62-65, 73, 84
 Muğālasa, Maḥmūd Ḥ. 52
 al-Muhandis, Kāmil 15, 16, 20, 66, 67, 84
 Mujić, Muhamed 26
- N**i'ama, Fu'ād 52
 Nu'ayma, Miḥāil 52
- O**'Grady, William 14
- P**alić, Ismail 14, 15
 Pašić, Muhamed 25, 54
 Pavličić, Pavao 82
 Pranjković, Ivo 14, 15
- Q**abbiš, 'Aḥmad 52
 Quirk, Randolph 15
- R**adford, Andrew 17
- al-Rāḡihī, 'Abduhu 52
 Ramey, Christopher H. 73
 Ricoeur, Paul 51, 54, 56
 Ričards, Ivor Armstrong 41, 43
 Rijkhoff, Jan 28
 Ryding, Karin C. 16
- al-Sayyid, 'Amīn 'Alī 52, 54
 Shifrin, Zohara 9
 Sikirić, Šaćir 25, 54
 Silić, Josip 14, 15
 Simeon, Rikard 20, 65
 Smith, Carlota. S. 18
 Sola-Sole, Jose Maria 25
- Š**kiljan, Dubravko 20
 Škreb, Zdenko 26
- T**allerman, Maggie 14, 15
 Tanasković, Darko 25, 52
- V**ukadinović, Zora 14, 15
- W**ahba, Maḡdī 15, 16, 20, 66, 67, 84
 Wales, Katie 20
 Watson, Janet C. E. 20, 24, 25, 34
 Wright, William 16, 22, 25, 29, 62, 73
- Z**ima, Luka 20, 21, 24, 31